لێپرسراویەتی بەڕێوەبردن

لە ئیسلامدا

وەرگێڕانی
محسن سيد گوڵ فرج

چاپی یەکەم

٢٠٠٥ز ١٤٢٦ك

لێپرسراویەتی بەڕێوەبردن
لەئیسلامدا

نوسینی

حمد حسن رقیط

وەرگێڕانی

محسن سید گوڵ فرج

چاپی یەکەم

١٤٢٦ك ٢٠٠٥ز

بسم الله الرحمن الرحيم

﴿ إِنَّ خَيْرَ مَنِ اسْتَأْجَرْتَ الْقَوِيُّ الْأَمِينُ ﴾

ناوی کتێب: لێپرسراوێتی بەڕێوەبردن لەئیسلامدا

ناوی نووسەر: حمد حسن رقیط

ناوی وەرگێڕ: محسن سید گوڵ فرج

ئۆفسێت: چاپەمەنی سیما

تیراژ: ١٠٠٠ دانە

نۆرەی چاپ: چاپی یەکەم

ساڵی چاپ: ١٤٢٦ ك - ٢٠٠٥ز

ژمارەی سپاردن: (٥٩٨) ی ساڵی ٢٠٠٥ وەزارەتی رۆشنبیری پێدراوە.

وێنەی بەرگ: وێنەی نامەیەکی پێغەمبەرە بۆ مونزیری کوڕی ساوی پاشای بەحرەینی ئەو کاتە کە لە پێستی ئاسك نووسراوەو لە مۆزەخانەدا پارێزراوە.

پێشکەشە :

-بەنەبەوەکانی ئیسلام ئەوانەی کەبۆ داهاتوویەکی پرشنگدار دەڕواننە بەرنامەی ئیسلام.

-بەکارگەران لەبواری لێپرسراویەتی و بەڕێوەبردن و ئاڕاستەکردن لەپێناو بەختەوەری خەڵکدا.

-وە بە لێکۆڵەرەوەکان کەببێتە نمونەو شێوازی جوان لەچاکی بەڕێوەبردن و ئاڕاستەکردندا.

پێشەکی وەرگێڕ

(بسم الله الرحمن الرحيم)

الحمدلله الذي خلق فسوى، والذي قدر فهدى وتصلى وتسلم على رسول الله الذي ارسله الله بالهدى ودين الحق ليظهره على الدين كله ولو كره المشركون وعلى الـه واصحابه ومن دعا بدعوته الى يوم الدين وبعد:-

بێگومان ئەو پێشکەوتنە بەرچاوەی ئەمڕۆ کە گەیشتۆتە لوتکە زیاتر لەئەنجامی بەڕێوەبردن و بەرەو پێشچوونی ئەو بوارەیە لەشارەزایی و لێهاتوویی و لێزانی و.. هتد، چونکە هەموو کارێك کەخوای گەورە دیاری کردووە بۆ مرۆڤ یان رایسپاردووە بەجێبەجێکردنی، بەپێی بەرنامەو دەستورێکە، کەئەمەش واتای جۆرێك لەرێکخستن و بەشێوەیەکی مەبەستیش واتای (بەڕێوەبردن) دەگەیەنێ، جگە لەوەش هەریەکێك لەئێمە هەر لەهاتنە دنیاوەو ژیان و کاروباری رۆژانەو پاشتر (مردن) وەك باسمان کرد – هەمووی بەڕێوەبردنی تێدایە، کەبەڕێوەبەرەکەی خوای گەورەیە (جل جلاله)..

دیارە کاتێك دەڵێین بەڕێوەبردن و باسی لێوە دەکەین، دەتوانین بڵێین پێچەوانەی واتای ئەم زاراوەیە (هەرەمەکی)یە کەبەعەرەبی پێی دەڵێن (فوضا) کەهەر لەکۆنەوەولەهاتنە دنیای پێغەمبەر ئادەمەوە (عليه السلام) ململانێیەك لەنێوان ئەم دوو پرۆسەیەدا

هـــەبووە[1] كـــەتا دواتـــرو ئـــەمڕۆو داهـــاتوو بەردەوامـــە و بەردەوام دەبێت..

ئـەم كتێبـەی (حمـد حسـن رقيـط)ش كـە بەعـەرەبی نوسـراوەو وەرگێڕدراوەتـە، سـەر زمـانی كـوردی، دەرگـا والا كردنێكـە بـۆ تێگەیشـتن لـەواتای (بـەڕێوەبردن) و پێویسـت بـوون بەچونە نێو جیهانێكی فراوانـتر لـەو بارەیـەوە، بـەهیواین سـودێك بەخوێنـەرانی بـەڕێز بگەیـەنێت و جێـی خـۆی لەكتێبخانـەی كوردیدا بكاتەوە[2]..

سيد محسن

٥ شەممە

٢١/١١/٢٠٠٢ – ١٦/رەمەزان/١٤٢٣

---

[1] ئـەو فەرمانـەی كـە خـوای گـەورە بەپێغەمبـەر ئـادەمی (عليـه السـلام) فـەرمووی لەبەهەشـتدا جۆرێـك بـوو لەبـەڕێوەبردن و بەجێنـەهێنانی فەرمانەكـەش جۆرێـك لەبێ بەرنامەیی.

[2] ئـەم بابەتـە بەچـەند مەقالەیـەك بـەوەرگێڕاوی لەرۆژنامـەی (ڕێگـای یـەكبون)دا بڵاوكراوەتەوە..

پێشەکی:

ئایا لەئیسلامدا زانستی بەڕێوەبردنو پێشەوایەتی هەیە؟

ئایا ئەو زانستییە تەنها زانستێکەو پەیوەندی نییە بەئاینەوەو یان بەشێکە لەئاینو رەوشتو پەرستن (عبادەت)؟.

ئایا جێگەو شوێنی بنەما گرنگەکان لەبەڕێوەبردندا کامەیە؟

وەك پابەندبوون بەهێزەوەو ئەمانەت پارێزیو شارەزایی (الخبرە) و سەرپەرشتی لەنزیکەوەو بەتوانایی لەسەر ئاراستەکردنو بەدواچوونەوە (المتابعە) و گرتنەبەری بنەمای راوێژکردنو پلانو نەخشە دانان لەهزری ئیسلامەوە؟

ئایا نەبونیەکانی بەڕێوەبردن وای کردووە کە بەڕێوەبردنی هاوچەرخ (تازە) دروست ببێت؟

ئایا توانای بەرنامەی ئیسلام چەندە بۆ چارەسەرکردنی کێشەکانی بەڕێوەبدرنی هاوچەرخو دروست کردنی پێشەوایەتیەکی سەرکەوتوو؟ ئەوا لەم پەرتوکەدا وا وەڵامیان دەدرێتەوە بەکورتیو پوختیو بەپشت بەستن بەبەڵگەی ئایەتە پیرۆزەکانی قورئانو فەرموودەو سونەتەکانی پێغەمبەرەکەی ﷺ و ئاراستەو هەڵسوکەوتی زاناکانو ئەندێشمەندەکان.

داواکارین لەخوای گەورە ئەم هەوڵە بکاتە دەست مایەیەکی ئاسان بۆ بانگ خوازانو پەروەردەکەرانو قوتابیانی زانستو گشت خوێنەران..

بێگومان خوای بالا دەست چاکترین رێنمونی خوازە بۆ شارێگەی سەرفرازی.

والسلام عليكم

حمد حسن رقيط

کەسایەتییەکی کاملی ئیسلامی:

بەڕێوەبردن لەئیسلامدا بەشێکە لەکەسایەتی مسوڵمان، کەسایەتی موسڵمانیش کەسایەتییەکی کاملو تەواوە، کۆدەبێـەوە لـەنێوان ئاینو ماددەو روحداو، هەموو جوڵەیەك کەدەجوڵێتـەوە لـەم ژیانـەدا پێویستە مـل کـەچ بێـت بـۆ فەرمانـەکانی خـواو پێغەمبەرەکـەی. بـەکارکردن بەفەرمانەکانی خوای گەورە کەدەفەرموێت:

(قُلْ إِنَّ صَلاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، لا شَرِيكَ لَهُ وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ) (الانعام:١٦٢-١٦٣).

واتە: (بڵێ بێگومان نوێژەکەمو بەندایەتیو خواپەرستیمو قوربانیو سەربڕینمو ژیانو مردنیشم بـۆ ئـەو خوایەیـە کەپـەروەردگاری هـەموو جیهانیانـە. هیـچ جـۆرە هاوبەشـێك نییـە بـۆ ئـەو خوایـە. وە هـەر بەوشێوەیەو بەو جۆرە فەرمانم پـێ دراوە، وە مـن یەکـەم سەردەستەی هەموو ئەوانەم کەگوێ رایەڵو ملکەچن بۆ خواو بۆ فەرمانەکانی خوا).

لەئیسـلامدا پـەیوەندی مـرۆڤ بەپەروەردگارییـەوە پەیوەندییـەکی سـنوردار نییـە لـەعیبادەتێکی دیـاری کـراوداو لەچـەند کـاتێکی دیاریکراودا، واز لەهەڵسوکەوتی بهێنرێت لەژیانیدا بێتو بچێت بـەبێ یاساو رەوشتو دیـن هـەروەك چـۆن زانـراوە لەپابـەندبوانی دینـەکانو نەتەوەکانی تر. نەخێر بەڵکو واتای ئیسلام لەلای موسڵمان یاسایەکی هەمەلایەنەیە، گشت بوارەکانی ژیـان دەگرێتـەوە لەدەوڵـەتو نیشـتمان وەیان حکومەتو نەتەوەو بەهەمان شێوە رەوشتو هێزیشە یان بەزەییو دادپەروەرییـەو رۆشـنبیرییەو یاسـایە وە زانستو مـاددە و بەروبومـەو

دەست کەوت و دەوڵەمەندی یەو تێکۆشان و بانگەوازە هەروەها سوپاو هزری یە هەروەك چۆن بیروباوەڕێکی راست گۆیەو پەرستنێکی راستیشە.

وە زانایانی ئیسلام پێناسەی پەرستنیان کردووە بەوەی کەناوێکی کۆیە لەهەموو ئەو شتانەی کەخوا خۆشی دەوێن و لێیان رازییە، لەوتەو کردەوە دەرەکی و ناوەکییەکان، وەك نوێژ و زەکات و رۆژو حەج و راستگۆیی لەکردارو گوفتاردا وەجێبەجێ کردنی ئەمانەت و چاکەکردن لەگەڵ دایک و باوکدا و سەردانی خزم و کەس و دەرنەچوون لەپەیمانەکان، واتە فەرمان کردن بەچاکەو رێگەگرتن لەخراپەو تێکۆشان دژی کافران و منافیقەکان.

چاکە کردن لەگەڵ دراوسێ و هەتیوو هەژاران و گشت نەوەکانی ئادەمی و گیانلەبەران، وەنزاکردن و یادی خوا کردن وەخوێندنی قورئان و تێگەیشتن لەواتاو مەبەستەکان وە چەندین نمونەی تر لەم شێوانە کەبریتین لەپەرستن وە هەروەها خۆشەویستی خواو پێغەمبەرەکەی وەترسان لەخوای گەورەو دڵسۆزی بۆ ئاینەکەی تەنها لەبەر خاتری خوا.

هەروەها ئارامگرتن و دانایی (حیکمەت)وسوپاسگوزاری نیعمەتەکانی، وە رازی بوون بەویستی خواوە پشتیوان بەستن بەخواو داواکردنی بەخشندەیی و،وەترسان لەسزای خوای گەورە وە نمونەی تریش لەم شێوانە بریتین لەپەرستن.

ئا بەم شێوەیە دەبینین ئیسلام کە خوای گەورە کردوویەتیە دەستور بۆ ژیانی ئادەمیزادو لایەنێکی ژیانی بەجێ نەهێشتووە بەبێ لایەنێکی تر تاکو درێژترین ئایەت کەدابەزیوە لەپەرتوکەکەی خوای گەورەدا لەسەر بوارێك لەبوارەکانی دنیایە ئەوەش بریتیە لەپەرتوکی قەرزەکان (دیون) لەئایەتی قەرز لەسورەتی بەقەرەدا. هەروەك چۆن ئاشکرا بوو

کەپێغەمبەر ﷺ هیچ فەرمانێکی بەجێ نەهێشتووە کەنزیکمان بکاتەوە لەخوای گەورە بێگومان فەرمانی پێداوین و ئاگاداری کردوینەوە لەسەری وە هیچ فەرمانێکی بەجێ نەهێشتووە کەخراپ بێت و ئاگاداری نەکردبینەوە لەسەری. تاکو دورە پەرێز بین لێی، وە بەشێوەیەکی وا روونی کردۆتەوە شەوی وەك رۆژ ەمەگەر کەسێك خۆی لێ گێل بکات و خۆشی توشی تاوان و گومرایی بکات.

ئا بەم جۆرە تێگەیشتنە کەدروست بووە کەسایەتی موسڵمانی کامڵ و لەگەڵ ئەوەشدا لایەنی بەڕێوەبردن لەکەسایەتی موسڵماندا یەکێکە لەو بوارانەی کەپشت گوێ خراوە ومافی خۆی پێنەدراوە لەبڵاوکراوەو نوسراوەکاندا،بۆیە بەپێویستیەکی سەرشانم زانی کەچەند پەیڤێکی لەسەر هەڵدەمەوە تاوەکو ببێتە یاد خەرەوەیەك بۆ خاوەن ژیرەکان پاشان زیندوکردنەوەی نوسینەکانی زانایانی خاوەن رێز لەنمونەی زانا دڵسۆزەکان وەك (ابن تیمیە) لەپەرتوکی (السیاسة الشرعیة في اصلاح الراعي والرعیة) و (ماوردی) لە (الاحکام السلطانیة) و (الکفاءة الاداریة في السیاسة الشرعیة) نوسینی د. عبدالله بن احمد قادری.

یەکەم

"سیفەتەکانی بەڕێوەبردنی سەرکەوتوو"

١-بەڕێوەبردن و بنەمای ئەمانەت:-

بەڕێوەبردن بریتییە لەو چالاکییە ئاراستەکراوەی، کە مرۆڤ پێی هەڵدەستێت بەرەو ڕووی کۆمەڵ لەشێوەی هەڵسوکەوتێکی کردەیی‌دا کە کار لەخەڵکانی تر دەکات، وە هەڵدەستێت بەئاراستەکردنیان. وەکار لێکردنیان بەوشێوەیەی کەدەیەوێت.

بەڕێوەبردن لەئیسلامدا ئەمانەت و بەرپرسیاریەتیەکە هەڵێنجراوە لەفەرموودەی پێغەمبەر ﷺ .

(كلكم راع وكلكم مسؤل عن رعيته)[٢].

واتە: (هەمووتان شوانن و وە هەمووتان بەرپرسیارن لەسەرئەوەی لەژێر دەستاندایە)، بەڕێوەبەری سەرکەوتوو، وە بەرپرسیاری لێهاتوو گرنگیەکی گەورەیان هەیە لەسەر کاری بەڕێوەبردن لەفەرمانە پێویست و هەنووکەییبەکانی ژیانی مرۆڤایەتییە.

کۆمەڵگەی مرۆڤایەتی کاتێك لێپرسراوی لێهاتوویی لەدەست دا، ئەوا ئەو کۆمەڵگەیە دەبێتە کۆمەڵگەیەکی لەیەك هەڵوەشاوون بوو لەناوچوو. بیردۆزەی ئیسلام لێرەوە دەڕوانێتە کاری بەڕێوەبردن و پێشەوایەتی، کەپێش گشت بیردۆزەو بیرۆکەکانی تر کەوتووە، بەڵگەشمان ئەوەیە ئەگەر تەنها تەماشای ئاگادارییەکانی پێغەمبەر ﷺ بکەین گرنگی‌یەکی

---

[٢] ئەم فەرموودەیە بەتەواوی لەصحیحی جامدا بەژمارە (٤٥٦٩) و ئیمام احمد و ئەبو داودو ترمذی ریوایەتیان کردووە فەرموودەیەکی (متفق علیه).

زۆرمان لەم ڕووەوە بۆ دەردەکەوێت بۆ نمونە کاتێك سێ کەس دەردەچن بۆ سەفەرێکی کورت دەبێت یەکێکیان بکەنە (ئەمیر) یان (بەرپرس) بەسەر ئەوانی ترەوە.

کە دەفەرموێت: (اذا خرج ثلاثة في سفر فليؤمروا أحدكم)[٤].

واتە: (کاتێك سێ کەس دەرچوون بۆ سەفەرێك با یەکێکیان بکەنە ئەمیر)..

وە بەڕێوەبەری سەرکەوتوو، لەگۆشەنیگای ئیسلامەوە خاوەنی کۆمەڵێك بنەماو بنچینەی سەرەکییەو یەکێك لەو بنەمایانە بریتییە لەئەمانەت پاراستنی ئەوەی کە لەژێر دەستیدایەو بریتییە لەجێبەجێکردنو دابینکردنی مافەکان بۆ خاوەنەکانیان (أداء الحقوق)و سیفەتێکی پێویستو گرنگە، وە یەکێکە لەبنەما سەرەکیەکانی بەڕێوبەری سەرکەوتوو کە بەهۆیەوە، دەتوانێت خەڵکی بەختەوەر بکات، وە بە لەدەست دانی ئەمانەت خەڵکی تووشی ئازارو ئەشکەنجە دەبێت. بەهۆی گرنگی ئەمانەتەوە. خوای گەورە دەفەرموێت:

(إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَى أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ)(النساء: من الآية٥٨).

واتە: (خودا فەرمانتان پێدەکات بەدانەوەی سپاردەکان بۆ خاوەنەکانیان، وە کاتێك کە فەرمانڕەوایی دەکەن لەنێوان خەڵکیدا دادپەروەر بن).

---

[٤] ئەم فەرموودەیە لەصیحو جامعی ئەلبانیدا بەژمارە (٥٠٠) وە لەسسنی ئەبوداود ئاماژەی پێکراوە.

خوای گەروە سیفەتی ئەمانەتی کردووە بەسیفەتی بەندە چاکەکانی (عباد الصالحين).

(وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ) (المؤمنون:٨).

واتە: (بەندە چاکەکان ئەوانەی کە چاودێری ئەمانەتو پەیمانەکانیان دەکەنو خیانەتو فێڵ ناکەن). وە ئیسلام بەتوندی ئاگاداری کردوینەتەوە، لەسەر پاراستنو فەوتانی ئەمانەتو دورکەوتنەوەو بەرگریکردن لەناپاکی (خیانەت)، چونکە ناپاکی (خیانەت) پێچەوانەی ئەمانەتە، خوای گەورە دەفەرموێت:

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لا تَخُونُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ وَتَخُونُوا أَمَانَاتِكُمْ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ) (الأنفال:٢٧)، واتە: ئەی ئەو کەسانەی باوەڕتان هێناوە ناپاکی مەکەن لەگەڵ خواو پێغەمبەرەکەیو ناپاکی مەکەن لەسپاردەکانی ناو خۆتان، لەکاتێکدا کەئێوە دەزانن ناپاکییە)، وە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێت: (إذا وسد الامر الى غير أهله فانتظر الساعة)[٥].

واتە: هەرکاتێك فەرمانبەری کارێك درایە کەسێك کەشیاوی ئەو کارە نەبێت، ئەوا چاوەڕێی قیامەت بن.

وە ئەو کەسەی پارێزگاری ئەمانەت ناکات بەپێچەوانەکەی دەناسرێت کەبریتییە لە ناپاکی (خیانەت)، ناپاکیش نیشانەیەکە لەنیشانەکانی دووڕووی (نفاق)، ئەوەی تێبینی دەکرێت لەسەر کۆمەڵێك لەلێپرسراوەکان لەبەڕێوەبەرییەکانیاندا ئەوەیە، کەسیفەتی ئەمانەتیان لەدەست داوە توشی هەڵەی گەورە بوون، بۆیە بەهۆی ئەمەوە زیان

---

[٥] ئەم فەرمودەیە لەصحیحو جامعی ئەلبانیدا بەژمارە (٨٣٦) و ئیمام بوخاری هێناویەتی لەئەبوهریرەوە.

لەبەرژەوەندی گشتی کەوتوە، ئەو فەرمانبەری کەسیفەتی ئەمانەتی نییە زۆر بەئاسانی فرو فێڵ لەخەڵکی دەکات و بەجۆرەها ئامراز کارەکانیان دوا دەخات و پەیمانەکانی جێبەجێ ناکات،وە زۆر جار خراپەو سزا بەکار دەهێنێت لەگەڵ ئەو کەسانەدا کە هەڵسوکەوتی لەگەڵدا دەکەن، ئەو کەسەی ئەمانەت ناپارێزێت چاودێری پەیمانەکانی ناکات، کەداویەتی بەخەڵك و لەکاتی کارکردندا ئەوەی لەئەستۆیدایە جێبەجێی ناکات و پێشێلی دەکات و بەهەدەری دەبات، وەك چۆن ئەمانەتەکانی تری خەڵکی بەهەدەرو فەوتان بردووە.

خیانەتکاری ئەمانەت وا گومان دەبات، لەکارەکەدیا دەسکەوتو قازانجێکی بەدەست هێنا بێت، بەڵام تەنها خەسارەتمەندی دنیاو قیامەت دەبێت، وەك خوای گەورە دەفەرموێت: (إِنَّ اللَّهَ لا يُصْلِحُ عَمَلَ الْمُفْسِدِينَ)(يونس: من الآية٨١).

واتە: بێگومان خوای گەورە کاری خراپەکاران چاك ناکات.

لە (حذیفەی کوڕی یەمانەوە گێڕاوەتەوە کە پێغەمبەر ﷺ بەخەڵکی نەجرانی ڕاگەیاند کەئەمینێکتان (امیر) بۆ ڕەوانە دەکەم بەڕاستی ئەمیندار بێت (فەرمانڕەوا / لێپرسراو) پێغەمبەر ﷺ بەناو هەموو هاوەڵەکاندا گەڕاو (اباعبیدە)ی بۆ ناردن.

پاشان فەرمووی: (إن لكل أمة امين وإن امين هذه الأمة أبوعبيدة بن الجراح)[٦].

---

[٦] بوخاری ریوایەتی کردووە لەئەنەسەوە وە لەصیح جامعی ئەلبانیدا ئاماژەی پێکراوە بەژمارە ٢١٤٧.

واتـه: (بێگومـان هـەموو گـەلێك ئـەمیندارێكی هەیـە وە بێگومـان ئەمینداری ئەم گەلە ئەبا عوبەیدەی جەراحە).

هـەروەها لەفەرمودەیـەكی تریـدا دەفـەرموێت: (الخـازن المسـلم الامـین الذي يعطي ماأمر به كاملا موفرا طيبة به نفسه فيدفعه الى الذي أمر له به أحدا المتصدقين)[٧].

واتـه: (گەنجینـەوانی ئـەمینداری موسـڵمان ئـەوەی كـەخوا فـەرمانی پێكردوە جێبەجێی دەكات وەك خۆی وە بەم كارە دڵ و دەروونی خۆی ئاسوودە دەكات، بـەهۆی ئەمـەوە دەبێتـە یـەكێك لەڕاسـتگۆیان كـەخوا لەقورئاندا ئاماژەیان پێدەكات.

---

[٧] ئیمـانی ئەحمـەد ریوایـەتی كردووە لەسـەنەدەكەیداو ئـەبو داود نسـائی و (متفـق علیه) ەو لەصیح جامعی ئەلبانیدا ئاماژەی پێكراوە. بەژمارە (٢٣٣٦).

٢-بەڕێوەبردن و بنەمای زانستی و شارەزایی (الخبرة):

بەڕێوەبردنی سەرکەوتوو ئەوەیە کەبەڕێوەبەری بەتواناو خاوەن رادەیەکی زۆر لەلێهاتووەو شارەزاییەکی تەواوی زانستی لەبوارەکەی خۆیدا هەبێت، بەزانست و شارەزایی لێپرسراو دەتوانێت بینەر بێت بەسەر کارەکاندا وە چاك و خراپ لەیەکتر جیا بکاتەوە،بەتوانا بێت بەسەر فەرمانەکانیدا، ئەگەر ئەم سیفەتەی لەکارەکاندا نەبو توشی تێکچوون و روخانێکی گەورە دەبێت، هەروەك چۆن ئیسلام مەرجێکی سەرەکی لەزانست و شارەزایی داناوە بۆ هەر کەسێك، کەدەبێت بەلێپرسراوی کارێك یان چەند کەسێك جا ئەو کارە بچوك بێت یان گەورە خوای گەروە لەسەر زمانی یوسفەوە دەفەرموێت: (قَالَ اجْعَلْنِي عَلَى خَزَائِنِ الْأَرْضِ إِنِّي حَفِيظٌ عَلِيمٌ) (یوسف:٥٥).

واتە: یوسف و وتی (حەز دەکەم) بمکەیت بەلێپرسراوی گەنجینەکانی سەر زەوی (ئەم ولاتە) لەبەرئەوەی من پارێزگاری و زانستم لایە، هەروەها خوای گەورە باسی تالوت دەکات کەهەڵبژارد بەمەلیکی بەنی ئیسرائیل بەوەی کەخاوەنی زانست و خاوەنی هێز بووە.

(قَالَ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ)(البقرة: من الآية٢٤٧).

واتە: وتی: خودا لەنێو ئێوە هەڵیبژاردووە، چونکە شارەزاییەکی باشی لەزانست هەیە، واتە زانایە، هەروەها خاوەن هێزێکی باشە. لەبەرئەوەی ئەو کەسەی خاوەنی زانستە جێگەی متمانەی خەڵکیەو خۆشیان دەوێت بەچاوی رێزەوە تەماشای دەکەن دەیکەنە جێگەی متمانەی خۆیان و ماڵ و مناڵیان.

ئەگەر تەماشا بكەین‌و وردبینەوە خوای گەورە گیاندارانیشی بەپێی توانای زانستیان لێكی جیاكردونەتەوە وەكو خوای گەورە حەرامی كردووە كەبەسەگی فێرنەكراو راوبكرێت، هەروەها گیاندارانی تریش بەوشێوەیەو پێویستی لێپرسراو بەزانستی دوو فەرمانی بۆ دابین كردووە:-

١-ئاگاداربوون لەحوكمەكانی حلال‌و حرام، وە راوەستان لەسەر ئەو شتانەی كەسنورەكانیان دیاریكراوە بۆئەوەی سنوریان نەبەزێنێ.

٢-رازاندنەوەی لێپرسراو بەزانست، گەورەترین كارە كە خەڵكی بەهۆیەوە خۆشیان بوێت و دڵی خەڵكی بۆ لای خۆی رابكێشێت، بەبێ زانست خەڵكی لێی دوردەكەونەوە، ئەمەش دەبێتە هۆی ئەوەی كە لێپرسراوی نەزان (جاهل) ناچار بێت كۆمەڵێك یارمەتی دەر (معاون) دابنێت لەم كاتەشدا بەسێ حاڵەتدا دەڕوات:-

ا-كارەكان بۆ یارمەتی دەرەكان بەجێ بهێڵێت ئەوانیش دەست بەسەر گشت كارەكاندا بگرن‌و خۆشی لەسەرەوە بمێنێتەوە، بۆئەوەی پارێزگاری لەپلەكەی خۆی بكات.

ب-خۆی بەتەنها فەرمان بەسەر خاوەن زانست‌و شارەزایاندا بكات‌و بەئارەزووی خۆی بەشێوەیەكی چەوت‌و نەزانی كارەكان جێبەجێ بكات ئەم حاڵەتە زۆر خراپترە لەوی تر.

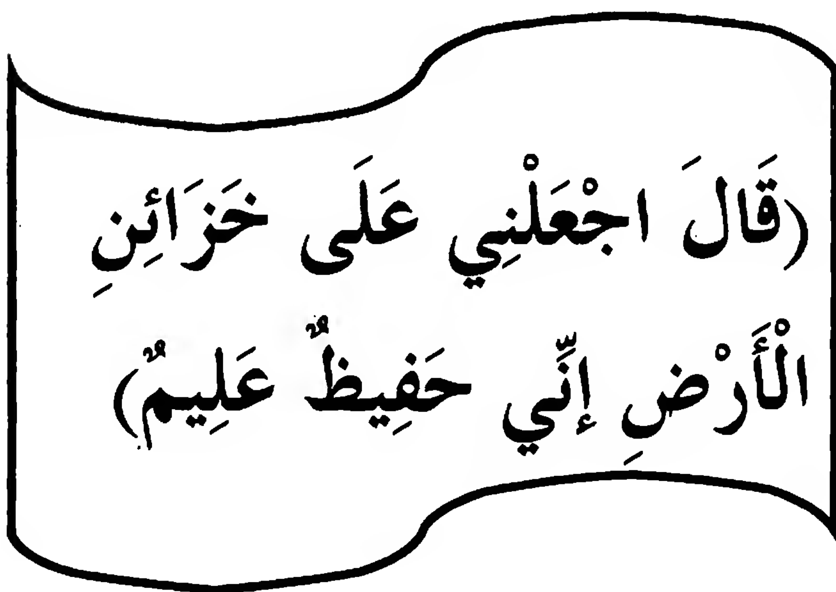
ج-نەفامەكان لەخۆی نزیك بكاتەوەو شارەزاكان بگرێ‌و ئازاریان بدات، لەترسی رەخنەگرتن، لەهەڵسوكەوتی‌و كردەوەكانی ئەم حاڵەتەش بریتییە لەئاشوب‌و تێكچون، بێگومان ئەم حاڵەتە لەدوو حاڵەتەكەی تر خراپترە.

كاری مرۆڤی لێپرسراو رێك‌و پێك‌و چاك نابێت‌و بەردەوام نابێت، بەزانست‌و شارەزایی نەبێت (العلم والخبرة) هەروەها بەراوێژكردن لەگەڵ

خاوەن تجربەو شارەزاکاندا وە ڕێزگرتن لەو کەسانەی کەپسپۆڕن، وە دانانی کەسی شیاو لەجێگەی شیاوداو لەئاراستەکردنەکانی ئیسلامدا هاتووە کەبریتی‌یە لەداکۆکی لەسەر گرنگی پسپۆڕی‌و زانست بۆ کەسێک دەبێتە لێپرسراوی کارێک، یان چەند کەسانێک خوای گەورە لەباسی داودو سلێماندا (علیهما السلام) دەفەرموێ: (وَكُلّاً آتَيْنَا حُكْماً وَعِلْماً)(الانبیاء: من الآیة٧٩).

واتە: (لەلایەن خۆمانەوە، دانایی‌و زانستمان پێبەخشیوون).

*   *   *

٣-بەڕێوەبردنی سەرکەوتوو سیفەتی خۆ بەکەم زانین - خاکەرایی (صفة التواضع):-

زۆر کەس پێی وایە کەلێپرسراویەتی‌یەکی دەست کەوت لەوێوە دەست بکات بەزوڵم و زۆرو زەوت کردنی مافەکانیان وەلوت بەرز بکات و گوێ نەدات بەداواکانیان حکمەتی هەڵسوکەوت لەگەڵ خەڵکیدا، پێویستی بە بەشێکی زۆری رەوشتە جوانەکان هەیە، هەرکەسێك خاوەنی ئەم رەوشتانە بێت، خاوەنی دڵی خەڵکی دەبێت و متمانەشی پێدەکەن، خوای گەورە باسی سیفاتی باوەڕداران دەکات و دەفەرموێت: (أَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ)(المائدة: من الآية٥٤).

واتە: ملکەچ و فەرمانبەردارو بەسۆزن بۆ ئیمانداران، وە سەر بڵندو دەرون بەرزن بەسەر کافران دا لەپێناوی خوادا.

وە سیفەتی خۆ بەکەم زانینی -خاکەرایی- کردووە بەسیفەتێکی سەرەتایی بۆ بەندە باوەڕدارەکانی (وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْناً وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلاماً) (الفرقان:٦٣).

بەندەکانی خوای میهرەبان ئەو کەسانەن کەزۆر بەسەلاریی بەسەر زەویدا دەڕۆن، وە کاتێکیش کەنەفامان (بەقسەو قسەلۆکی ناخۆش بەرەنگاریان دەبن) دەڵێن: سلاو (خۆیان لەشەڕیان دەپارێزن).

هەروەها لەئاڕاستەکانی تری پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێت: (وما تواضع أحد لله إلا رفعه). واتە: هیچ کەسێك نییە کە لەبەر خوا خۆی بەکەم زانیبێت و خوا پلەو پایەی بەرز نەکردبێتەوە، ئیسلام سیفەتی خۆ بەکەم زانینی داناوە بۆ گشت کەسێك کە لێپرسراویەتیەکی هەبێت. وەك خوای گەورە بانگ لەپێغەمبەرەکەی دەکات و دەفەرموێت: (وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ لِمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ) (الشعراء:٢١٥).

واتە: باڵی (بەزەیی و میهرەبانی) خۆتیان پێبەخشە بەو خاوە باوەڕانەی شوێنت کەوتوون: ئەو کەسەی خۆی بەگەورە بزانێت (متکبر) لەکات و شوێنی لێپرسراویەکەیدا ئەوا دەبێتە مایەی رق و کینەی خەڵك وە خەڵکی لێی دور دەکەونەوەو فەرمانەکانی جێبەجێ ناکەن بەزۆر نەبێت ئەمەش دەبێتە هۆی پەیدابوونی دوژمنایەتی و دوبەرەکایەتی و جێگیرنەبوونی هێمنی و ئاسایش و دڵنیایی لەنێوان لێپرسراوو ئەو کەسانەی کە کاریان لەگەڵدا دەکات.

ئەوخۆ بەکەم زانینەی کەئیسلام مەبەستیەتی و داوا لەگشت موسڵمانان بەتایبەت لەلێپرسراوان دەکات بریتیە لەو خۆ بەکەم زانییە کەهەڵێنجراوی دڵسۆزی خوای گەورەو نەرم و نیان و بەسۆز لەگەڵ خەڵکدا وە جێبەجێکردنی داواکاریەیکانی خەڵك بێت، وە خۆ بەکەم زانینی درۆ بریتییە: لەوخۆ بەکەم زانینەی کەکەسێك بەقسە دەیڵێت و بانگەشەی بۆ دەکات، بەڵام بەکردەوە نایسەلمێنێت وە یان خۆ بەکەم زانینێك بەمەبەستی بەدەستهێنانی سوودمەندییەکی باش بۆ خۆی و وە خەڵکی بەچاکە باسی بکەن.

خۆ بەکەم زانینی راستگۆ بەڵگەیە لەسەر بەهێزی خاوەنەکەی، هەروەك چۆن خۆ بەگەورە زانین (التکبر) بەڵگەیە بۆ بێ هێزی خاوەنەکەی نمونەی راستیش بۆ ئەمە بریتیە لەژیانی پێغەمبەر ﷺ و خەلیفەکانی راشدین[8]، پێغەمبەر ﷺ پێشەوای بڕواداران خۆی سەردانی نەخۆشەکانی دەکردو دڵنەوایی دەکردن و ئامادەی جەنازەیان دەبوو، لەگەڵ ئەوەشدا تێکەڵی چەوساوەو بێ نەواکانیان دەبوو هەروەها خەلیفە عومەری کوڕی خەتاب لەکاتی فەرمان رەواییەکەیدا پەیمان دەدات بەپیرێژنێکی کوێر لەنزیك مەدینە کەمافی بۆ دابین بکات و دادپەروەر بێت. بەڕاستی ئەو کەسەی خۆی بەگەورە نازانێت ئەوا هەستی کردووە بەلێپرسراویەتیەکەی لەبەر رەزامەندی خوای گەورە.

---

(8) وەك چۆن خوای گەورە فەرمانی پێکردوین کەهەڵسوکەوت و کردەوەکانیان بکەینە سەر مەشقی ژیانماندا کەدەفەرموێت: ﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ فَبِهُدَاهُمُ اقْتَدِهْ﴾(الانعام: من الآية ٩٠).

٤-بەڕێوەبردنی سەرکەوتوو سنگ فراوانی:-

باوەڕداری لێپرسراو دەبێت لەگەڵ ژێر دەستەکانیدا سنگ فراوان بێت، دوور بێت لەرق و کینەو تۆڵەسەندنەوە، گوێ نەگرێت بۆ غەیبەت و بوختان، ئەم سیفەتانە دەسەلاتی لێپرسراو کەم دەکەنەوەو کارەکانی خراپ دەکەن وە دەبێتە هۆی لەدەست دانی متمانەی لێپرسراو لای ژێر دەستەکانی و توشی حاڵەتێکی گومان و دڵەڕاوکێ دەبێت وە لەکۆتاییدا لای دەبەن و لێپرسراوێکی تر جێگەی دەگرێتەوە، خوای گەورە باسی ابراهیم دەکات علیه السلام بەوەی کەنامەی خوای گەورەی بەسنگ فراوانی وەرگرتووە (سلامە الصدر) دەفەرموێت: (وَإِنَّ مِنْ شِيعَتِهِ لَإِبْرَاهِيمَ، إِذْ جَاءَ رَبَّهُ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ) (الصافات:٨٣-٨٤).

واتە: بێگومان لەشوێنکەوتەو پەیڕەوانی (نوح)، (ئیبراهیم)ە (سەلامی خوایان لێبێت). ڕووی کردە پەروەردگاری، یەکتاناسین، بەپیر بانگەوازییەوە چوو، بەدڵێکی پڕ لەئیمان و خواناسی،

خوای گەورەش فەرمانی کردووە بە بڕواداران هەڵگری ئەم سیفەتە بن کە دەفەرموێت: (وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ)(الحشر: من الآية١٠).

واتە: وە هیچ کینەیەك مەخەرە دڵمانەوە بەرانبەر بڕواداران ئەی پەروەردگارمان بەڕاستی هەر تۆی بەخشندەی میهرەبان.

پێشەوای بڕواداران محەمەد ﷺ یەکێك لەسیفەتەکانی ئەوە بوو بەردەوام حەزی دەکرد سەردانی هاوەڵانی بکات، بەدڵفراوانییەوە (سلامە الصدر) قەت حەزی نەدەکرد شتێك لەدڵیدا بهێڵێتەوەو بیخواتەوە بەڵکو زۆر بەدڵفراوانییەوە سەردانی دەکردن و لێی دەپرسینەوە.

گێردراوەتەوە لەعەبدوڵڵاکوڕی مەسعود کەپێغەمبەر ﷺ سوێندی خوارد لەکاتی پەیمانی حونەین داو لەوکاتەدا پیاوێکی ئەنصاری هاتوو وتی: مەبەستی رووی خوا نییەو، کاتێك پێغەمبەر ﷺ هات بۆ لامان پێم راگەیاند پێغەمبەر ﷺ رووی گۆڕاو پاشان فەرمووی (رەحمەتی خوا لەسەر موسا بێت زۆر لەوە زیاتر ئازار دراو ئارامی گرت).

لەباسێکی تردا هاتووە کە پێغەمبەر ﷺ تورە بوە لەو هەواڵەو دەم و چاوی سور هەڵگەڕا، پاشان ئەنصاریەکە وتی: زۆر خۆزگەم دەخواست هەواڵەکەم پێنەگەیاندایە.

هەروەها لەباسێکی تردا هاتووە کەپێغەمبەر ﷺ دەفەرموێت: (لا يبلغني أحد عن أصحابي شيئا فاني أحب أن أخرج عليهم وأنا سليم الصدر) واتە: کەس هیچم پێ نەگەیەنێت لەسەر هاوەکاڵەکانم من حەز دەکەم بەدڵێکی بێگەردەوە بچمە لایان،واتە هیچ شتێك لەدڵما نەبێت بەرامبەریان.

بۆیە زانایان حوکمێکی گرنگ دەخەنەڕوو، ئەویش ئەوەیە نابێت شت بگەیەنرێتە لێپرسراوی موسڵمانان تەنها ئەوە نەبێت کەتایبەتە بەکەسایەتی خۆیەوە بەمەرجێك ئەو قسەیە مەترسیەکی نەبێت بۆ سەر کۆمەڵگەکەی.

بەڵام ئەو فەرمانەی کەپەیوەندی هەبێت بە بەرژەوەندییە گرنگەکانەوە، پێویستە ئەو فەرمانە بگەیەنرێتە لێپرسراو.

هەروەك چۆن بۆمان روون دەبێتەوە لەچیرۆکی (زیدی کوڕی ئەرقەم) کاتێك نوسراوێکی بۆ لای پێغەمبەر ﷺ بەرز کردەوە لەسەر (عەبدوڵڵای کوڕی ئوبەی) سەرۆکی دوو رووەکان ئەوەش بریتی بوو لەوتەی (لا تنفقوا على من عند رسول الله حتى ينفضوا من حوله) واتە: دوو ڕووی

بەسەر ئەو کەسانەوە مەکەن کە لەخزمەتی پێغەمبەران تاکو لێی نەتەکنەوە. پێغەمبەر ﷺ لای خۆی دیاری کرد، پاشان خوای گەورە سورەتی (منافقون)ی ناردە خوارەوە لەسەر راستگۆیی، زیدو ناشیرین کردنی دوو رووەکان. تاکو سیفەتی بێگەردی دڵفراوانی (السلامە الصدر) لەلایەن لێپرسراوەوە جێگیر بێت پێویستە ئاگاداری سێ فەرمان بێت:-

١-پێویستە رێگە بەخەڵکی بدات کە بێنە لای و روو بەڕوو راستی‌یەکان ببینێت، تاکو خەڵکی گومانی خراپی پێ نەبەن و غەیبەتی خراپی نەکەن خوای گەورە دەفەرموێت: (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَإٍ فَتَبَيَّنُوا أَنْ تُصِيبُوا قَوْماً بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحُوا عَلَى مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ) (الحجرات:٦).

واتە: (ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە ئەگەر کەسێك هەواڵێکی بۆ هێنان (خێرا بڕوای پێ مەکەن)، بەڵکو سەرنج بدەن، لێی بکۆڵنەوە (تا بۆتان روون دەبێتەوە)، نەوەکو بەنەزانی ئازارو ئەشکەنجەو گیروگرفت بۆ خەڵکی دروست بکەن، دوایی پەشیمان ببنەوە لەوکارەی کەپێی هەستاون).

٢-رێگە نەدان بەقسە هێنەرو بوختان چییەکان تاکو و غەیبەتی خەڵکانی تر بکەن لەمەجلیسەکەیدا بەشێوەیەك پڕ بێت لەغەیبەت چی و ئاشوب گێڕو پیلان چییەکان بەئارەزووی خۆیان درێژە بەقسەی خۆیان بدەن. ئەمە زیان دەدات لەدڵ فراوانییەکەی، چونکە خوای گەورە دەفەرموێت: (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيراً مِنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلا تَجَسَّسُوا وَلا يَغْتَبْ بَعْضُكُمْ بَعْضاً أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتاً فَكَرِهْتُمُوهُ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَحِيمٌ) (الحجرات:١٢).

واتە: (ئەی ئەو کەسانەی باوەڕتان هێناوە، خۆتان زۆر بپارێزن لەگومانی خراپ، لەڕاستیدا هەندێ لەو گومانانە گوناهو تاوانن (بۆیە پێویستە لەهەموو گومانێك خۆبپارێزن))، وە بەشوێن کەموکوڕیی و عەیب و عاری یەکتریدا مەگەڕێن و سیخوڕی مەکەن، وە لەپاشملە باسی یەکتری مەکەن، و ناوی یەکتری بەخراپ مەبەن، ئایا کەستان پێیخۆشە گۆشتی برای خۆی بەمردوویی بخوات؟!

دیارە کاری واتان زۆر پێ سەخت و ناخۆشە، دەی کەواتە لەخوا بترسن و پارێزگاربن بەڕاستی خوا ئەوانەی خۆشدەوێت کەدەستبەرداری گوناه دەبن و لێی پەشیمانن، خوداش میهرەبانی خۆی بەسەریاندا دەبارێنێت.

٣-لێپرسراو دەبێت چاکە کاران و لەخواترسان بکاتە پشتیوانی خۆی و راوێژیان پێ بکات، چونکە رێ نمونی دەکەن لەسەر خێر وە باسی خەڵکی ناکەن بەخراپەو تەنها بۆ بەرژەوەندی کار نەبێت.

* * *

خەلیفە عومەری کوڕی خەتاب (رەزای خوای لێبێت) دەفەرموێت:

(رەحمەتی خوا لەو کەسەی عەیبەکانی خۆم بە دیاری بۆ دەنێرێت)..

٥-بەڕێوەبردن و بنەمای پابەندبوون بەهێزەوە (القوه):-

یەكێك لەبنەما سەرەكی و پێویستەكانی لێپرسراوی بەڕێوەبردن بریتییە لەبەهێزی و بەتوانایی لەجێبەجێكردنی بڕیارو فەرمانەكاندا و نابێت لاوازو دوو دڵ بێت چونكە بەلاوازی و دوودڵی لەدەستی دەدات زۆر لەبەرژەوەندییەكانی خەڵكی و، بەهێزو سوربون لەسەر بڕیارەكانی دەتوانێت گشت ئەو گری و لەمپەرانە رامالێت كەدێتە رێگای وە تێبكۆشێت بۆ گەیشتن بەمەبەستەكان و جێبەجێكردنی بەرژەوەندییەكان، ئیسلام زۆر داكۆكی كردۆتەوە لەسەر گرنگی پابەندبوونی لێپرسراو بەهێزەوە، چونكە هێز فاكتەرێكی سەرەكییە بۆ جێبەجێكردنی بڕیارو فەرمانەكانی و خوای گەورە بانگی نەوەی ئیسرائیل دەكات و دەفەرموێت:-

(خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ)(البقرة: من الآية٦٣).

واتە: ئەوەی پێمان داون باش كاری پێبكەن وە بیربكەنەوە لەوانەی كە تیایەتی، بەڵكو پارێزگاری بكەن لەخۆتان لەنافەرمانی خوا. هەروەها خوای گەورە لەباسی دێوەكانی سولەیماندا لەسەر بەتوانایی و لێهاتوییاندا، بەسەر ئەو كارەی كەپێیان دەسپێردرێت دەفەرموێت: (قَالَ عِفْرِيتٌ مِنَ الْجِنِّ أَنَا آتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَنْ تَقُومَ مِنْ مَقَامِكَ وَإِنِّي عَلَيْهِ لَقَوِيٌّ أَمِينٌ) (النمل:٣٩) واتە: یەكێك لە دێوەكان (جنی) ووتی بە سولەیمان كۆشكی بەلقیساتان بۆ دەهێنم پێش ئەوەی لە جێگەو مەقامەكەت هەڵبستیت، وە من بەهێزم لە هەڵگرتن و هێنانیدا، وە ئەمیندارم لە سەر ئەو زێڕو زیوەی لە سەریەتی، وە لە باسی كچی پێغەمبەر (شوعەیب)دا هاتووە كە بە باوكی دەفەرموێت (يَا أَبَتِ اسْتَأْجِرْهُ إِنَّ خَيْرَ مَنِ اسْتَأْجَرْتَ الْقَوِيُّ الْأَمِينُ)(القصص: من الآية٢٦). واتە: باوكە بەكرێی بگرە (موسی) سودبەخشترین و بەهێزترین و نیازپاكترین كەست بەكرێ گرتوە.

وه پێغەمبەر ﷺ لەفەرمودەیەکدا دەفەرموێت: (المؤمن القوی خیر واحب الی الله من المؤمن الضعیف)[٩].

واتە:- باوەڕداری بەهێز چاکترەوە خۆشەویسترە لەلای خوای گەورە لەباوەڕداری لاواز. بەهۆی پلەو پایەی بەهێزیەوە باوەڕداری بەهێز خۆشەویسترە چونکە بەهۆی ئەو هێزەوە دەتوانێت فەرمانەکانی خوا جێبەجێ بکات. وە ئەو کەسانەی کەزیاتر پێویستیان بەهێزە، لێپرسراو و ئەمیرەکانن و یان هەرکەسێکی تر کە دەبێتە بەرپرس لەکارێك یان فەرمانێك و یان بەرپەرسی کۆمەڵە خەڵکێك.

پێغەمبەر ﷺ ئاگاداری کردوینەتەوە لەدانانی کەسانی لاواز لەسەر کارو فەرمانەکانی موسڵمانان، چونکە بەهۆی ئەو لاوازو کەمتەرخەمییەوە لەلێپرسراوێتیەکەیدا ناتوانێت ئەرکەکانی جێبەجێ بکات.

لەئەبو زەرەوە گێڕدراوەتوە، کە دەفەرموێت بەپێغەمبەری ﷺ خوام فەرموو ئەی پێغەمبەری خوا، ئایا لێپرسراویەتیەکم نادەیتێ (واتە ببێتە والی یان لێپرسراوێتی لەجێگەیەکدا)پێغەمبەر ﷺ بەسەرشانی کێشام و فەرموی: (یا اباذر إنك ضعیف وانها أمانة وانها یوم القیامة خزی وندامة إلا من أخذها بحقها وادی الذي علیه فیها)[١٠].

---

[٩] بوخاری ریوایەتی کردوە لەئەنەسەوە وە لەصیح جامعی ئەلبانیدا ئامارەی پێکراوە بەژمارە (٢١٤٧).

[١٠] ئیمامی ئەحمەد ریوایەتی کردووە لەسەنەدەکەیداو ئەبو داود نسائی و (متفق علیه)ەو لەصیح جامعی ئەلبانیدا ئامارەی پێکراوە بەژمارە (٣٣٣٦).

واتە: ئەی ئەبازەر تۆ لاوازیت، و لێپرسراویەتی ئەمانەتەوە لەرۆژی دواییدا سەرشۆڕیو پەشمیانیە، تەنها ئەگەر کەسێك حەقی خۆی بداتێو وەك خۆی جێبەجێ بکات. وە یەکێك لەهەڵوێستە روونەکانی پێغەمبەر ﷺ سوربونو داکۆکی کردن بوو لەجێبەجێکردنی فەرمانی خوای گەورە لەسەر بڕیاری سنوری دزی کردن بەبێ خوێندنەوەی سۆزو بەزەیی بۆ کەسوکارو نزیکەکانی خۆی تاکو رۆژێك بە(ئوسامە)ی فەرموو، کەخزمو خۆشەویستی پێغەمبەر ﷺ بوو.

(أتشفع في حد من حدود الله؟ وأيم والله لوان فاطمة بنت محمد سرقت تقطع محمد يدها)[11].

واتە: ئایا داوای لێبوردن دەکەی لەبڕیارێك کەسنوری خوای گەورەیە؟ سوێند بێت بەخوای گەروە ئەگەر (فاتمە)ی کچی (محەمەد) دزی بکات ئەوا (محمد) دەستی دەبڕێت.

خەلیفەکانی راشدیش لەسەر رێگاو رێبازی پێغەمبەر ﷺ رۆیشتونو بەردەوام بون لەسەر ئەو شێوازە، بەتایبەتی بەهێزو سوربون لەسەر جێبەجێکردنی بڕیارەکاندا، ئەوە خەلیفە ئەبو بەکری صدیقە، ئەوەستێت بەرەو رووی ئەوانەی پەشیمان بونەوە لەئیسلام (مرتد) بەهەڵوێستێکی ئازایانەوە دەڵێت: (والله لأقتلن من فرق بين الصلاة والزكاة

---

[11] متفق عليه ابوداود، ریوایەتی کردووە، لەعائیشەوە لەصیحی جامعدا ژمارە ٧٨١٤.

فان الزكاة حق المال والله لو منعوني عقالا كـانوا يؤدونه الى رسـول الله ﷺ لقاتلتهم على منعه)[12]

واتـه: سـوێند بـەخوا شـەڕیان لەگـەڵ دەکـەم، هەرکەسـێ جیـاوازی لەنێوان نوێژو زەکاتدا بکات بێگومان زەکات حەقی ماڵەو سوێند بێت بەخوا ئەگەر پەتە گوریسێکیان هێنـاوە بۆ پێغەمبەر ﷺ ئێستا نەیدەن شەڕیان لەگەڵ دکەم، لێیان دکوژم تـاکو لێیـان دەسـتێنم. وە عومـەری کوڕی خەتابیش لەسەر ئەو شێوازو ڕێبازە بەردەوام بوو، و بێجگە لـە بەهێزەکان هیچ کەسێکی دانەئەنا بەلێپرسراو (ئەمیر).

وە شرحبیل کوڕی حەسەنی لادا لەسەر ولایەتی شام پاشان وتاری بۆ خەڵکەکە خوێندەوە وتی: **(أيها النـاس أنـي والله مـاعزلت شـرحبيل عـن سخطه وكان اردت أقوى من شرحبيل)**.

واتـە: ئەی خەڵکینە سوێند بێت بەخوا من شرحبیلم لانەدا بەهۆی خراپی‌یەوە، بەڵکو دەمەوێت پیـاوێکی بـەهێزتر لـەو دا بنێم بەڕاسـتی خەلیفـە عومـەر بـەهێز بـوو لەوتـەو بۆچوونـدا. ئـا بـەم شـێوەیە هـێز سیفەتێکی پێویستە بۆ لێپرسراوی بەڕێوەبردن، تاکو بتوانێت بەهۆیەوە هـەق بچەسپێنێت وە دوریخاتـەوە لەخراپـەو ئاشـوب بـەبێ دڵـەڕاوکێ و لاوازی بڕیاری گونجاو جێبەجێ بکات.

---

[12] ئەم فەرموودیە لەصیح الجامعدا هەیە بەژمارە ٧٨٤٥ وە بەم شێوەیەی‌تر هـاتووە (یا اسامە اتشفع ف حد من حدود الله) ئەم فەرموودەیە متفق علیە لەئەبوداودەوە، ڕوایەت کراوە، ئەویش لەعائیشەی خێزانی پێغەمبەرەوە.

٦-بــــەڕێوەبردنی ســـــەرکەوتوو و ســـــیفەتی پشـــــوودرێژیو لەسەرخۆیی (الحلم):-

زۆر لەبەڕێوەبەرەکانو لێپرسـراوانی ئـەم سـەردەمە ئەڕیتێکیان تیـا بەدی دەکرێت، ئەوەش بریتیە لەوەی کەسینە تەسکنو زوو تورە دەبن داواکاریـەکانی خـەڵکی جێبـەجێ ناکـەنو ڕێگـە بەخـەڵکان نـادەن سەردانیان بکات.

هـەروەها بـێ حەوصەڵـەن لـەکاتێ کـە خـەڵکی دێنـە لایـان بـۆ جێبـەجێکردنی داواکاریـەکانیان، و هـەڵدەچنو تـورە دەبـن بـەڕوویاندا، ئەمەش دەبێتە هۆی لەدەستدانی متمانەو ناشرین بوونیـان لەبەرچاوی خەڵکی.

لەڕاستیدا ئەگەر لێپرسراو هەڵسا بەکارێك گەورە بێـت یـا بچـووك، ناتوانێت جێبەجێی بکات ئەگەر پشوو درێژو سنگ فراوان نەبێت،چونکە زۆربەی کارەکان بەپشوو و درێژیو ئارام گرتن دەگاتە ئەنجام.

خـوای گـەورە پێغەمبەرەکـەمانی هـەڵبژارد ﷺ بـەم سـیفەتە، بۆیـە دادەنرێـت بەپێوسـتییە گـەورەکانی لێپرسـراو، چونکـە ڕێنمونـی کـەرو پێشـەوای خەڵکە بۆ چاکە. خوای گەورە دەربارەی حـەزرەتی ئیـبراهیم (علیه السلام) دەفەرموێت: ﴿إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَأَوَّاهٌ حَلِيمٌ﴾(التوبة: من الآية١١٤).

واتـە: کـاتێك ئیبراهیم سەلامی خوای لێ بێـت، داوای لەپـەروەردگاری کـرد کــەمناڵێکی باشــی پێببەخشـێت، و خــوای گــەورەش مــژدەی دا بــەگیرابوونی داواکــەی ڕۆژی دا بــەکوڕێك وەســفی دەکـــات بــەحلیم کەئیسـمایلەو یەکێکـە لەوانـەی کەهـەڵگری نامـەی پـەروەردگارە واتـە پێغەمبەری خوایە. خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿رَبِّ هَبْ لِي مِنَ الصَّالِحِينَ، فَبَشَّرْنَاهُ بِغُلامٍ حَلِيمٍ، فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ قَـالَ يَـا بُنَـيَّ إِنِّـي أَرَى فِـي الْمَنَـامِ أَنِّـي

اذبحُكَ فَانْظُرْ مَاذَا تَرَى قَالَ يَا أَبَتِ افْعَلْ مَا تُؤْمَرُ سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّابِرِينَ) (الصافات:١٠٠-١٠٢).

واتە: نەتەوەکەی بەجێهێشت و کۆچی کرد، داوای لەخودای کردو وتی: پەروەردگار نەوەیەکی چاك و پاکم پێببەخشیت، ئێمەش مژدەی کوڕێکی بەئارام و خۆگرو ژیرمان پێ بەخشی کە (ئیسماعیل)ە، کاتێك کە ئەو منالە کەوتە دەرو مالْ لەگەڵیا (بەیانیەك پێ وت) کوڕی شیرینم بێگومان من دەمبینی لەخەودا کەتۆ سەر دەبڕم،

تۆ دەڵێی چی؟ رات چۆنە؟! کوڕی چاك و خواناس و خۆگر بەزمانی شیرین وتی: بابەگیان هەر فەرمانێکت پێ دراوە جێبەجێی بکە. ئەگەر خوا حەز بکات لەئارامگران دەبم. پێغەمبەر ﷺ بەشێوەیەکی باش باسی ئەو کەسانەی کردووە کە خاوەنی حیلمن واتە: پشوو درێژن. وەك چۆن (ئیبن عباس) و (ئەبو سعیدی خدری) گێڕاویانەتەوە. (رەزای خوایان لێ بێت) کە پێغەمبەر ﷺ فەرموی بەئشجع عبدالقیس: (إن فيك خصلتين - يحبها الله ورسوله الحلم والاناة)[١٣].

واتە: تۆ دوو لایەنت تێدایە، کەخواو پێغەمبەری خوا خۆشی دەوێن ئەو دوانەش پشوو درێژی و نەرم و نیانیە.

ئەگەر سیفەتی پشوو درێژی داوا کرا بێت لەگشت موسڵمانان ئەوا بۆ موسڵمانی لێپرسراو زۆر پێویستە ئەمەش لەبەر ئەم هۆیانە:-

هۆی یەکەم: خەڵك لەرەوشت و هەڵسوکوت و گوێڕایەڵیدا چوونیەك نین، هەندێکیان هەڵەیان لێ روودەدات ئەمەش دەبێتە هۆی مانگرتن و کارنەکردن و سووربون لەسەر داواکاریەکانیان و دەنگ بەرزکردنەوەیان بەسەر لێپرسراوەکانیاندا، لەم کاتەدا ئەگەر لێپرسراو بەتوڕەیی و قسەی ناخۆش و بەزۆر بیان گێڕێتەوە سەر راستی و چاکە لێی دەردەچن و

---

[١٣] رواه مسلم والترمذي.

پشتی تێدەکەن و ئەگەڕێن بۆ دەرفەتێك كە لەدەستی رزگار بن ئا لێرەدا پشوو درێژی (الحلم) داوا کراوە بۆ چارەسەرکردنی هەندێك لەکێشەکان.

هەروەك چۆن توندوتیژیش کات و جێگەی خۆی هەیە هەر سیفەتەو لەکات و جێگەی گونجاوی خۆیدا دەبێت، ئەگەر هاتوو لێپرسراو لەزۆربەی کاتەکاندا، پشوو درێژ نەبوو ئەوا خەڵکی تووشی ئازارو ئەشکەنجەیەکی زۆر دەبن.

هۆی دووەم: ئارام و پشوو درێژی لێپرسراو، لەگەڵ کارگوزارەکانیدا هۆکارێکە بۆ راکێشانی دڵیان بەلای خۆیدا، ئەمەش رێبازێکی دانایی ـ حکیمانەیە ـ بۆ نەهێشتنی هەڵەکانیان، لەبەرئەوە ئەگەر کەسێك بەرق و تورە بونەوە سەردانی لێپرسراو بکات، لێپرسراویش بەخۆشەویستی و پشوو درێژیەوە لەگەڵیدا بدوێت نەك بەتوندوتیژی و سزادان وەلامی بداتەوە، بەهۆی ئەو دەسەلاتەی کە هەیەتی و کاتێك بینی لێپرسراویش بەرویەکی خۆشەوە لەگەڵیدا دەدوێت ئەوەش دەبێتە هۆی تەریق بوونەوەو گەڕانەوە بۆ سەر خودی خۆی ئەمە دەبێتە لابردنی خراپە لەدڵیدا.

هۆی سێیەم: بەپشوو درێژی و ئارامگرتن، لێپرسراو لەسەر کارەکەی، دەمێنێتەوە و ئەمەش دەبێتە هۆی راکێشانی دڵی خەڵکی بەلای خۆیدا وە جێگەی خۆی لەناو دڵ و دەرونیاندا دەکاتەوەو خۆشیان دەوێت.

نمونەش بۆ ئەمە پشوو درێژی پێغەمبەرە ﷺ کە پێشەوای باوەڕداران و نمونەی پێشەوایەکی چاك بووە، زۆر لە عەرەبە دەشتەکییەکان دەهاتنە لای و بەجۆرەها جلوبەرگ و بۆنی ناخۆش دەستیان لەجل و بەرگ و عەباکەی دەداو زۆرجار عەباکەیان لەسەرشانی دەخستە خوارو، یان زۆرجار عەباکەیان لێدەستاند، پێغەمبەریش ﷺ

بەزەردەخەنـەوە تەماشـای دەکـردن و بەخشــندە بـوو لەگـەڵیان داو بـە بەردەوامی لەلایان دەمایەوە، تاکو ڕۆژێك ئافرەتێکی جولەکە ژەهری بۆ دەخاتە خواردنەکەوە کاتێك پێیان زانی هاوەڵانی داوایان لەپێغەمبەر ﷺ کرد کەبیکوژێت بەڵام پێغەمبەر ﷺ ڕێگەی پێنەدان. ئا بەم شێوەیەش خەلیفەکانی پاش خۆی لەسەر ڕێگەو ڕێبازی ئەو بەردەوام بـوون، بەڕاسـتی ژیـرو پشـوو درێـژ بـوون. وەك زاناکـان دەڵێـن بـەئارامگرتن و دڵنیاییەوە پێشەوایەتی دێتە دی.

*　　*　*

ئیمامی شافیعی (ڕەحمەتی خوای لێبێت)دەفەرموێت،

بە منداڵی بێ هەستی

بە گەنجی مەستی

بە پیری سستی

ئەی کەی خوا پەرستی

٧-بەڕێوەبردنی سەرکەوتوو سیفەتی نەرمو نیانی (اللين):-

نەرمو نیانی لەکاردا بریتی نیە لەوە تۆ پشتی لێ بکەیتەوەو کارەکات بدەیت بەسەر چەند کەسێکداو خۆت بەهیچ شێوەیەك لێی نەپرسیتەوەو بەدواچوونەوە نەکەیت، تاکو کەسایەتیەکەت لەناو بچێت.

ئەمە بریتی نیە لەنەرمو نیانی بەڵکو نەرمو نیانی دژی توندوتیژیو تورەییە خوای گەورە بە پێغەمبەرەکەی دەفەرموێت: (فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ)(آل عمران: من الآية١٥٩).

واتە: ئەی محەمەد بەهۆی بەزەیی (رحم)ی خواوەیە تۆ نەرمو هێمنی لەگەڵ ئەوانەدا، خۆ ئەگەر تورەو دڵرەق بویتایە، هەموو لەدەورت دوور دەکەوتنەوە.

بەم ئایەتە بۆمان دەردەکەوێت کەسیفەتی نەرمو نیانی لای لێپرسراو زۆر گرنگەو لەپلەو پایەی بەرز دەبێتەوە، خەڵکی خۆشیان دەوێت، گوێڕایەڵی دەکەن، وە بەپێچەوانەوە ئەگەر توندوتیژیو لێدانی بەکارهێنا، ئەوا لێی دووردەکەونەوەو گلەییو گازەندەی لێ دەکەن.

سیفەتی نەرمو نیانی لەکاری بەڕێوەبردندا (ئیداریدا) بەمانای هاوڕێیەتی (الرفق) لەگەڵ خەڵکداو بەبەزەییو سۆز لەهەڵسوکەوتداو، کێشەکانیان بۆ سوك بکاتو روخۆشو لێو بەخەندە بێت لەگەڵ خەڵکیو ژێردەستەکانیدا وە داواکارییەکانیان قبوڵ بکات وە کار بکات بۆ جێبەجێکردنیان لەکاتێکی دیاری کراودا ئەگەر نەیتوانی جێبەجێیان بکات با بەقسەیەکی جوان وەلامیان بداتەوە.

خوای گەورە ئامۆژگاری موساو هارون دەکات کەدەفەرموێت:- (اذْهَبْ إِلَى فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَى) (طه:٢٤)، (فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَيِّنًا)(طه: من الآية٤٤).

واتە: ئەی موسا بڕۆن بۆ لای فیرعەون چونکە لەفەرمانی خوا لای داوە، بەلآم بەشێوەیەکی نەرم لەگەڵیا بدوێن، هەروەها پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێت: (أثقل شيء في الميزان المؤمن خلق حسن إن الله يبغض الفاحش المتفحش البذيء)[١٤].

واتە: گران ترین شت لەتەرازووی ئیماندارا لەڕۆژی قیامەتدا ڕەوشتی جوانە خوای گەورە توڕە دەبێ لەو کەسەی کە کردەوەی ناشیرینەو گوفتاری ناشرینەو جنێو دەرە) وە دەفەرموێ: (أتق الله حيثما كنت واتبع السيئة الحسنة تمحها وخالق الناس بخلق حسن)[١٥].

واتە: لەخوای گەورە بترسە لەهەر شوێنێك بویتو لەدوای تاوانێك یان خراپەیەك یەکسەر چاکەیەك بکە تاوانەکەت دەسڕێتەوە وە لەگەڵ خەڵکیدا ڕەوشت بەرز بە ،ولەفەرمودیەکی صحیح دا کە عائیشە گێڕاویەتی‌یەوە هاتووە.

کەرۆژێکیان پیاوێك هاتە لای پێغەمبەر پێش ئەوەی کەبێتە لای پێغەمبەر ﷺ فەرموی: (بئس أخو العشيرة وبئس ابن العشيرة).

واتە: خراپترین برای هۆزەکەیەو خراپترین کوڕی هۆزەکەیە، بەلآم کاتێك هاتە خزمەت پێغەمبەر بەڕویەکی خۆش پێشوازی لێکردو بەڕویەکی خۆش بەڕێی کرد، بەلآم کاتێك ڕۆیی (عائشە) پێی وت ئەی پێغەمبەری خوا فەرموت ئەم کابرایە ئاواو ئاوایە، کەچی هاتە لات بەو شێوە چاکە پێشوازیت کردو بەڕێت کرد، پێغەمبەر ﷺ فەرموی: (ان شر الناس منزلة يوم القيامة من تركه الناس اتقاء شره)[١٦].

---

[١٤] البيهقي ریوایەتی کردوە، و لەصحیح جامعدا هاتووە بەژمارە (١٣٥).

[١٥] ترمذي ریوایەتی کردووە، وە ئیمامی ئەحمەد ئەبوداودو حاکمو بیهقی لە (شعب الایمان) داو لەصحیح جامعدا هاتووە بەژمارە (٩٧).

[١٦] متفق عليه وصحیح جامعی ئەلبانیدا هاتووە بەژمارە ٧٩٣١.

فەرموی خراپترین کەس لەرۆژی قیامەتدا ئەوانەن کە خەڵکی لەشەڕ یان خۆیان دەپارێزن.

وە دەفەرموێ: (أن الله رفق يحب الرفق ويعطي على الرفق مالا يعطي على العنف وما لايعطي على سواه)[17].

خوای گەورە نەرمو نیانەو کەسی نەرمو نیانی خۆش دەوێت، وە ئەو پاداشتەی خوای گەورە لەنەرمو نیانیدا دەیبەخشێت لەتوندوتیژیدا نای بەخشێتو لەغەیری ئەمەش نایبەخشێت.

* * *

٨-بەڕێوەبردنی سەرکەوتوو سیفەتی لێبوردن (العفو):

هەڵەی خەڵکی زۆرن بەڵام دوو جۆرن، جۆری یەکەم: لەکەسانێکدا روودەدات، کە سورن لەسەر هەڵەکانیان بۆ ئەوەی گوێ بدەن بە بەرژەوەندی خەڵکیو گەورەی دەکەنو، ئەم کۆمەڵە چاك نابن تەنها بەسزادانو سەرزەنشت کردن نەبێت، جۆری دووەم: هەڵەی رەمەکییە کە لەکەسانی بێ ئاگا ڕودەدات، ئەم جۆرە داندەنێن بەهەڵەکانیاندا، وە داوای لێ خۆش بون دەکەن ئەم کۆمەڵە لێخۆشبوونیان باشترین رێگەیەو مافی خۆیانە عەفو بکرێن.. لێخۆشبوون لەهەڵەو هەڵدانەوەی لاپەڕەیەکی تر لەسەریان ئەمەش بریتییە لەو رەوشتە جوانەی کەقورئانی لەسەر دابەزیوەو وەسونەتەکانیش بێگومان جەختی لێوەدەکەن لەقورئانی پیرۆزدا خوای گەورە بانگ لەپێغەمبەر ﷺ دەکات دەفەرموێت: (وَلَوْ كُنتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ)(آل عمران: من الآية١٥٩).

---

[17] مسلم ریوایەتی کردووە لەعائشەوەو لەصحیح جامعدا بەژمارە (٤٠٤١).

واته: ئەی محەمەد ﷺ گەر بهاتایە دڵ رەق و رووگرژ بویتایە، کەست لەدەور نەدەما بۆیە لێیان ببوورەو داوای لێخۆشبوونیان بۆ بکەو، لەفەرماندا راوێژیان پێ بکەو دەفەرموێت: (فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاصْفَحْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ)(المائدة: من الآية١٣).

واتە: ئەی محەمەد لێیان خۆشبەو لاپەڕەیەکی تازە هەڵبدەوە لەگەڵیان دا و بێگومان خوداش، چاکەکارانی خۆش دەوێت. وە دەفەرموێت: (خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ) (الأعراف:١٩٩).

واتە: لێبوردن بەکاربهێنەو فەرمان بەچاکە بکەو خۆت لەنەفامەکان لادە. پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: (مازاد الله عبدا الا عزا)[١٨]

واتە: خوای گەورە لەهەر کەسێك خۆشبوو بێت سەربەرزی پێ بەخشیوە، نەرم و نیانی و لێبوردن زۆربەی ژیانی پێغەمبەری ﷺ داگیر کردبوو.

هەروەك عائشە دەفەرموێ: (والله ما انتقم لنفس في شيء يؤتى اليه حتى تنتهك حرمات الله فينتقم الله).

واتە: سوێند بەخوا لەهیچ شتێك تۆڵەم نەسەندووە، جگە لەوەی کەسنورەکانی خودای نەبەزاندبێت هەروەها لێپرسراوی ئیداری زۆرجار ناخۆشی و خراپەی لەگەڵ دەکرێت بەڵام ئەو دەبێت لێبوردەبێت وەکو خوای گەورە دەفەرموێ: (وَأَنْ تَعْفُوا أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى)(البقرة: من الآية٢٣٧)، واتە لێخۆشبونت لەچاکەکاران نزیکت دەخاتەوە لەخوا، بەڵام تۆڵەسەندنەوەو دانانی سزا (عقوبە) بۆ کەسێك کەشایەنی عقوبە بێت، ونۆر

(١٨) مسلم ریوایەتی کردووەو ئەحمەدو ترمذی لەئەبی هریرە وەو لەصیح جامعدا بەژمارە (٥٨٠٩).

تاوانبار بێت لەو کاتەدا عقوبە بۆ سەرزەنشت وە تەمێ کردنی چاکترین ڕێگەیە، وە بۆ پاراستنی یاساو بڵاونەبوونەوەی ئاشوب (وَلَمَنْ صَبَرَ وَغَفَرَ إِنَّ ذَلِكَ لَمِنْ عَزْمِ الْأُمُور) (الشورى:٤٣).

واتە: لەڕاستیدا ئەوەی دان بەخۆیدا بگرێت و چاوپۆشی بکات و لێخۆشبووبێت (لەکاتێکدا کەدەتوانێت تۆڵە بسێنێت) ئەوە نیشانەی توندوتۆڵییە لەکارەکانیدا.

* * *

٩-بەڕێوەبردنی سەرکەوتو سەرپەرشتی لەنزیکەوە:-

سەرپەرشتی نزیك بریتی نییە لەوەی کەلێپرسراو ئاگاداری شتی گەورەو بچوك بێت، یان جاسوس دابنێت بەسەر ژێر دەستەکانیەوەو بێزاریان بکات هەر کەسێك ئەمە بکات متمانەی خۆی لەدەست دەدات لەنێوان ژێردەستەکانیدا، مەبەست لەسەرپەرشتی ئەوەیە کە لێپرسراو لەنزیکەوە سەرپەرشتی بکات، وە بەدواداچوونەوە لەکاری جێگرەکان بکات وە چاودێری چالاکی فەرمانبەرەکان و کرێکارەکانی بکات، چاودێرییەك بەمەبەستی دڵنیایی بێت لەسەر کارەکانیان، وە لێپرسینەوەی ئەوانە بکات کە کەم تەرخەمی دەنوێنن لەکارەکانیان وە ئەگەر پێویستی کرد سزایان بدات بۆئەوەی کۆتایی بەو دواکەوتنەو کەمتەرخەمیە بهێنێت، وەتاکو ئاگادارییەك بێت بۆ گشت کرێکارەکانی تر. لەئیسلامدا سەرپەرشتیاری ڕووبەڕوو، گرنگی زۆری پێدراوە، بۆ زانینی کێ شایەنی پاداشتەو کێ کەمتەرخەمە، وەك چۆن پێغەمبەر ﷺ و هاوەڵەکانی لەنزیکەوە سەرپەرشتیاریان کردوە، نەوەك سەرپەرشتیاری بکاتە مەرکەزیەتێکی تەواو (مطلق) وا بکات وزەی

کارمەندەکان لەکاربخات، پاشان وازیان لێ بێنێ و بەدواچوونەوە نەکات، ئەرك و فەرمانەکانی ئیسلام لەوزەی مرۆڤ دایە، چونکە وزەی مرۆڤ دیاری کراوەو، لەوە زیاتر بەدەر نییە وەکو خوای گەورە دەفەرموێت: (لا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْساً إِلَّا وُسْعَهَا)(البقرة: من الآية٢٨٦).

واتە: هەرکەس بەگوێرەی توانای خۆی خوای گەورە فەرمان لەسەری ئەرك دەکات، هەروەها پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێت: (أكلفوا من العمل ماتطيقون فان الله لايمل حتى تملوا وان احب العمل الى الله تعالى أدومه وان قل)[٢٠].

واتە: ئەو کارانەی دەیکەن با لەتوانای خۆتانا بێت وە خوای گەورە لاتان نادات تا خۆتان لانەدەن وە خۆشەویسترین کار لای خوای گەورە کاری بەردەوامە ئەگەر کەمیش بێت وە لەریوایەتێکی تردا دەفەرموێت:-

(يا أيها الناس عليكم من الاعمال ما تطيقون فان الله لايمل حتى تملوا وان احب الاعمال الى الله مادووم عليه وان قل)[٢١]. هەمان واتای فەرمودەی پێشوو، وە دەفەرموێت: (اعلموا فكل ميسر لما خلف له)[٢٢].

واتە: کار بکەن و هەموو کارێکی ئاسان کەسێکی بۆ دانراوە کەبیکات. بەهۆی سەرپەرشتی نەکردنی لێپرسراو بەسەر کارەکەیەوە کۆمەڵێك خەوش و کەموکوڕی لێدەکەوێتەوە کەبریتین لەمانە:-

١-بێ ئاگایی لەو شتانەی کەڕوودەدات لەجێگەی کارەکەیدا ئەمەش دەبێتە هۆی ڕوودانی تێکهەڵپرژاندن و کەمتەرخەمی و ستەم کردن.

---

[٢٠] فەرموودەیەکی صحیحە ئەبوداود و والخسائر لەعائشەوە گێڕاویانەتەوە.

[٢١] متفق عليه وە لەعائیشە وەرگێڕدراوەتەوە لە (صحیح جامع) دا ژمارەی ٧٨٨٧.

[٢٢] صحیحەوە طبرانی لەئبن عباس و عمرانی کوڕی حنصە وە گێڕدرایەتەوەو لە (صحيح الجامع) دا ژمارەکەی ١٠٧٤.

٢-بوار دەرەخسێ بۆ دەرون نەخۆشەکان و تەماعکاران بۆ دەست گرتن بەسەر پلەو پایەکاندا کەدڵنیان لێپرسراوەکەیان سەرپەرشتی و متابەعەیان ناکات.

٣-تانەو تەشەرە لێدانی خەڵك لە لێپرسراو بەهۆی کەمتەرخەمی و سەرپەرشتی نەکردنەوە ئەمەش دەبێتە هۆی لەدەست دانی متمانەو گیانی هاوکاری لەنێوان خۆی وفەرمانبەرو کرێکارەکاندا.

لەو نمونانەی کە پێغەمبەر ﷺ بۆی بەجێهێشتوین لەسەر سەرپەرشتیاری راستەوخۆ (مباشر) ئەمانەن:-

أ-ئەوەیە کە پێغەمبەر ﷺ خۆی لەنزیکەوە سەرپەرشتی گۆڕەپانی جیهادی دەکردووە، خۆشی لەگەڵیاندا دە جەنگا کە لە (١٩) جەنگا ئامادە بووەو لە (٨) جەنگدا خۆی جەنگاوە.

ب-بەشداری کردن لەگەڵ سەربازەکانیدا لەهەڵکەندنی چاڵی خەندەق.

جـ-بەشداری کردنی سەربازەکانی لەدورستکردنی مزگەوتدا. وە ئەو کارانەی کە بۆ خۆی لەنزیکەوە سەرپەرشتی نەکردووە. پلانی بۆ داناوەو هاوەڵێکی شارەزای بۆ داناوە، تاکو جێبەجێی بکات لەپاش تەواوبوونی کارەکە خۆی بەدواچوونەوەی ئەنجامداوە.

١٠-بەڕێوەبردنی سەرکەوتوو - بەتوانا لەئاراستەکردندا

لەهەڵــە ئاشــکراکانی بــەڕێوەبردنی هاوچــەرخدا بــێ توانــایی بەڕێوەبەرەکانــە لەئاراســتەو فــێرکردن و راهێنــانی ژێــر دەســتەکانیاندا، ئەمەش دەبێتە هۆی نەگونـجان و لەیەك نەگەیشتن وەیان لەدەستدانی متمانە بۆ جێبەجێکردنی فەرمانەکان و داواکاریەکانی سەرەوە.

بێگومــان ئیســلام چارەســەری ئــەم کێشــەی بــەڕێوەبردنی کــردوە بەچارەسـەرێکی ســەرکەوتوانە وە بەیــەکێك لەسـیفەتەکانی بەڕێوەبـەری سەرکەوتووی داناوە، ئەمەش بریتیە لەبەتوانایی لەسەر ئاراستەکردن و فێرکردن و گواستنەوەی ڕاوبچوونەکان بۆ خەڵکانی تر ئەمەش هۆیەکە بۆ سەرکەوتنی لێپرسراو لەکارەکەیدا.

وە پێغەمبــەری ئــازیز خــۆی لێپرســراوی یەکــەمی موســڵمانان بــوو، خــوای گــەورە لەلێپرســراویەتی بانگــە وەزەکــەیدا کــاری فــێرکردن و پەروەردە کردن و ئاراستەکردنی پێ سپاردبوو کەپێی دەفەرموێت: (هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولاً مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِــهِ وَيُزَكِّيــهِمْ وَيُعَلِّمُــهُمُ الْكِتَـابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلالٍ مُبِينٍ) (الجمعة:٢).

واتــە: هــەر ئــەو زاتــە (خــوای بــاڵا دەســت) لــەناو خــەڵکێکی نەخوێندەواردا پێغەمبەرێکی لەخۆیان رەوانەکرد، ئایەتــەکانی قورئانــە کەی ئەویان بەسـەردا دەخوێنێتەوە، وە دڵ و دەرن و رواڵـەت و ئاشـکراو نادیاریان پوخت دەکات، فێری قورئان و دانایی و شەریعەتیان دەکات، هەرچەندە ئەوانــە پێشـتر لـەگومڕایی و سـەر لێشـێواویەیکی ئاشـکرادا گیریان خواردبوو.

وە لەئاراستەکانی پێغەمبەر ﷺ بۆ فەرمانڕەواکان (ولاة) لە (ئەبوبوردە) وە (خوا لێی رازی بێت) گێڕدراوەتەوە کە دەڵێت پێغەمبەر ﷺباوکم کە (ئەبو موسای ئەشعەری) بوو لەگەڵ (معاذی کوڕی جەبەل)ی نارد بۆ یەمەن پێیانی فەرموو: (یسروا ولاتسعرا وبشرا ولاتنفرا وتطاوعا)[٢٣].

واتە: ئاسانکار بن لەنێوان خەڵکیدا وەبەهیچ شێوەیەك قورس کارمەبن، موژدە دەربن وە خەڵکی مەترسێنن تاکو دوورە پەرێز بن، وە یارمەتی دەری خەڵك بن لەئیشوکارەکانیاندا.

وە لەڕیوایەتێکی تردا هاتووە دەفەرموێت: (بشرا ویسرا وعلما ولاتنفرا)، واتە: موژدە دەرو ئاسانکار بن وە خەڵکی فێر بکەن و مەیان ترسێننو دوریان مەخەنەوە لەخۆتان.

لەم ئاراستەی پێغەمبەردا ﷺ دوو راستی گرنگمان بۆ روون دەبێتەوە؛-

یەکەمیان: نەرمو نیانیو ئاسانکاری لەگەڵ کەسانی خوار خۆت ئەمەش دەبێتە هۆی بەدرەوام بوونی خۆشەویستیان بۆت وە کوژاندنەوەی ئاگری بەرهەڵستکاریان.

دووەمیان: بێگومان سەرکەوتنی لێپرسراو و بەڕێوەبەرەکان بەوە دەبێت کەیەکگرتوو یەك هەڵوێست بن وە تاڕادەیەکی گەورە تێگەیشتنیان هەبێت لەنێوان یەکتردا، وە ئەگەر جیاوازو ناکۆك بن لەگەڵ یەکتریدا ئەوا رەنگ دانەوەیەکی خراپی دەبێت بۆ کەسانی خوار خۆیان وە دەبێتە هۆی بڵاوبوونەوەی چەند کۆمەڵو رێکخراوێکی جیاخوازو خراپ دوور لەیەك، بەمەش یەکگرتوویی یەکریزیان نامێنێت.

---

[٢٣] ئیمام ئەحمەد و بوخاری ریوایەتیان کردووە، لەئەدەب المفرددا وە ئەلبانی دەری هێناوە لەصحیح الجامع دا بەژمارەی ٤٠٢٧.

وە لەم ئاشوب و روخانەدا کەبەلای مرۆڤی ژیرەوە کەم نیە، زانای گەورە (حافظ) (رەحمەتی خوای لێبێت) دەڵێت: لەفەرمودەی فەرمانکردن بەئاسانکاری لەگشت فەرمانەکان وە نەرم و نیانی لەگەڵ خەڵکیدا وەخۆشەویستکردنی باوەڕ لەلایان، وە دورکەوتنەوە لەتوندوتیژی نەوەك دڵی خەڵکیت لێبڕەنجێت، بەتایبەت ئەوانەی لەسەرەتای وەرگرتنی ئیسلامەتیدان وەیان تەمەنیان نزیك بۆتەوە لەجێبەجێکردنی ئەرکەکان لەمنالاندا تاوەکو باوەڕ لەدڵ و دەرونیاندا بچەسپێ و خۆیان ڕابهێنن لەسەر باوەڕەکەیان.

وە لەئاراستەکانی ئەبوبەکری صدیق (رەزای خوای لەسەر بێت) جێنشینی (خلیفە) یەکەمی پێغەمبەر ﷺ کاتێك هەڵیان بژارد بۆ کاری جێنشینی (خلیفە) ئەم ئاراستە جوانەی کردن، **(أيها الناس قد وليت عليكم ولست بخيركم فان أحسنت فاعينوني وإن أساة فقوموني الصدق أمانة والكذب خيانة والضعيف فيكم قوي عندي حتى آخذ له الحق والقوي فيكم ضعيف عندي حتى أخذ منه الحق إن شاء الله تعالى لايدع احد منكم الجهاد فانه لايدعه قوم الا ضربهم الله بالذل أطيعوني ماأطعت الله ورسوله فاذا عصيت الله ورسوله فلا طاعة لي عليكم وقوموا الى صلاتكم يرحكم الله).**

واتە: ئەی خەڵکینە بوومە فەرمانڕەواتان کە لەئێوە باشتر نیم، ئەگەر چاکم کرد یارمەتیم بدەن ئەگەر خراپم کرد راستم بکەنەوە، راستگۆیی ئەستۆپاکی‌یە (ئەمانەتە) و درۆکردن ناپاکیە (خیانەتە)، بێ هێزتان لای من بەهێزە تاکو مافەکەی بۆ دەگێڕمەوە، وە بەهێزی ئێوە لاوازە لای من تاکو مافەکەی بۆ دەگێڕمەوە بەپشتیوانی خوای گەورە، هیچ کەسێکتان دوورمەکەونەوە لەتێکۆشان لەڕێی خوادا (جهاد) هەر هۆزێك دورکەوێتەوە لەتێکۆشان (جهاد) ئەوا خوای گەورە زەلیل و سەرشۆڕی دەکات، گوێڕایەڵیم بکەن بەگوێڕایەڵی خواو پێغەمبەرەکەی، ئەگەر

سەرپێچی خواو پێغەمبەرم کرد ئەوا گوێڕایەڵیم مەکەن،هەڵسن نوێژەکانتان جێبەجێ کەن بەڵکو خوا لێتان رازی بێت.

لەم وشانەی خەلیفە ئەبوبەکری صدیق دا ئەوەمان بۆ روون دەبێتەوە کەشێوازی سیاسەتی کاری فەرمانڕەوایی یەکەی لەبازنەی ئەم خاڵانەی خوارەوەدا دەخولێتەوە:-

یەکەم: خەلیفە خۆی بەیەکێك لەوات دەزانێت هەرچەندە کاری فەرمانڕەوایی لەئەستۆیە، وە بەردەوام دەبێت لەسەر تواضعو خۆ بەکەم گرتن لەگەڵیاندا.

دووەم: خۆی بەجێبەجێکاری فەرمانەکانی خوادا دەنێت وەگوێڕایەڵیکردنیشی بەتەواوکاری گوێڕایەڵی خواو پێغەمبەرەکەیەتی، وە بەپێویستی سەرشانی خۆی دەزانێت چاودێری ژێر دەستەکانی بکاتو بەشێوەیەکی چاك پابەند بێت لەسەر یاسای فەرمانکردن بەچاکەو قەدەغەکردنی خراپە.

سێهەم: وە خۆی پابەند دەبێت بەدادپەروەریەوە بەبێ ئەوەی گەورەو بچوکی لێدەربکاتو، یان بەبێ جیاوازی لەنێوان گەورەی بچوك یان بەهێزو بێ هێزدا بکات.

وە بەم سیاسەتە روونو گوتارە ڕاستەوخۆیە لەنێوان لێپرسراو ژێر دەستەکانیدا خەڵکی ئاسودەو دڵنیا دەبن وە خۆشەویستیو متمانە لەنێوان فەرمانڕەواو جەماوەردا دێتە دی.

وە بەڕێوەبردنی تازەی ئەمڕۆ بانگەشەی ئەوە دەکات کە دەبێت لێپرسراو هەڵگری سیفەتی ئاراستەکردن بێت، وە ئەوەی نەتوانێت خەڵك ئاراستە بکات شایستەی لێپرسراویەتی نییە. وە یەکێك لەزاناکانی بەڕێوە بردن دەڵێت: ئەو کەسەی لەتوانایدا نەبێت بۆچوونەکانی بۆ خەڵکانی تر راڤەو روون بکاتەوە ناگونجێت بکرێتە لێپرسراو یان سەرۆك.

۱۱-بەڕێوەبردنی سەرکەوتوو سیفەتی ڕاوێژکردن (المشاورە):-

لەلای زاناکان و دادوەران نەخۆشی بۆچوون (الرای) بریتییە لە ئارەزوو خۆپەسەندی، و ئەوەی تەنها پشت بە بۆچوونی خۆی ببەستێت تووشی نەهامەتی دەبێت.

ئەم ووتەیەش لەسەر تاکی ئاسایی و کەسی لێپرسراودا جێبەجێ دەبێت وەك چۆن لەسەر لێپرسراوی بەڕێوەبردن،وە هەر کەسێکی تر کە تەرخان کرابێت بۆ ئەنجام دانی کارێك جێبەجێ دەبێت.

ئەوەی لە ئەستۆی لێپرسراودایە پێویستە تەنها پابەندی بۆچوونی خۆی نەبێت،وە ئەوەی تەنها بۆچوونی خۆی وەرگرێت ئەوە مافی خەڵکانی تری پێشێل کردووە و کەمتەرخەمی کردووە لە ئەرکەکانیدا.

ئیسلام چاودێری فەرمانی ڕاوێژکردنی کردووە لەنێوان موسڵماناندا وە کردوویەتی بە سیفەتێکی پێویست بۆ موسڵمانان وە فەرمانی بەگشت نەتەوەی ئیسلام کردوە لەخودی پێغەمبەرەوە ﷺ وەك خوا بە پێغەمبەرەکەی دەفەرموێت:- (فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ)(آل عمران: من الآية١٥٩)

واتە: (ئەی محمد چاوپۆشیان لێبکە لێیان ببورە داوای لێخۆشبونیان بۆبکە وە ڕاوێژیان پێبکە لە فەرمانەکانتدا، و ئەگەر بڕیارت دا کارێك ئەنجام بدەی پشت بەخوا ببەستە چونکە بەڕاستی خوا ئەوانەی خۆش دەوێت کە پشتی پێ دەبەستن. وە خوای گەورە باسی باوەڕداران دەکات دەفەرموێت (وَالَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلاةَ وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ) (الشورى:٣٨).

واتە: (ئەوانەی بەدەم بانگەوازی پەروەردگاریانەوە دەچن وە نوێژەکانیان بەچاکی و ڕاستی ئەنجام ئەدەن وە کاروباریان هەردەم

بەپرس و ڕاوێژکاری دەکەن ڕلەوەی کە پێمان بەخشیون بەختی دەکەن لەڕێی خودا).

-ئیبن عطیة- کە یەکێکە لە زاناموسڵمانەکان دەڵێت: ڕاوێژ یەکێکە لە بنچینەکانی شەریعەت وە یەکێکە لە یاسا بەرزو سەرەکییەکان، ئەوەی هەڵناسێت بە پرس و ڕاوێژکردن لەگەڵ خەڵکی زاناو دینداردا لابردنی پێویستە (واجبە) ئەمە گومانی تێدا نییە، خوای گەورە باسی باوەڕدارانی کردووە کە دەفەرموێت:

(وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ)(الشورى: من الآية٣٨) واتە: فەرمانتان بەڕاوێژ بێت لەناو یەکتردا. (ئیبن خویز منداد) دەڵێت: پێویستە لەسەر (والیەکان) ڕاوێژ بە زاناکان بکەن لەو شتەی کە نایزانن وە لەو شتەی کە گومانیان تیادا بۆ دروست بووە لە فەرمانەکانی ئایندا و ئاراستەکردنی سوپادا ئەوەی کە پەیوەستە بە شەڕو ئاراستەکردنی خەڵکی و ئەوەی پەیوەندی هەیە بە بەرژەوەندی‌یەکانیانەوە هەروەها ئاراستەکردنی فەرمانبەران و وەزیرەکان و کرێکارەکان هەموو ئەوانەی کە پەیوەندییان بە بەرژەوەندی وڵات و ئاوەدانکردنەوەوە هەیە.

ڕاوێژکردن بەم پێیە وەك لەقسەی جوانی عەرەبدا هەیە کە دەڵێت (ما ندم من استشار ولاخاب من استخار) واتە: (هەرگیز ئەوکەسەی ڕاوێژدەکات پەشیمانی تووشی نابێت و ڕاوێژلێکراویش هەرگیز تووشی پووچەڵی نابێتەوە) وە شێخ الاسلام (ابن تیمیە) دەڵێت: فەرمان ڕەوا لەڕاوێژکردن دەوڵەمەند نابێت، بەڵکو بەردەوام پێویستیەکی زۆری پێیەتی. بێگومان خوای گەورە فەرمانی کردووە بە پێغەمبەرەکەی ﷺ دەفەرموێت:

(فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ)(آل عمران: من الآية١٥٩) واتە: چاو پۆشی لێبکەن (لەکەمو

گورپـەکانیان) لێیـان ببـورە و داوای لێخۆشـبونیان بـۆ بکــە، لــەکارو فەرمانـەکاندا ڕاوێژیـان پیٚبکە، ئەگەر بڕیـارت دا پشـت بـەخوا ببەسـتە بەڕاستی خوا ئەوانەی خۆش دەوێت کە پشتی پیٚ دەبەستن.

وە پێغەمبــەر لــە هــەموو کــەس زیــاتر ڕاوێــژی کــردووە لــەکارو فەرمانەکاندا. وەك هەندێك لە زانایان دەڵێن: ڕاوێژبکە بەو کەسەی کە ئـەزمونی وەرگرتـووە لــەکاردا چونکــە ئـەو بۆچوونــی خــۆی پێــت دەبەخشـێت بـە خۆڕایـی و بـەبیٚ بەرامبـەر کـە زۆر لای خۆشەویسـتە و ماندوو بووە لە بەدەست هێنانی ئەو ئەزمونەدا.

عومەری کوڕی خەتاب (خوای لیٚ ڕازی بێت) لە خەلافەتەکەیدا یەکێك بووە لەو کەسانەی کە فەرمانی بەڕاوێژکردووە، وە دادەنرێت بەیەکـەم کەس بە چەسپاندنی ڕاوێژەوە سـفیانی ثـۆری دەڵێـت (پێویسـتە ئـەو کەسەی ڕاوێژی لەگەڵدا دەکەیت، کەسێکی لەخوا ترس و دڵو دەروون پاكو خاوەن بڕوایەکی بەهێز بێت).

وە ڕاوێـژ بـەم تێکەیشـتنە سـەرەنجامێکی گـەورەی دەبێـت وەرەنـگ دەداتەوە لەسەر تاك و کۆمەڵ بەم شێوەیەی خوارەوە:-

١-ڕاسـتی بـۆ لێپرسـراو روون دەبێتـەوە لـەدوای گـویٚ گرتنـی لـە بۆچـوون و دەمەتــەقیٚ و هێنانــەوەی بەڵگــەکان و جیاکردنـــەوەیان و وەرگرتنی چاکترین و ڕاسترین بۆچوون.

٢-بەشداریکردنی لێپرسراو لەگەڵ هاووڵاتی و شوێن کەوتەکانیدا لە بەجیٚ هێنانی ئەمانەتی لێپرسراویەتیدا کـە ئەمـەش وایان لێدەکات کە دڵنیـابن لــە هەڵســوکەوت و فەرمانــەکانی وە متمانــەیان بەقســەو ئاراستەکردنەکانی هەبێت.

٣-ڕاوێـژ پاڵنەرێکـە بـۆ یـەك بۆچـوون، وە دوورخـەرەوەی مەترسـی ململانیٚ و دووبەرەکییە.

٤-بەڕاوێژکردن سوود وەردەگیرێت لە خاوەن ئەزموونەکان وە سود بەخش دەبێت لێپرسراو لەدانانی ئەو کەسانەی کە ئەزمونیان هەیە وەیان ئەوانەی کە خاوەن ڕابردوویەکی باشن لەژیاندا.

وازهێنان لە ڕاوێژ بریتییە لە خراپی و گەندەڵی، وە لەبەر گرنگی سیفەتی ڕاوێژکردنی لێپرسراو خوای گەورە باسی (وسف) باوەڕدارانی پێکردووە و پاداشتی بۆ ئەوانە داناوە کە پابەندن پێوەی، هەروەها سەرپێچی کردنی لادانە لە فەرمانی خوای گەورەیە کە فەرمانی کردووە بە پێغەمبەرەکەی ﷺ بەڕاوێژکردن لەگەڵ ئومەتەکەی کە ئەویش فەرمانی کردووە بە ئومەتەکەی کە لە نێوان یەکتریدا ڕاوێژ بکەن. هەروەها وازهێنان لەڕاوێژ دەبێتەهۆی پەیدابوونی چەوساندنەوە و ستەم و زۆرداری ئەمەش ئەوەی لێ بەرهەم دێت کە لێپرسراوو شوێنێکەوتوەکانی لەیەك ناگەن و ململانێیەکی زۆر بڵاودەبێتەوە.

* * *

ئاسودەیی مرۆڤ

حەکیمێك دەڵێت ئاسودەیی مرۆڤ لە چوار شتاندایە:

ئاسودەیی رووح.. لە کەمی گوناهدایە

ئاسودەیی دڵ.. لە کەمی خەیاڵاتدایە

ئاسودەیی زووبان.. . لە کەمی قسەکردندایە

ئاسودەیی لەش.. . لە کەمی خواردندایە

١٢-بەڕێوەبردنی سەرکەوتوو.. دیاریکردنی پسپۆرییەکان (إختصاصات):-

لەهەڵە دیارو بڵاوەکان لە بەڕێوەبردندا، دابەش نەکردنی ئەرکەکانە بەسەر کرێکارەکاندا بەهۆی ئەمەوە کارێکی زۆر دەکەوێتە دەست لێپرسراوی یەکەم، و بەهۆی کەمی ئەو لێپرسراوانەی چاودێری فەرمانەکان دەکەن. لێپرسراوی یەکەمیش ناتوانێت فریای گشت کارو فرمانەکان بکەوێت. و کەمتەرخەمی و سەرلێشێواوی بڵاودەبێتەوە.

ئەمە هەڵسوکەوتێکی هەڵەیە لەکاری بەڕێوەبردندا وە لەزانستی بەڕێوەبردنیشدا ئەمە ڕەت دەکرێتەوە چونکە لەبواری کرداری‌و تاقیکردنەوەی رۆژانەدا پووچەڵ بۆتەوە. و بەپێی تاقیکردنەوەی زانستی بەڕێوەبردن دابەشکردنی کارو دیاریکردنی بەشەکانی یەکێکە لە گرنگترین هۆکارەکانی سەرکەوتن، و بێگومان دیاری نەکردنی پسپۆرەکان و دابەش نەکردنیان دەبێتەهۆی ڕوودانی ناخۆشی لەنێوان فەرمانبەرکاندا وە هەندێکیان دەست درێژی دەکەنە سەر سنوری پسپۆرەکانی تر.

وردبوونەوە و پێزانیمان لە ڕێکوپێکی گەردوون و بەڵگە جوانەکانی خودا دەبینیت کە بەرنامەیەکی پسپۆری جوانی تێدایە لە دانانی پسپۆری بۆ خاوەنە لێهاتووەکانیان، وە ئیسلام زۆر ڕێزی بۆ داناوە و کردوویەتی بە بەڵگە روون و ئاشکراکانی (ايات البينات) لە خودی مرۆڤ‌و زانست دا.

سونەتی خوا لەکوێدا ئەرکەکانی سنوردار و دیاریکراو کردوون چونکە ئاسمانەکان وەزیفە و ئەرکی خۆیان هەیە وە دانیشتوانی خۆی

هەیە کە بریتین لە فریشتەکان کە ئەرکی خۆیان هەیە، وە زەویش ئەرکی خۆی بۆ داناوە، و هەروەها دانیشتوانی خۆشی هەیە وە ئەستێرەکان ئەرکی خۆیان هەیە وە شاخەکان بۆ زەوی ئەرکی خۆیان هەیە وە رووبارەکان بۆ زەوی ئەرکی خۆیان هەیە هەروەها دەریاکان و وە رۆژو شەویش رۆڵی خۆیان هەیە وە هەروەها گیانداران ئەرکی خۆیان هەیە وە مرۆڤیش ئەرکی خۆی هەیە.

ئەگەر بیربکەینەوە لە ئایەتەکانی خوای گەورە دەبینین ئاڕاستەکانی (توجیهات) ئیسلام ڕوون و ئاشکرایە لەڕێزگرتن لە پسپۆڕی و دابەشکردنی کارو دیاریکردنیان، ئەوە یوسف (علیه‌السلام) داوا لە عزیزی میسر دەکات کاری بۆ دیاری بکات وەك لێپرسراوی دارایی و گەنجینەکانی وڵات.

چونکە لەو بوارەدا زانیاری هەیە و دەستپاکیشە وەك دەفەرموێت: (اجْعَلْنِي عَلَى خَزَائِنِ الْأَرْضِ إِنِّي حَفِيظٌ عَلِيمٌ) (يوسف:٥٥).

واتە: یوسف فەرمووی بمکە بە لێپرسراوی سامانی ئەم وڵاتە چونکە لەخۆم ڕادەبینم کەشت بپارێزم وە لە پاراستنی زانیاریم هەیە.

وە پێغەمبەری خۆشەویست ﷺ لێپرسراویەتی نەداوە بەکەس لەسەرەتادا، بەڵکو گەڕاوە لەنێوان پیاوەکانیدا تاکو کەسێکی گونجاو بدۆزێتەوە تاکو بیخاتە سەر ئەو کارەی کە گونجاوە بۆی وەکو چۆن (ئیبن مەسعود) لێپرسراوی ڕاخەرو .... وە (حوذیفەی کوری یەمان) خاوەنی نهێنیەکانی بوو وە (ئەبوبەکری صدیق و عمری کوڕی خەتاب) وەك ڕاوێژکاری وابوون. وە کاتێك پێغەمبەر ﷺ کارێکی بۆ یەکێك لە

سەرکردەکان دیاری دەکرد پیّی دەفەرموو:- (انفـع الخيـل عنـا بـالنبل لا يأتونا من خلفنا وإن كانت لنا أو علينا)[٢٤]

واتە: لەئەسپەکە بدە بەنەرم و نیانی با نەیاتەسەرمان لەدواوە با هی خۆمـان بێـت یـان هـی خـەڵکی تـر، واتـە بەشـێوەیەکی دادپـەروەر هەڵسوکەوت بکە لەگەڵ خۆت و کەسانیتردا لەخێرو شەردا.

بێگومان پێشەوای موسڵمانان و لێپرسراوەکانیان گرنگی پسپۆری و دیـاریکردنی ئـەرکی خـەڵکانیان بـەپێی زانینـی کارەکانیـان هەسـت پێکردووە وەك (خالدی کوری وەلید) کە (ئیبن کثیر) لە پەرتوکی (البداية و النهايـة) دا باسـی دابەشـکردنی ئەرکـەکانی کـردووە لـە شـەڕی (یەرموکدا) کاتێك (خالدی کوڕی وەلید) سەرکردەی ئەو جەنگە بوو.

دەڵێـت (کـاتێك سـوپاکە دەرچـوون (٣٦-٤٠) کـردوس بـوون هـەر کردوسە هەزار کەس بووەهەر هەزارەو ئەمیرێکی پێ سپاردبوون. (ئەبو عوبەیدە)ی لەناوەڕستی سوپاکە دانابوو لای چەپـەوە (یـەزیدی کـوڕی ئەبو سوفیان) ئەوانەی لە پێشی پێشەوە بوون پێشەنگیان پێدەووترا بەسەرۆکایەتی (قبابی کوڕی ئەشیم) بوو .

وە تیرهاوێژەکان (عبدالله کوڕی مەسعود) ئەمیریان بوو وە قاضی سوپاکە (ئـەبو دەرداء) بـوو بـانگ بێـژو ووروەبەرزکـەرەوەی سـوپاکە (مقـدادی کـوڕی ئەسوەد) بوو کە سورەتی (ئەنفال) و ئایەتەکانی (جیهادی) بەسەر سوپاکەدا دەخوێنـد وە(خـالد) خـۆی لـە پێشـەوەی سـوارچاکەکاندا لەناوەڕاسـتی سوپاکەدا بوو. کە ڕێنیشاندەر و ئاڕاستەکارو دابەش بوونی سوپاکە گشتی لەسەر ڕای ئەو دەجوڵانەوەدەجەنگان.

---

[٢٤] (لە شهزیب)ی سیرەی ئبن هشام دا هەیە، ل ١٧٩ دار احياء التراث العزبي

لێپرسراوی لێهاتوو بەم شێوەیە دەبێت کە کارەکان دیاری بکات بەپێی پسپۆران پاشان دابەشکردنی کارەکان لە نێوان پیاوەکانیدا وە ئەگەر پێچەوانەی ئەمە بجوڵێتەوە ئەوا لە کارەکەیدا تووشی هیلاکی و ڕووخان دەبێت.

*   *   *

١٣-بەڕێوەبردنی سەرکەوتوو – سیفەتی دڵسۆزی (إخلاص):-

سیفەتی دڵسۆزی یەکێکە لە سیفەتە سەرەکی‌یەکان کە پێویستە بۆ هەر کارێك کە موسڵمان پی‌ی هەڵسێت، مرۆڤی باوەڕدار لە هەر کارێکدا کە بە ئەنجامی دەگەیەنێت مەبەستی ڕەزامەندی خوای گەورە بێت و لەسەروو هەموو مەبەستێکی تر بەوەی دانێت، چونکە بچوکترین پلە (منصب) تاکو بەرزترین پلە لە ئاینی ئیسلامدا دەبێت تەنها بەنیەتی دڵسۆزی بێت بۆ خوداو مەبەستی بەرزکردنەوەی ووشەی (الله) بێت.

ئەگەر لێپرسراو لەکارەکەیدا مەبەستی تەنها ڕەزامەندی پەروەردگار بێت و مەبەستی کەسێکی تر نەبێت، و خۆی تەنها بۆ خوا بڕەخسێنێت، بەم جۆرە کارەکەی بەرەو چاکە دەبات لە نهێنی و ئاشکرادا وە چاودێری پەروەردگارت دەکان و بەرژەوەندیەکانی خەڵکی جی‌بەجی‌ دەکات خوای گەورە دەفەرموێت:-

(وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ حُنَفَاءَ وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ وَذَٰلِكَ دِينُ الْقَيِّمَةِ) (البينة:٥).

واتە: فەرمانیان پی‌ نەدرابوو مەگەر بەوەی کە پەرستشی خوا بکەن لەکاتێکدا کە بەدڵسۆزی دینداری بکەن و دوور بن لەهەموو

بروباوەڕێکی خواروخێچ وە نوێژ بکەن و زەکات بدەن وە بێگومان ئەمەیە ئاینی ڕاست.

وە ئەو کەسانەی دڵسۆزن بۆ خوا لەکارەکانیاندا پاداشتیان تەنها بەهەشتە خوای گەورە دەفەرمووێت: (وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَى، فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَى) (النازعات: ٤٠-٤١).

واتە: ئەو کەسەی ترسا بێ لە پەروەردگاری و جڵەوگیری نەفسی خۆی گرتبێت لە ئارەزووی خراپ، بێگومان بەهەشت جێگایەتی.

ئەمە دادەنرێت بەگەورەترین پاڵنەر بۆ موسڵمان تاکو بەڕێکوپێکی کارەکەی ئەنجام بداو چاکەی تیا بکات. وە لە پێشەوایەتی بەڕێوەبردنی ئازەدا داکۆکی زۆر لەسەر گرنگی دڵسۆزی کراوە لەکارو فرمانەکاندا، وە لەجیهاندا بەگەورەترین هێز دەژمێردرێت بۆ سەرکەوتن لەکارو پرۆژەکاندا، بەڵام بەوە دەست هەڵناگرێت کە دڵسۆزی تەنها لەساتی ئاشکرا یان لەکاتی بینیندا وە یان لەکاتی چاودێری خەڵکانی تردا بەبێ گرنگیدان بە دڵسۆزی تەواوەتی و هەمەلایەنە، کە هاوەڵی مرۆڤ بێت لە نهێنی و ئاشکراکانیداو لە شەوو ڕۆژیدا.

ئیسلام بە بەرنامە ڕێکو جوانەکەی هەڵدەستێت بەدروست کردنی ئەو مرۆڤەی کە داوای سۆزو بەزەیی تەنها لە پەروەردگاری دەکات وە دەترسێت لە سزاکەی وە پارێزگاری خۆی دەکات لەهەر کوێیەك بێت و لەگەڵ ڕاستیدا دەڕوات و چاودێری خوای گەورە دەکات لەگشت هەڵسوکەوت و کردارەکانیدا لەنهێنی و ئاشکراو شەوو ڕۆژیدا.

وە کەسانێکی زۆر هەن لەدامو دەزگاکانماندا کاتێك دەبنە لێپرسراو بەسەر جێگەیەکەوە گوێ نادەن بە دڵسۆزی و دەیانەوێت لەوێوە

دەستبگرن بەسەر ماڵو پارەو ساماندا و تەنها پارێزگاری لە پلەوپایەی خۆیان بکەن، ئەمەش دەبێتەهۆی زۆربوونی خیانەت لە نێوان کارمەندەکاندا وە زۆربوونی دزەکان و بەرتیل خۆرەکان وە مافی خەڵکی بەنارەوا لەناو دەچێت. پاشان لەدەستدانی بەرژەوەندی خەڵکی.

وە ئیسلام لە ئاراستەکانیدا (توجیهات) لەدانانی لێپرسراودانە وەستا وە بەوەی کە تەنها چاوپێکەوتنیان لەگەڵدا بکەن یان باوەڕهێنانێکی سادەی هەرەمەکی بەڵکو هەڵدەستێت بەهەوڵ و تێکۆشانی زۆر لە شایەنی خەڵکی لەسەری وە بەردەوامبوونی لەسەر گوێ ڕایەڵی بۆ دانانی لێپرسراویەتیو لەپێناو دابین کردنی ئەم جۆرە لێپرسراوانەدا ئاگاداری کردوینەوە لە فرۆفێڵی دو ڕووەکان کە قورئان دەفەرموێت: (وَإِذَا رَأَيْتَهُمْ تُعْجِبُكَ أَجْسَامُهُمْ وَإِنْ يَقُولُوا تَسْمَعْ لِقَوْلِهِمْ كَأَنَّهُمْ خُشُبٌ مُسَنَّدَةٌ يَحْسَبُونَ كُلَّ صَيْحَةٍ عَلَيْهِمْ هُمُ الْعَدُوُّ فَاحْذَرْهُمْ قَاتَلَهُمُ اللَّهُ أَنَّى يُؤْفَكُونَ) (المنافقون:٤).

واتە: کاتێك بیان بینیت بەقەبارەی زلیان سەرسامت دەکەن، ئەگەر قسەبکەن گوێ یان بۆ دەگریت، دەڵیی کۆتەرەداری هەڵپەسێردراون ئەوەندە لەترس و بیمدا ئەژین هەر بانگێك و باسێك بێتەپێشەوە وا دەزانن باسی خۆیانە، هەر ئەوانن دوژمن، خۆتیان لێ بپارێزە ئەواش خوا لەناویان بەرێت ! چۆن ڕوو وەردەگێڕن؟! بەدڵسۆزی لەکاردا زۆر بەرژەوەندی جێبەجێ دەکرێت لەوانە پاداشتی چاك (فمن کان هجرته الی الله ورسوله فهجرته الی الله ورسوله)[٢٥]

---

[٢٥] ئەم فەرمودەیە (متفق علیه) یەوە لە ئەبی داود و ترمزی - و نسائی و ئیبن ماجە و لەعومەری کوڕی خەتاب و لەحلیەی ئبی نعیم و دار قطنی لە غرائب مالك لە ابن

واتە: ئەوەی کۆچکردنەکەی تەنها لەبەر خاتری خواو پێغەمبەرەکەی بێت بێگومان ئەو کۆچکردنە تەنها بۆ خواو پێغەمبەرەکەیەتی و خوای گەورە پاداشتی دڵسۆزی‌یەکەی دەداتەوە.

وە هەروەها دەبێتە هۆی فەڕو بەرەکەت و زیادبوونی چاکە: (وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجاً، وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لا يَحْتَسِبُ)(الطلاق: من الآية٢-٣).

واتە هەرکەسێك لەخوا بترسێت و پارێزگاری خۆی بکات خوا دەرووی لێدەکاتەوە لە شوێنێکەوە بۆی دەنێرێت؛ کە بەهیچ شێوەیەك لەبیری ئەودا نەبووە وە هەروەها دڵسۆزی هۆیەکە بۆ زاڵبوون بەسەر هەواو ئارەزووەکاندا، بێگومان هەواو ئارەزوو دەتبات بۆ خودپەرستی‌و دوورکەوتنەوە لە خەڵکانی تر.

* * *

قال رسول الله (صلى الله عليه وسلم):

(من أحب لله، و أبغض لله، و أعطى لله، و منع لله فقد استكمل الايمان)

سعيد و ئيبن عساكر لە ئەماليە لە ئيبن و رشيد عطار تخريجى كردووە لە انسەوە.
(وە تەماشای صحيح جامعى البانى) ژمارە (٢٣١٩).

١٤-بەڕێوەبردنی سەرکەوتوو... سیفەتی ڕاستگۆیی (الصدق):-

لەو هەڵە زۆر بڵاوانەی لەکاری لێپرسراوان و بەڕێوەبەرەکاندا هەیە کەوتنە ناو پۆخڵی درۆکردنە، وە ئەمەش لەکەسێکدا دیاری دەدات کاتێك کە پەیمان و بەڵێنەکانی ناهێنێتەدی وە درۆو فێڵ لە بەرژەوەندی گشتی دەکەن، بەڵام لێپرسراوێتی و فەرمانبەرێتی خەڵك بەم شێوەیە نابێت؛ چونکە درۆ سیفەتێکی زۆر خراپە لەهەر کەسێکدا بێت چ جای ئەوەی کەلە لێپراسراودا هەبێت درۆ بەرەوکاری چاکی نابات تەنها بەرەو گوناهو تاوان نەبێت وە هیچ سوودێك ناگەیەنێت و هەروەها بەرەو هیچ مەبەستێکیشی نابات تەنها نەهامەتی و سەرشۆڕی نەبێت. لەبەرئەوە گرتنەبەری ئامراز لەلای موسڵمان بەڵگە نیە بۆ گەیشتنی بە مەبەست..

درۆ لە سیفەتی دوڕوو کافرەکانە وەك خوای گەورە دەفەرموێت: (وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَكَاذِبُونَ) (المنافقون: من الآية١).

واتە: خوا شایەتە کە ناپاك و دوڕووەکان درۆزنن و درۆ دەکەن و باوەڕیان بەتۆ نییە.. هەروەها دەفەرموێت (لِيَسْأَلَ الصَّادِقِينَ عَنْ صِدْقِهِمْ وَأَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَاباً أَلِيماً) (الأحزاب:٨).

واتە: لە ڕۆژی قیامەتدا خوا پرسیار دەکات لە ڕاستگۆیان دەربارەی ڕاستیەکەیان وە بۆ کافرانیش سزاو تۆڵەیەکی بە ئێشی ئامادەکردووە.

لێرەدا بۆمان دەردەکەوێت ئەوەی داوا کراوە لە موسڵمان تەنها ڕاستگۆیی‌یە وە ئەوەی زیاتر پێویستە پابەندی بێت پێوەی موسڵمانی لێپسراوە چونکە درۆکردن زۆر ناشیرین‌و قێزوونە بۆ کەسانی لێپرسراو بۆی وەك لە خەڵکانی تر ئەمەش بەهۆی ئەم هۆکارانەی خوارەوە:-

یەکەم: لێپسراو پێشەوایە بۆ شوێنکەوتووەکانی کاتێ بینیات درۆ دەکات ئەوانیش چاوی لێدەکەن ئەوا دەبێتە پێشەوا (قدوة) یەکی خراپ بۆیان، بەلاَم ئەگەر ڕاستگۆ بوو لە مامەڵە و هەڵسوکەوتدا خەڵکیش بڕوای پێدەکەن و چاوی لێدەکەن ئەوا دەبێتە پێشەوایەکی باش ونمونەیەکی جوان بۆ چاولێکردن.

دووەم: لێپسراو لەپلەوپایەکدایە پێویستی بەدرۆکردن و غەشکردن نیە چونکە ئەو کەسەی پەنا دەبات بۆ درۆکردن ئەوەیە کە خۆی دەترسێت لەسەرزەنشت کردن و هەرەشەو لابرن ، ئەوەی کە پێویستە لەسەر لێپرسراو ئەوەیە کە دەبێت خەڵکی لێبترسن چونکە خاوەنی هێزو دەسەلاَتە، ئەگەر کەوتە درۆکردن فێزدەکات ودرۆکردنەکەی بەکەم وەردەگرێت و خۆ بەگەورە نیشان دەدات کە ئەمەش سیفەتێکی زۆر خراپ و قێزەونە.

سێیەم: ئەگەر لێپسراو درۆی دوبارە کردەوە ئەوا بەتەواوی متمانەی خەڵکی لەدەست دەدات و کاتێ قسە بۆ خەڵکی دەکات قسەکانی بەڕاست نازانن، هەروەها کاتێ پەیمان دەدات پشت بە پەیمانەکانی نابەستێت لەپێناو ئەمەدایە کە ئیسلام ئاگاداری کردوینەتەوە لەدرۆ و پەیمانی لێپرسراوو بەتووند ترین و گەورەترین سزا چونکە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێت (ثلاثة لايكلمهم الله يوم القيامة ولايزكيم و لاينظر اليهم ولهم عذاب اليم الشيخ زان والملك الكذاب و عائل مستكبر)[٢٦]

---

[٢٦] امامی مسلم و نسائی ڕوایەتیان کردووە لەئەبی هريرە وە وە لە صحيح جامعی ئەلبانی دا بە ژمارە (٣٠٦٩).

واته: سیٚ کۆمەڵ خوای گەورە لە ڕۆژی قیامەتدا پاکیان ناکاتەوە و تەماشایان ناکات وە ئازارێکی سەختیان بۆ دانراوە ئەوانە بریتین لە پیرێکی زیناکەر وە پێشەوایەکی درۆزن وە هەژارێکی خۆ بەزل زان.

ئیمام نەوەویی لەسەر ئەم فەرموودەیە بۆچوونێکی هەیە کە دەڵێت: پێشەوا ناترسیٚ لە شوێنێکەوتووەکانی وە پێویستی بە ڕووپامایی و ماستاوکردن لەگەڵ کەسدا نی‌یە تاکو بەمە پلە و پایەیەك یان بەرژەوەندیەکی دەستکەوێت بێگومان پێشەوا بەتەواوەتی دوورە لەدرۆوە. و ڕاستگۆیی لە حوکمی ئیسلامدا بریتییە لە پارانەوە بۆ خاوەنەکەی لە دنیاو قیامەتدا، و نموونەی دنیا: وەکو چیرۆکی کعبی کوڕی مالیك کاتیٚ لەجەنگی (تبوك) دا دواکەوتن بەبیٚ عوزر وە هەواڵیان دایە پێغەمبەر ﷺ کە کعب عوزری نیە بە پێچەوانەی ئەوانی‌تر کە هاتنە خزمەت پێغەمبەر هەریەکەیان درۆیەکیان کرد بەعوزر بۆ دواکەوتنەکەیان بەلاٚم خوای گەورە هۆی دواکەوتنەکەیانی بەئایەتێك ڕونکردەوە کە بووە هۆی دیاریکردنی دواکەوتنەکەیان، لەم ڕوانکردنەوەیەدا بێتاوانی کعب دەرچوو چونکە درۆی لەگەڵ پێغەمبەری خوادا نەکرد، و کاتیٚ تۆبەکەیان گیرابوو کعب هاتە خزمەت پێغەمبەر و ووتی خوای گەورە ڕزگاری کردم بەڕاست گۆیی یەکەم وە ئەوانی تر بەدرۆ بەهانەیان دروستکرد بەدوور ڕوو (منافق) دەرچوون. نمونەی قیامەت: ڕاستگۆیی هۆکارە بۆ ڕزگاربوونی خاوەنەکەی بەپیٚی ئەم فەرموودەیەی پێغەمبەر ﷺ کە دەفەرموێت (إن الصدق ليهدي الى البر وان البر يهدي الى الجنة وان الرجل ليصدق حتى يكتب عندالله صديقاً الكذب يهدي

الى الفجور وان الفجور يهدي الى النار وان الرجل ليكذب حتى يكتب عندالله كذاباً)[٢٧]

واتە: ڕاستگۆیی ڕێنموونیکەرە بۆ چاکە وە چاکەش ڕێنموونیکەرە بۆ بەهەشت، وە ئەو پیاوەی بەردەوام دەبێت لەسەر ڕاستگۆیی تاکو لای خوا بە ڕاستگۆ دەنوسرێت، بێگومان درۆش ڕێنموونیکەرە بۆ خراپە وە خراپەش ڕێنموونیکەرە بۆ ئاگر وە ئەو پیاوەی بەردەوام بێت لەسەر درۆ کردن تاکو لای خوای گەورە بە درۆزن دەنوسرێت.

لەمەوە بۆمان ڕوون دەبێتەوە کە ڕاستگۆیی هۆیەکە بۆ سەرکەوتنی کاری لێپرسراو و ڕێگەشە بۆ بەدەستهێنانی متمانەی خەڵکی، خوای گەورە دەفەرموێت:- (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ) (التوبة:١١٩).

واتە: ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە لە خوا بترسن و هەمیشە لەگەڵ ڕاستگۆیان و ڕاستیدا بن.

* *

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّـــــــــــادِقِينَ)

---

[٢٧] (متفق عليه) لە ابن مسعود وەرگیراوە، لە صحیح جامعدا هەیە بە ژمارەی (١٦٦٥).

١٥-بەڕێوەبردنی سەرکەوتوو.. داننان بەهەڵەدا (الاعتراف بالخطأ):-

ئەوەی کار بکات هەڵەدەکات، هەر کاتێ لێپرسراو پلەو ئەرکی زۆربوو هەڵەش زۆر دەکات، ئیسلام ڕێزی لە سروشتی (طبعية) مرۆڤ گرتووە و دانی ناوە بە کەمتەرخەمی مرۆڤ بەپێی ئەم فەرمودەیە (كل بني أدم خطأ وخير الخطائين التوابون)[٢٨].

واتە: هەموو نەوەی ئادەم هەڵە دەکەن و چاکترین کەسانێك ئەوانەن کە دەگەڕێنەوە و تۆبە دەکەن.. بەلام زۆر عەیبە بۆ مرۆڤ کە دان نەنێت بە هەڵەکانیدا وە بەردەوام بێت لەسەری‌وسووربێت لەسەر هەڵەکەی بەتایبەتی ئەو کەسە ئەگەر لەسەر ئاستی لێپرسراوەتیدا بێت ئەوە زۆر عەیبترو خراپترە. ئەگەر لێپرسراو دان نەنێت بەهەڵەکەیدا ئەوا لە ئەنجامی ئەوەدا کۆمەڵێك خراپی لێ‌دەکەوێتەوە لەوانە لەدەستدانی دەسەلات، و ڕێزی لێپرسراویەتیەکەی هەروەها خۆی بە گەورە دەزانێت ئەگەر ڕاستی وەربگرێت و بەچاوی سووك تەماشای خەڵك دەکات و پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێت: (الكبر بطر الحق وغمط الناس)[٢٩]

واتە: خۆ بەگەورە زانین داپۆشەری حەقەو بەسوك زانینی خەڵکە. هەروەها کرێکار و شوێنکەوتووەکان بەسووك تەماشای ئەو لێپرسراوە دەکەن کە بەردەوام دەبێت لەسەر خراپە کردن لەدوای فراوان بوونی

---

[٢٨] ئەم حیثە (حسن)ە امام احمد ڕیوایەتی کردووە لە مسندەکەیدا و ترمذي و ابن ماجة والحاكم لە مستدرك لە ئەنسەوە.

[٢٩] تەواوکەری ئەم فەرمودەیە (لايدخل الجنة من كان في قلبه مثقال ذرة من كبر) قيل: ان الرجل يحب ان يكون ثوبه حسناً ونعله حسناً قال: ان الله جميل يحب الجمال الكبر بطر الحق و غمط الناس). رواه مسلم عن ابن مسعود وهو في صحيح جامع رقم (٧٦٧٤).

دەسـەڵاتەکەی. وەبـەردەوامبونی لێپرسـراو لەسـەر خراپـە (بـاطل) دەبێتەهۆی دابەزینی بەڵاو موسیبەت (الکوارث) بۆ سەر گەل، وەك چۆن لەعومەری کوڕی خەتابیان پرسی ئایا خوای گەورە لەدوای ئەم ئاوەدانی و خۆشیەی ئیسلام نـاخۆشی‌و نەهامـەتی دێت، فەرمووی بـەڵێ کـاتێ ئەگـەر خراپـەکار (فـاجر)ەکـان خۆیـان بەگـەورە بگـرن بەسـەر پیاوە چاکەکاندا ؟

واجب وایـە کـاتێ لێپرسـراو هەڵـەی کـرد لەسـنوری تێکۆشـانیدا (اجتهاد) پێویستە لەسـەری دان بنێـت بەهەڵەکـەیدا و بگەڕێتـەوە سـەر ڕاسـتی ئەگـەر وای کـرد ئـەوا متمانـەی خـەڵکی دەگێڕێتـەوە بـۆ خـۆی، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێت: (اذا حكم الحاكم واجتهد فأصاب فله أجـران و اذا حكم فاجتهد خطأ فله أجر واحد)[٣٠]

واتە: ئەگەر فەرمانڕەوایەك دوای تێکۆشـانێك (اجتـهاد) فـەرمانێکی داو فەرمانەکـەی لـە جێگـەی خۆیـدا بـوو ئـەوا دووجـار پاداشـت وەردەگرێـت، بـەڵام ئەگـەر لـەدوای تێکۆشـانێك هەڵـەی کـرد ئـەوا پاداشتێکی بۆ هەیە.

لەنمونەش بۆ ئەمە پێغەمبەری خوا ﷺ ئامۆژگاری خەڵکی مەدینەی دەکرد لەسەر قەڵەم کـردن و پیتێن کردنـی دارخورماکـان پـێ‌ی فـەرموون وازی لێبهێنن گومـانم وایـە هیچ پـێ‌ی زیـاد ناکـات (ما أضن يغـني ذلـك شيئاً) کـاتێ ئـەهلی مەدینـە وازیـان لـە پـاککردن‌و پیتێنەکـە هـانی و وەختـێ کـاتی بـەرگرتنیان هـات تەماشایان کـرد خورماکانیـان بـەری

---

[٣٠] رواه احمد وبخاري ومسلم وأبو داود نسائي ابن ماجه عن عمر بن عاص كذلك عن ابى هريرة وهو رقم ٤٩٣ في صحيح الجامع.

نەگرتووە هەواڵیان بە پێغەمبەر دا فەرمووی (ان كان ينفعهم ذلك فليصنعوه فـاني إنما ظننت ظناً فلا تؤاخذوني بـالظن ولكـن إذا حدثتكـم عـن الله فخذوا به)[٣١]

واتە: كاتێك سودتان لێ وەربگرتایە بەردەوام دەبوون لەسەری بەڵكو من تەنها گومانم برد وە گومانی من وەرمەگرن بەڵكو تەنها كاتێك باسی خواتان بۆ دەكەم وەریبگرن و پابەندبن پێوەی لەریوایەتێكی تردا دەفەرموێت: (انتم أعلم بأمر دنياكم)[٣٢]

واتە: ئێوە شارەزاترن لەفەرمانی دنیاتاندا.. ئەوەی جێی سەرنجە لەم فەرموودەیەدا ئەوەیە كە پێغەمبەر دانی نا بەهەڵەكەیدا لە ئیجتیهاد كردنەكەیدا وە داوای لێكردن كە چۆنتان كردووە لەوەوپێش وای لێبكەن بەتایبەتی ئەو دارخورمایانەی كە وازتان لێهێناون.

وە خەلیفە ڕاشدەكانیش لەسەر هەمان ڕێچكەو ڕێبازی پێغەمبەر ﷺ دەڕۆیشتن عومەری كوڕی خەتاب لە هەندێك لە ئاڕاستەكردنەكانیدا (توجیهات) دەڵێت (يمنعك قضاء قضية امس مراجعة اليوم فيه عقلك و هديت فيه لرشدك إن ترجع الى الحق فان الحق قديم ومراجعة الحق خير من التمادي في الباطل).

واتە: هیچ شتێك نییە ڕێت لێ بگرێت كاتێك كە حوكمی ڕووداوێكت داوە ئێوارە وە ئەمڕۆ بگەڕێیتەوە سەر عەقڵ و مێشكی خۆت و ڕێنمونی بكەیت تیایدا تاكو بگەڕێیتەوە سەر حەق بێگومان حەق كۆنەو نافەوتێت

---

[٣١] رواه مسلم عن طاعة ورقمه (١٤٣٢) في الصحيح الجامع.

[٣٢] رواه مسلم له ئنس و عائشه وه وه له صحيح جامعدا بەژمارە ١٤٨٨.

و گەڕانەوە سەر حەق چاکترە لە تێپەڕبوون و بەردەوام بوون لەسەر خراپە.

زۆر کەس گومان وادەبەن ئەگەر دان بەهەڵە دابنێن دەبێتەهۆی تەریق بوونەوەیان و شکاندنیان لەبەردەم خەڵکیدا، وە یان لەناو خەڵکیدا سووك سەلیم ببن و ئەمەش بەهۆی نەبوونی لێهاتوویان (کفائە) ئەم جۆرەبیرکردنەوانەش گشتی خەیاڵ پلاویە. بەسەر ئەو کەسانەدادێت کە هیچ لە لێپرسراویەتی نازانن.

بەڵکو دانانی لێپرسراو بەهەڵەکەیدا جۆرێك لە تەواضوعی تیایە دروست دەبێت کە دەبێتە هۆی بەرهەمی خۆشەویستی و بەهێزکردنی لێپرسراوەتیەکەی، و لەلای ژێر دەستەکانی ڕێزی زیاد دەبێت، وە دەگەڕێتەوە سەر ڕاستی پاشان لە تواناییدایە کە کاروبار زۆر باش بکات وە دابینی بەرژەوەندیە جۆراو جۆرەکانی خەڵکی بێت وە گەندەڵی و خراپەکاری بە هەموو جۆرەکانییەوە لەوڵاتدا کەم بکاتەوە و بنەبڕی کات. عەیبو کەمی نییە کاتێ لێپرسراو تێکۆشانێك بکات و هەڵە بکات بەڵکو عەیب ئەوەیە بکەوێتە ناو هەڵەوە بەبێ تێکۆشان بەردەوام بێت لەسەر هەڵەکەی لە دوای ئەوەی کەڕاستی بۆ دەرکەوتبێت.

وە لەو شتانەی کە هەڵەی لێپرسراو کەم دەکاتەوە پابەندبوونە بەڕێوەڕەسمو بنەمای کار وە ڕاوێژکردنە بەو کەسانەی کە خاوەنی بۆچوونن وە ئەزمونیان هەیە لەوەرگرتنی چاکترین بۆچووندا هەروەها بەستنی کۆڕو خول بۆ گواستنەوەی ئەزمونەکانیان وە سود وەرگرتن لە تواناکانیان.

دووەم: چۆن بەڕێوەبردنی لێهاتووی بەرز دابین بکەین ؟

چۆن دەتوانین بەڕێوەبردنی لێهاتووی (ئیداری) بەرز دەستەبەر بکەین؟ بۆ وەلاّم دانەوەی ئەم پرسیارە دەتوانین چەند خولێکی راهێنان بۆ بەرچاو رۆشنی بە ئەنجام بگەیەنین، کە دەبێتەهۆی بەرزکردنەوەی رادەی رۆشنبیری و توانای کرێکارەکان بۆ زیاتر شارەزابوونیان لە کارەکانیانداوەیان بەرزکردنەوەی ئاستی ماددی یان (بەرزکردنەوە و زیاتر کردنی موچەکەیان) وە هەروەها پێداویستی خستنە بەردەستیان بۆئەوەی کارەکە زیاتر بەرەوپێش بڕوات، وە دەتوانین ئەزمونەکان و شارەزایی گەلەکانی پێشوویان بۆ بگوازینەوە بۆئەوەی سوود و کەڵك لە ئیش‌و کارەکانیان وەربگرن.

ئەم وەلاّمانە راستن، بەلاّم لەهەمان کاتیشدا پێویستی بەڕێنمونی و بەر چاو رۆشنی زیاتر هەیە، کە دەبێت چەند خاڵێکی تریان بخرێتە پێش چاو بۆئەوەی کە دەستەبەری لێهاتووی و لێوەشاوەیی بکرێت لەبەڕێوەبردنی بەرزدا ئەمەش بەدەست هێنانی کۆمەڵێك بنەماو فاکتەری گرنگ کە لەم خالاّنەی خوارەوەدا ڕونیان دەکەینەوە:-

١-چۆنێتی هەڵبژاردنی کەسەکان بۆ وەرگرتنی ئەو پۆست‌و پلەو پایانە:-

بەڕاستی هەڵبژاردنی کەسانی شایستە و لێوەشاوە بۆ وەرگرتنی ئەو پۆست‌و پلەیە کاریگەرییەکی زۆر بەرزی لەناوەرۆکدا هەڵگرتووە، تەنانەت بەرەوپێش بردن و دوا خستنیشی هەر پەیوەندی بە چۆنێتی ئەو کەسەوە هەیە، لەبەرئەوە زۆر پێویستە کە کەسانی لێوەشاوە و لێهاتوو بۆئەو مەبەستە هەڵ ببژێردرێن، لەپێش هەموویانەوە دەبێت ئەو کەسە خاوەنی ڕاستگۆیی و دەست پاکی و جوان رەفتاری و زانیاری‌بێت

توانایەکی ناوازەی هەبێت لە وەرگرتنی ئەزموونەکانداو، لەهەمان کاتدا دەبیٚ هەڵس وکەوت و ڕەفتاری بەرامبەر بەکرێکارو ژێردەستەکانی زۆر جوان بێت، وە بتوێتەوە لەکارەکانیدا، بەجوانی کارەکان و گیروگرفتەکان چارەسەر بکات و تێڕوانینێکی واقیعییانەی سەردەمیانەی هەبێت و توانایی چاوەدێری و لێپرسینەوە (حسن المتابعة والمحاسبة) تێدا ڕەنگ بداتەوە، هەست بە لێپرسینەوە و خۆشەویستی کارەکەی و پێشخستنی بەرژەوەندی گشتی بەسەر بەرژەوەندی خۆیدا، و هەموو تواناکانی بە دڵسۆزی‌یەوە بهاتەگەڕ و سوربوون لەسەر سوود گەیاندن بەخەڵکی و ئەمانەتو چەندانی تریش پێویستە لەو کەسەدا هەبێت کە ئەو کارە گەورەی پیٚ دەسپێردرێت.

خۆئەگەر بێتو ئەو سیفەتانەی کە باسمان کرد یەکێکیانی تێدا نەیەتەدی ئەوە مانای وایە کە ئەو کەسە خیانەتی کردووە بەو لێپرسراوێتی‌یەی کە دراوە بەسەریدا، سەرباری ئەمانەش دەبێت نەرمو نیانی بەشێکی زۆری ژیانی داگیر کردبێت، هەروەکو پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرموێت: **(عليكم بالرفق ان الرفق لايكون في شئ الا زانه ولاينزع من شئ الاشانه)**[٣٣]

واتە پێویستە نەرمونیان بن لەگەڵ خەڵکیدا بێگومان نەرمونیانی لەهەر شوێنێکدا بێت جوانی دەکات، وە لەهەر شتێك دابنرێت ناشرینی دەکات.

خۆ ئەگەر بێت و ئەو کەسە بە پێچەوانەوە بێت و ڕاستگۆ نەبێتو کردارو ئاکاری جوان نەبێتو دڵ ڕەق و توندوتیژ بێت، ئەوە کارەکانی هەرگیز بەرەو پێش ناچێتو دڵسۆزی و خۆشەویستی بۆ خەڵك و

---

[٣٣] رواه مسلم عن عائشة و في صحيح الجامع رقم ٤٠٤١.

کارەکەی هەڵ دەوەشێتەوە، ئەو کاتەش هاوسەنگ و یەکسانی و پێوانەکان پێچەوانەو ئاوەژوو دەبێتەوە و مافی خەڵکی دەخورێ و بەناڕەوا کەسانی تر بەرز دەکرێنەوە و کەسانی تریش نزم دەکرێنەوە، چونکە زانستەکەی لەدەستە داوە ، بێگومان پێچەوانەی زانینیش نەفامی و نەزانییەو مرۆڤیش دوژمنی ئەو شتەیە کە نایزانێ.

وبەهۆی نەفامییەوە مافەکان پێشێل دەکرێت، خەڵکانیش ناناسرێن و خواست و پێداویستییەکانیشیان دەکەوێتە ژێر پێشێلکارییەوە، ئەو کاتە گیروگرفت و کارەکانی بۆ جێبەجێ ناکرێت، وە ڕێز لە ڕێزدار ناگیرێت. وە خۆویست و خۆپەرست دەردەچێت.

وە بەرژەوەندی کەسانی نەفام دەخرێتە پێش کەسانی ترەوە، وە چەندەها کاری ناشایستەی تری وا ڕوودەدات، کە خوای پاشان خەڵکیش پیێ ڕازی نین.

٢-دەبێت هەموو ئەو کەسانەی کە لەو شوێنەدا کاردەکەن ملکەچ بکرێن بۆ ئەو دەستوور و بەرنامانەی کە دانراون، بۆئەوەی ئیش و کارەکان بەجوانی بەڕێوەبچێت، سەرباری ئەمانەش دەبێ لێپرسینەوە و بەدواداچوون لەبەرچاو بگیرێت.

٣-سوود وەرگرتن لەو خولانەی کە دەکرێنەوە بە مەبەستی بەرەوپێش بردنی ئاستی ڕۆشنبیریان و بۆ بەهێزبوونیان و گۆڕینەوەی توانستەکان و دەرخستنی هێزو توانایان.

٤-جاربەجار بۆ هاندانی کرێکارەکان بەگوێرەی دڵسۆزی لە کارەکانیان پلەیان بەرزبکرێتەوە و هەندێك جاریش پارەو بەخششی زیادەیان پێشکەش بکرێت، بۆئەوەی زیاتر دڵیان بەکارەکەیان خۆش بێت و زیاتر دڵسۆز بن بۆ ئیشەکەیان.

٥ ـ وەرگرتنی بنەمای نەخشەکێشان و ڕێکخستن و پەرە پێدان:-

١- پەیڕەوکردنی بنەمای نەخشەکێشان:

نەخێشەکێشـان (التخطـيط) بـەزارەوە زانسـتی‌یەکەی بریتی‌یـە لـەو کرداری ڕێکخستنەی کە ئامانجەکەی دانانی نەخشە یە بۆ بەکارهێنانی کەرەستە مـادی‌ی و معنویـەکان، لەسـەر چاکـترین شـێوەی پێشـکەوتوو سەرکەوتوو، وە بەکـەمترین نـرخ و لـەکاتێکی زۆر گونجـاو دا بـۆ چـەند ئامانجێکی دیاری کراو کە لە پێشـتردا نەخشـەی بۆ کێشـراوە و پاشان دەخرێنە ناو بازنەی نەخشەکێشان کە بریتین لەمانەی خوارەوە:

- دانانی ئامانجەکان و پێوەرەکان.
- دانانی یاساو ڕێو شوێن.
- بەهەند گرتنی ئایندە و هاوکێشەکان.
- بەرنامەی کارو خشتەی کاتەکانی.

ئیسـلام بانگمـان دەکـات بـۆ دانـانی بەرنامـەو کێشـانی نەخشـە بـۆ کارەکانمان وە لەریزی زانستی‌یە بەسوودەکان دانراوە کە ببێتە یاسایەك لە ژیانی موسڵماندا هەر بۆیەش قورئانی پیرۆز ئامـاژە بـۆ ئـەم ڕاستی‌یە دەکات و گرنگـی ئـەم نەخشەکێشـانەمان بـۆ دەردەخـات کـە دەفـەرموێت: (وأعِدُّوا لَـهُمْ مَـا اسْـتَطَعْتُمْ مِـنْ قُـوَّةٍ وَمِـنْ رِبَـاطِ الْخَيْـلِ تُرْهِبُـونَ بِـهِ عَـدُوَّ اللَّـهِ وعَدُوَّكُم)(الأنفال: من الآية٦٠). واتـە: ئـەوەندەی لـە توانـادا هەیـە ئامادەباشـی خۆتـان بکـەن، لەهـەموو لایەنـەکانی بەهێزیـەوە (هـێزی ووشـکانی، ئاسمـانی، دەریـایی.....) وە لـە ئامـادەکردنی هـەموو جـۆرە ئەسـپ (و هۆکانی گواستنەوە) کەمتەرخەمی مەکەن تـا دوژمنـانی خـواو دوژمنـانی خۆتانی پێ چاوترسێن ببێت.

(تخطيط) نەخشە داڕێژی لە تێگەیشتنی ئیسلامدا زۆر پێویستە، بەڵام لەهەمان کاتیشدا بەگوێرەی مەبەستو پێداویستی ڕاست و ڕەوان و داواکراوەو وەردەگیرێت. ئیسلام گرنگی دەدات بە خوێندنەوە و توێژینەوەی نەخشەکێشان لەبەرئەوەی ئامرازێکە بۆ بەرنامە داڕێژی بەشێوەیەکی وردو بایەخدار، کە بەهۆیەوە کارەکان بەڕێکوپێکی ڕابپەڕێنرێت.

لەهەمان کاتیشدا دەبێ ئەوە بزانرێت کە لە ئیسلامدا بەرنامەڕێژی و نەخشەکێشان نابیرنێت کە مۆرکێکی خەیاڵ پلاوی وەربگرێت، بەڵکو لەڕوانگەیەکی واقعی‌یانەو بەرجەستەبووندا بۆی دەڕوانرێت.. وە بەڕێوەبردنی سەرکەوتوو ئەو بەڕێوەبردنەیە کە چەندەها ئامانجی پیرۆزو ڕێزدار دەپێکێت کە دەبێتە مایەی سود و کەڵك بە خەڵك گەیاندن و دەستەبەر کردنی داوا ڕەواکانو جێبەجێ کردنی داوا کراوەکان بەگوێرەی ڕازی بوونی خواو لەسەر ڕێبازی بەرنامەو ڕێگە پیرۆزەکەی. بەڕێوەبردنی سەرکەوتوو لەسەر نەخشە وەستاوە کە بریتی‌یە لە دیاری کردنی کەسانی گونجاو بۆ ڕاپەڕاندنی نەخشەکە و دانانی بەرنامەو نەخشە بۆ پیادەکردنیانو خۆ ئەگەر ئەم دیاری کردنە نەبێت ئەوا دەبێتە هۆی واز لێهێنانی چەندەها کارو بەرنامەی گرنگ و پاشان دیاری نەکردنی لێپرسراوێك بۆ هەستان بە جێبەجێکردنی کارەکان.

وە کاتێکیش کە تەماشای ژیانی موسڵمانانی پێشوو دەکەین دەبینین کە بیرۆکەی بەرنامەدانان لە کارەکانیاندا ڕەنگی دابۆوە وە لە ژیانی ڕۆژانەیاندا بەرجەستەیان کردبوو، ئائەوەش پێغەمبەری خوایە (ﷺ) کە خوای گەورە سروشی (وحی) بۆ ناردبوو کە بۆ (مەدینە) کۆچ بکات، لەبەرئەوە دەستی کرد بە بەرنامەڕێژی و نەخشەکێشان لەسەر گرنگی

هەڵبژاردنی مەدینە بۆ کۆچ کردن کە شوێنێکی گرنگە و دەگونجێت لەگەڵ مەبەستەکەیاندا.

جگە لەوەی کە خزمو خاڵەکانی باپیرەی (عبدالمطلب) لێ نیشتەجێ بوون، کە نیمچە دورگەی عەرەب دەوڵەمەند بوو بەئاوو کشتوکاڵو شوێنێکی گونجاو بوو بۆ بازرگانی لە (مەککە) وە بۆ وولاّتی (شام) وە هەروەها لەبەرئەوەی کە دەوروبەری ئەو شوێنە بەخاوەن کتێبە ئاسمانییەکان[٣٤] گیرابوون، هەڵبەتە وەلاّم دانەوەی ئەوان بۆ ئاینەکەی زیاتر دەبێت وەك لە شوێنەکانی تری.

*   *   *

٢- پەیرەوکردنی بنەمای ڕێکخستن:

ڕێکخستن: لەزاراوە و تێگەیشتنە زانستییەکەیدا بریتییە لە ڕێکخستنو دیاریکردنی ئەرکەکان ؤ پسپۆریەکانبۆ ئەو کەسانەی کە کارەکان ڕادەپەڕێنن، وە هەروەها دیاری کردنی ئەو کاتانەی کە کارەکانیان تێداجێبەجێ دەکرێت،وئەو کاتەی کە دەبێتەهۆی بەئاکام گەیشتنی هەموو ئامانجەکان کە لەوەوپێش دیاریمان کرد.. وە ئەوەی کە دەچێتە ناو چوارچێوەی ڕێکخستنەوە چەند خاڵێکی ترن:-

*کێشانی بوون و قەبارەی کارەکان.

*دیاری کردنی بەرپرسیاریەتیەکان.

*دیاری کردنی پەیوەندییەکان.

*هەڵبژاردنی بەڕێوەبەرو بەرپرسیاران لە کارەکاندا.

---

[٣٤] واتە: جولەکە (جو) و گاورەکان (نصرانیە)کان دەورە درابوون.

بێگومان کرداری ڕێکخستن لەدوای نەخشەیەکی چاك و پتەو و تەواو دێت ئەو کاتەش بەڕێوەبەری چاك و سەرکەوتووی پێ بنیات دەنرێت، کە دەبێتـــەهۆی دیـــاری کردنـــی هـــەڵبژاردن و جیاکردنـــەوەی تایبەتمەندی‌یەکان، وە هەروەها دانانی کەسە چاك و پاڵێوراوەکان بۆ شوێنی گونجاوی خۆیان هەتا ڕاپەڕاندنی کارو ئەنجامەکانیان بەباشی بچێت بەڕێوە. وە بەهۆی ڕێکخستنەوە لەسەر ڕێرەوێکی ڕاست و دروست گرنگی دەدرێت بەکات و دەبێتە پاڵ پشت بۆ ئەنجام گەیاندنی ئامانجە دیاری کراوەکان.

وە ئەو شێوەیەی کەبنیات نراوەونەخشەی بۆ کێشراوە دەبێت کاروبارەکان لەو بازنەیەدا بخولێتەوە و ڕابپەڕێنرێت.. پێویستە لەسەر کرێکارەکان کاتێك ڕووبەڕوو دەبنەوە لەگەڵ هەر گیروگرفتێکدا، ئەوا پێویستە بیگێڕنەوە بۆ کارگێڕ (بەڕێوەبەر) هەتا لەوێ چارەسەری گرفتەکانیان بکرێت و ئەوانیش بتوانن سەربەستانە ڕاوبۆچوونی خۆیان دەربـــڕن. بێگومـــان دەبێـــت کـــارگێڕیش بـــەدەم بۆچـــوون و گیروگرفتەکانیانەوە بچێت و چارەیان بۆ بدۆزێتەوە.

وە هەروەها دەبێت پێداویستی تەواو بخاتە بەردەستیان بۆ ڕاپەڕاندنی کارەکانیان وە چاودێریان بکات کە کاتەکانیان بەفیڕۆ نەدەن.. وە پەیوەندی نێوان کرێکارەکان و بەرپرسەکان دەبێت پەیوەندییەکی زۆر پتەوو لەسەر بناغەی خۆشەویستی‌یەکی بەهێزو ڕاست بنیات نرابێت و گیانی هاوکاری و تەبایی و باوەڕ بەیەکتری کردن و تێگەیشتن لەیەکتری لەنێوانیاندا بەرفراوان بێت..

وە پاشان دەبێت کارەکان لەنێوان کرێکارەکاندا دابەش بکرێ و هەرکەسە ئەرکی سەرشانی خۆی بزانێت، کە ئەمە چاکترین و

بەسـودترین ڕێگایـە بـۆ بەهرەمـەندبوون لـە تێکۆشـان و ووزەو توانـای کرێکارەکان، هـەروەکو (عومـەری کوڕی خـەتاب) (ڕەزای خـوای لێبێـت) دەفەرموێت: هەرکەسێك دەیەوێت لـەبارەی (فقـە)وە پرسـیارم لێ بکـات ئەوە با (ئوبەی کوری کعب)م بۆ بێنێ، وە هـەر کـەس لەبارەی (ماڵ) وە پارەو سامانەوە پرسیار دەکات، ئەوە بابێت بۆ لای خۆم چونکە خوای گەورە منی کـردووە بە خازن و دابەشکاری مـاڵو سـامانەکان، کەواتـە دابـەش کردنـی کارەکـان زۆر کارمـان بـۆ ئاسـان و مسـۆگەر دەکـات. وە دەبێتـە هـۆی پـێ بەخشـینی توانـاو لێـهاتوویی کەسـانی تریـش بـۆ بەشداری کردن لـەم ئەرکە گرنگ و پڕ لەخێرو بەرەکەتانـەدا، وە پاشان پاڵنەرێکیشـە بـۆ پێشـبڕکێ کـردن لـە کارەکـاندا، وە ئەمـەش دیسـان ئەوەمان تـێ دەگەیـەنێ کـە کەسـی گونجـاو لەجێگـەی شـیاوی خۆیـدا دابنرێت هەتا بەرهەم زیاتر بێت و پشێوی لە بەڕێوەبردن و ڕێکخستندا دروست نەبێت...

*   *   *

خەلیفە عەلی کوڕی ئەبی تالیب (ڕەزای خوای لێبێت) دەفەرموێت:

من نصب نفسه اماماً فليبدء بتعليم نفسه قبل تعليم غيره وليكن تهذيبه بسيرته قبل تهذيبه بالسانه، ومعلم نفسه ومهذبها احق بالاجلال من معلم الناس ومهذبهم

چاكی و رێك‌وپێكی بەڕێوەبردن:

چاكی بەڕێوەبردن بەواتا زانستی‌یەكەی ئەم فەرمانانە دەگرێتەخۆی:

١)دەركرنــی نەخشــەو پیــادەكردنی راێكخســتن لــە ئیش‌وكارەكــاندا و راپەڕاند ، نیان‌لە گرنگترین لایەنی زانستی و كرداری بەڕێوەبردنـە، بـەبیٚ جیٚبەجیٚ كردنی نەخشەو رێكخســتن هیـچ پێشـەكەوتنێك لـەكارەكاندا بەخۆیەوە نابینێت.

٢)دیاری كردنی تواناكان و خستەگەریان لـەكاردا پاشـان دیـاری كردنـی ئیشە گرنگەكانیان لەو كارەدا بەپیٚی ئەو پیلان و یاسایەی بـۆی كێشـراوە لەوەوپێش جا ئەو توانایانە مرۆیی بێت یان غەیری مرۆیی.

٣)دڵنیــابوون و دابــین كردنــی پێداویســتی‌یەكان لــەم قۆناغــەدا بەشێوەیەك كە شتەكان جێگیرو ئامادەبن هەتا بتوانرێت لەژێر تیشكی ئەمەدا پێوانەیەكی جێگیر بۆ ئیش‌و كارەكان دابنرێت لەكاتێكی دیـاری كراودا، خۆ ئەگـەر وامـان نـەكرد ئـەوا پرۆژەكـان لەوانەیـە دوابكـەوێت وەیان سەركەوتوو نەبن.

٤)هاوكاری كـردن و ڕیزبـەندی لەگـەڵ كرێكارەكـاندا و كۆشش كـردن لەگــەڵیاندا لــەكاركردندا، لەگــەڵ دیــاری كردنــی هــەموو یــەكێك لــە بەشداربوان و هەڵسەنگاندنی كاروباری هەر یەكێكیان و زانینـی هـەموو ئەو كۆشش و توانایەی كە پێشكەش دەكرێن.

٥)كێشانی كارەكان و نرخاندنیان لەهەموو قۆناغەكانی بەڕێوەبردندا و سود وەرگرتن لەو شوناسەی كە دەمان گەیەنێت بەچاكترین پێوانـە لـە جیٚبەجیٚ كردنی كات‌و شوێنی دیاری كراو و ئامادەكردنیدا، هـەروەها دیاریكردن‌و شوناسكردنی بەشداربوان لە كارەكەدا.

٦)چاوەدێری كارەكان بەشێوەیەكی زۆر باش لەبەر ئەم ئامانجانە:-

١-جوان كردنی كارەكان بەگوێرەی توانا.

٢-ئاگاداریو پارێزگاری كردن لەوەی كە لە ئامانج و مەبەست دەرنەچێت و لانەدات.

٣-وپارێزگاری كردن لەسەر بەردەوام بوونی.

٤-وپارێزگاری كردن لەسەر توندوتۆڵی و ڕاگرتن.

بێگومان ڕاپەڕاندنی ڕێكو پێك بەشێكە لە جوانی و ڕێكو پێكی بەڕێوەبردن. ئەگەر بێتوبەو شێوەیە بەڕێوە نەچێت كە باسمان كرد ئەوە لە چۆنیەتی و چەندێتی كارەكانمان كەم دەبێتەوە هیچ كاتێك ئامانجەكانمان بەچاكی ناپێكین. لەبەرئەوە زۆر پێویستە كە لەسەر نەخشەدانان و ڕێكخستن بچێت بەڕێوە، نموونەی وردیش بۆ ئەم جۆرە كارانە ئەوەیە كە جارێكیان پێغەمبەر (ﷺ) حوزیفەی یەمانی دەنێرێت بۆ ناو)(الاحزاب)[٣٥] كە هەتا هەواڵ و باسیان بزانێت:

پێغەمبەری خوا بە حەزیفەی فەرموو: (أذهب فادخل في القوم فانظر ماذا يضعون لايتحدثن شيئاً حتى تأتينا..)[٣٦]

واتە: بچۆرە ناو ئەو گەلەوە تەماشا بكە بزانە چی دەكەن و هیچ شتێك ناكەیت هەتا دێیتەوە بۆ لامان و هەواڵەكەمان پێ دەگەیەنیت، (حوذیفە) دەڵێ: ئەگەر پەیمانەكەی پێغەمبەر (ﷺ)نەبوایە كە هیچ شتێك نەكەم دەمتوانی بەتیرێك سەركردەكەیان بكوژم.

وە دیاری كردنی وزەو تواناكانیش بەشێكە لەجوانی (ئیدارە) بەڕێوەبردن؛ چونكە ئەو دابەشكردنی وزەو توانایانەو بەرپرسیارێتی ڕاپەڕاندیان بەردی

---

[٣٥] بریتی بوون لەو هۆزانەی كە یەكیان گرت بۆ بەرەنگاربوونەوەی پێغەمبەر (ﷺ)

[٣٦] تهذيب سيرة ابن هشام. لاپەڕە ٢٣٤-٢٣٥

بناغەی سەرکەوتنی کارەکەیە بەبێ داڕشتنی ئەو نەخشەو بەرنامەیە شتی نامۆو ناشایستە خۆی فڕێ دەداتە ناو کارەکانمانەوە.

زانین و ئاگاداربوونی ئەوانەی کە هەڵدەستن بە ئەنجامدانی کارەکان لەگەڵ بەدواچوونەوەو چاودێری کردنیان و لێپرسینەوەو سەرپەرشتیکردنیان مایەی سەرکەوتنی کارەکەیە.. وەزانین و دڵنیابون لەسەلامەتی کرێکارەکان و کارکردنیان لەسەر ڕێڕەوێکی ڕاست.. وە بەزانینی گیروگرفتەکان و دۆزینەوەی چارەسەر بۆ گرفتەکان و زاڵ بوون بەسەر کۆسپەکاندا ئەبێتە مایەی سەرخستن و پێشکەوتنی کارەکانمان و پاشان بەدەست هێنانی بەرهەمی چاك و بایەخدار..

*   *   *

کلیلی سەرفرازی

خەلیفە عەلی کوڕی ئەبی تالیب (ڕەزای خوای لێبێت) دەفەرموێت:

کێ پێی خۆشە بە بێ ماڵ و سامان دەوڵەمەنەد بێت،
وە بەبێ دەسەلات سەربەرز بێت، وە بەبێ کەس و کار زۆر بێت،
با لە زەلیلی لە خوایاخیبوونەوە بچێتە نێو سەرفرازی
گوێڕایەڵی خواوە، ئەو شتانەی هەموو وە دەست دەکەوێت.

بەڕێوەبردنی سەرکەوتوو ستایش کردنی هاوەڵەکانی:

ڕۆژانە بە بەرچاوی خۆمانەوە دەبینین کە بەڕێوەبەری سەرکەوتوو لە کاروبارەکانیدا خاوەنی پلەو پایەو بەخششێکی زۆر دەبێت، ئەگەرچی زۆرجار زیادەڕەوی و تێپەڕاندن و دەرچوون لە سنورێکدا دەبینرێت.

زۆرجاری تریش بەپێچەوانەوە دەبیستین کە ئەو پرۆژەیە بە شێوەیەکی سەرکەوتوو پیشان ئەدەن بەلێشاو پڕوپاگەندەی بۆ بلاودەکەنەوە و خەڵکی پێ دەخەڵەتێنن و لەڕاستیشدا هەرگیز بەو شێوەیە نییە کە خەڵکی لێی تێ دەگەیەنن، دیارە ئەوانە گوێیان لەخواروخێچی کارەکانیان نییەو گرنگ ئەوەیە بەرژەوەندی کارەکەیان بپارێزن و بەردەوام بن لەسەری و کەموکوڕی و ناپاکی (خیانەت) لە ئیشەکەیاندا گرنگ نییە، کە ئەمەش دەبێتە هۆی بەلاونەهامەتی و مشەخۆری بەسەر کۆمەڵگاوە وهەموو باجەکەیشی تەنها نەدارو هەژارەکان دەیدەن. بەلام ئیسلام ڕێو شوێنێکی مام ناوەندی گرتۆتەبەر لەم مەیدانەدا، نە زۆر بەشان و باڵدا هەڵ دەدات وەنە بەبێ سوپاس و ستایش بەجێی دەهێڵێت، بەڵکو سوپاسی ئەوانە دەکرێت کە خێرو چاکەیان بۆ کۆمەڵگای مرۆڤایەتی هەیە وە سەرزەنشتی ئەوانەش دەکرێت کە ناپاکی بە گەل و نەتەوەکەیان دەکەن و فێل و گزیکاری بەرپا دەکەن.

خوای گەورە باسی هەندێك لە خەڵکانی کردووە بە سیفاتی بەرزو جوان، هەروەکو چۆن دەربارەی زاناکان دەفەرموێت: (هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لا يَعْلَمُونَ)(الزمر: من الآية٩).

واتە: واتە ئایا ئەوانەی کە زانان وەکو ئەوانە وان کە نەزانن ؟ وە دەربارەی ئەمین دارەداکان دەفەرموێ:

(وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ) (المؤمنون:٨). واته: ئەوانەی کە چاودێری ئەمانەت و پەیمانەکانیان دەکەنو خیانەت و فێڵ ناکەن.

وە دەربارەی ئەوانەی کە لە بەرامبەر وتنی حەقدا بەهێزو پتەون دەفەرموێ (فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أُولُوا الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ)(الاحقاف: من الآیة٣٥) ئارام بگرە و خۆڕاگر بە هەروەکو پێغەمبەرە خۆڕاگرەکانی پێش خۆت کە بە (اولوالعزم) ناسراو بوون.

وە لەبارەی بەخشندەکارانەوە (الکرماء) فەرمویەتی:(الَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ لا يُتْبِعُونَ مَا أَنفَقُوا مَنّاً وَلا أَذىً لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلا هُمْ يَحْزَنُونَ)(البقرة:٢٦٢) واتە: وە ئەوانەی کە ماڵو سامانی خۆیان ئەبەخشن لە پێناوی خوادا بەبێ ئەوەی ئەشکەنجەو منەتی خەڵکی بەدوادا بێت، ئەوانە پاداشتیان لەلای خوای خۆیانەو نە خەفەت ئەخۆن وە نەترسیان لەسەرە لەرۆژی دواییدا..

وە دەربارەی خاوەنی (جیهاد) و تێکۆشان لەپێناوی خوادا ئەفەرموێ: (لا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً وَكُلّاً وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَى وَفَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ أَجْراً عَظِيماً) (النساء:٩٥).

واتە:ئەوانەی دەرنەچوون بۆ جەنگ (ماونەتەوە لەماڵەوە) لە باوەڕداران ئەوانە نەبێت کە ناتوانن و ناتەواون وەك یەك نین لەگەڵ ئەوانەی کە دەردەچن بۆ جیهادکردن لەپێناوی خوادا بەماڵو سامان و گیانیان بێگومان خوا ڕێزو گەورەیی و پلەیەکی تایبەتی بڕیارداوە بۆ تێکۆشەران بە ماڵیان بەگیانیان بەسەر ئەوانەی کە دانیشتوون، خوای

گەورە بەڵێنی چاکی پێداون و خوا فەزڵ و ڕێزی گەورەو بێ سنوری بۆ تێکۆشەرانی داناوە بەسەر دانیشتووەکاندا.

(وَالَّذِينَ هُمْ لِلزَّكَاةِ فَاعِلُونَ) (المؤمنون:٤) واتە: وە ئەوانەی زەکاتی ماڵەکانیان ئەدەن و پاکی ئەکەنەوە لە ژەنگ و ژاری ڕەزیلی و بەخیلی و ڕژدی.

وە پێغەمبەری خواش ﷺ بەردەوام لەسەر ڕێبازی مام ناوەندی و میانڕەویی کاری کردووە، بۆیە دەبینین باسی کاربەدەستی ئەمین و دەست و دڵ پاکی کردووە و فەرموویەتی: **(الخازن الأمين الذي يؤدي مأمر به طيبة نفسه احد المتصدقين)**[٣٧]

واتە: (ئەو کەسەی کە دەکرێت بە ئەمینداری خەزنەیەك دەست پاك و ئەمین بێت و نەفس و دەروونی پاك بێت وەکو فەرمانی پێکراوە ئەوە بە یەکێك لەڕاستگۆکان دەژمێردرێت).

وە لەبارەی هێزو (قوی)ەوە دەفەرموێ: **(المؤمن القوي خير وأحب الى الله من المؤمن الضعيف وفي كل خير)**[٣٨]

واتە: بڕواداری بەهێز لەلای خوا خۆشەویسترە و چاکترە لە موسڵمانی بێهێز لەهەموو خێرێکدا.

وەباسی ئیمامی عومەری کوڕی خەتابی (ڕەزای خوای لێبێت) کردووە بەوەی کە بەهەر شوێنێکدا بڕوات شەیتان ڕێگاکەی دەگۆڕێت و بەڕێگایەکی تردا دەڕوات وەکو ئەفەرموێ **(ما لقيك الشيطان سالكاً فجاً الإسلك فجاً غير فجك)**[٣٩]

---

[٣٧] صحيح الجمع ٢٣٣٦.

[٣٨] متفق عليه و لە صحيحی جامعدا لە ژمارە ٢٦٦٧ هاتووە.

[٣٩] صحيح الجامع ٢٦٦٧، متفق عليه عن سعد.

لەهەمان کاتیشدا زیادە ڕۆیی و لە مەدح و وەسفدا قەدەغەکردووە کە لە سنووری خۆی دەربچێت، کە ببێ بەمایەی لووت بەرزی خاوەنەکەی بەو وەسفەی کە دەکرێت، هەروەکو ابوبکر (خوا لێی رازی بێت) دەگێڕێتەوە کە پیاوێك لەلای پێغەمبەر ﷺ زۆر وەسفی پیاوێکی تری کرد ئەویش فەرمووی: (ویلك قطعت عنق صاحبك) واتە: هاوار بۆ تۆ گەردنی براکەت یان هاوەڵەکەت بڕی و قرتاندت، وەیان دەفەرموێت ﷺ : (من كان منكم مادحاً أخاه لامحالة فليقل أجسب فلاناً والله حسيبه ولاأزكى على الله أحد أحسبه كذا وكذا إن كان يعلم ذالك منه)[٤٠]

واتە: هەرکەسێك لە ئێوە ناچار بوو مەدحی براکەی بکات با بڵێت ئەو کەسەم بەو شێوەیە ناسیوەو حسابم بۆ کردووە، خوایە تۆش بەو شێوەیە حسابی بۆ بکە، کەس لای خوا ئەستۆپاکی کەسی تری بۆ ناکرێت، خوایە بەم شێوەو بەم جۆرە حسابی بۆ بکە بێگومان خۆت زۆر زاناتری لەسەری.

ئەبی موسی الاشعری/ دەگێڕنەوە کە پێغەمبەر ﷺ گوێی لە پیاوێك بوو باسی پیاوێکی تری کردو زیادە ڕۆیی تیادا کرد.

ئەویش فەرموی (لقد أهلكتم أو قطعتم الرجل)، واتە بەهیلاکت بردو لە ناوت برد، لەبەرئەوە زیادە ڕۆیی لەمەدح و وەسفدا کرد، بێگومان مەدح و وەسفێك کە لە سنوری خۆی دەربچێ ئیسلام قەدەغەو یاساغی کردووە، لەبەرئەوە ئەبێتە هۆی یاخی بوون و مەغرور بوونی ئەو کەسەی کە زۆر بەشان و باڵیدا هەڵ دەدەیت.

---

[٤٠] رواه أمحد والبخاري ومسلم وابو داود وابن ماجة عن ابي بكر، وفي صحيح الجامع الالباني ٧١٤٠.

(ئیمامی نووی) دەفەرموێت: بەتایبەتی نەهی کراوە لەو مەدحانەی کە بزانی دەبێتە هۆی سەرکەش بوونی خاوەنەکەی، وەیان توشی لەخۆ بایی بوون و خەڵەتاندن بێت و سەیرو سەرسوڕمانی بە نەفسی خۆیدا بێت، ۆ لەخۆی بایی بێت کاتیْ ئەو مەدحانە ببیستیْ.

وە هەروەها ئەگەر ئەو مەدح و وەسفە بەرژەوەندی‌یەکی خێری تێدابوو، وەکو ئەوەی کە زیاتر ئەو کەسە هان بدات و بێتە مایەی خێرو چاکەی زیاتر بۆی، و سوربوون و بەردەوامی زۆرتری پیْ ببەخشێت ئەوە هیچ لاری‌یەکی تێدانی‌یەو زەرەرمەند نابێت بەڵکو باشیشە (مستحبە) و سووننەتە، بۆئەوەی بەردەوامیەتی بەو کەسە ببەخشیْو پاشان کەسانی تریش چاوی لیْبکەن و شوێن پێی هەڵبگرن.

*   *   *

المؤمن القوي خير وأحب الى الله من المؤمن الضعيف وفي كل خير

سێیەم:

چۆن لێپرسراوی شارەزا و بەتوانا هەڵدەبژێریت:-

بەڕێوەبردنی سەردەم و تازەی شارستانێتی ئێستا پشت دەبەستێ بە دانانی کەسانی شایستە لە جێگەی شایستەی خۆیدا، وەیان لەچەند ڕێگەیەکی ترەوە کاری بۆ ئاسان دەکرێت و بەهۆی ڕێزی کەسانی ترەوە وەردەگیرێت، ئەمانە بەبێ ئەوەی زانیاری تەواویان لەبارەی ڕابردووی پێشووی ئەو کەسەوە هەبێت و سەیری مێژووی ژیانی بکرێ، وەیان بەبێ ئەوەی متمانەو پشتیوان ی کەسانی تری لەسەر وەربگیرێت.

بەلاّم بەڕێوەبردن لە ئیسلامدا خاوەنی پێوانە تایبەتیەکانە لە پا لاّوتنی لێپرسراوان و هەڵبژاردنی بەڕێوەبەرەکان لەوانە: دەبێ خاوەن ڕابردوویەکی پاك بێت و چەندەها مەرجی چاکەی تری تێدابێت. وەباسی ئەو سیفەتە گشتیيانە دەکرێت بۆ هەر کەسێك کە شایستەی ئەو پۆستە بێت، تەنانەت بۆ پێش نوێژی کردنیش چەند سیفەت و دیاردەیەك باس دەکرێن وەکو پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرموێت: (يؤم القوم أمرؤهم للكتاب الله فإن كانوا في القراءة سواء فأعلمهم بالسنة فإن كانو في السنة سواء فاقدمهم هجرة فإن كانوا في الهجرة سواء فاقدمهم سناً، ولا يؤمن الرجل الرجل في سلطانه ولايقعد على تكرمته الا باءذنه)[٤١]

بایەکێك ئیمامەتی و پێش نوێژیتان بکات کە شارەزابێت لە کیتابی (قورئانی) خوادا، ئەگەر لەوەدا یەکسان بوون، ئەوە کێ بە سوننەت و حدیث شارەزاترە با ئەوەتان ئیمامەتی بکات، خۆ ئەگەر لەوەشدا

---

[٤١] رواه أحمد ومسلم والتمزي وأبو داود والنسائي وابن ماجة ابن مسعود، وهو في صحيح الجامع رقم (٨٠١١).

یەکسان بوون ئەوەکێ لەپێشتردا هیجرەت و کۆچی کردووە با ئەوەتان بیکات، ئەگەر لەوەشدا یەکسان بوون کێ لە تەمەندا گەورەترە با ئەوەتان بیکات و پێش نوێژی کەسێك وەرناگیرێت لەماڵی کەسێکی تردابێت مەگەر لەسەر ئزنی خاوەن ماڵەکە بچێتە پێشەوە.

وە هەروەها لەم کارەدا ئامۆژگاری زانایان و حەکیمان وەردەگیرێت لە هەڵ بژاردن و پالاوتنی کەسەکاندا بۆ پۆستی لێپرسراویەتی کەشایستەی ئەو جێگەیە بێت.

هەروەکو لە حزیفەی کوڕی یەمان) دەگێڕنەوە کەلەلای ێغەمبەر ﷺ دانیشتبووین و فەرمووی (لاأدری ماقدر بقائي فیکم فاقتدوا بالذین من بعدي أبي بکر و عمر واهتدوا بهدي عمار و ما حدثکم ابن مسعود فصد قوه)[٤٢]

واتە من ئەندازەی مانەوەی خۆم نازانم لە ناوتاندا، لەدوای من پشت بە ئەبوبکر و عومەر ببەستن و شوێن ڕێنمونی عمار بکەون و، ابن مسعود چی بۆتان گێڕایەوە بەڕاستی بزانن.

هەروەها پێغەمبەری خوا لەکاتی نزیك بوونەوەی مردنیدا ئەبوبەکری صدیق (ڕەزای خوای لێبێت) هەڵدەبژێرێت بۆ ئیمامەتی کردن، کە لە هەمان کاتدا زۆر نزیك تریش لە پێغەمبەرەوە ﷺ هەبوو، بەڵام ئەو ﷺ هیچ پێوانەیەکی بۆ نزیکی و خزمایەتی نەدەکرد.

وە هەروەها (عەمری کوڕی عاص) دەفەرموێت: پرسیارم کرد لە پێغەمبەری خوا ﷺ لەبارەی ئەوەی کە کێ خۆشەویست ترە لەلات لەهەموو کەسێکی تر؟ فەرمووی ﷺ: عائیشە، پێم ووت ئەی لەپیاواندا

---

[٤٢] رواه في مسنده والترمزي وابن ماجة جبان عن حذيفة وهو في صحيح الجامع رقم ٢٥١١.

کێت زۆر خۆش دەویٚ فـەرمووی ﷺ: عومـەر.[٤٣] واتـە: عومـەری کـوڕی خەتاب - خەلیفەی دووەمی پێغەمبەر ﷺ.

وە هـەروەها لەسـەر بنەمای وەرگرتنـی پسـپۆرییەکان دەبێـت پیـاوی گونجاو لەجێگەی گونجاودا دابنرێت، هەروەکو چۆن پێغەمبەری خوا ﷺ پۆلێنـی زۆربەی هـاوەڵانی کـردووە و هەریەکـەی پایـەو تایبـەتی خـۆی پێبەخشیووە، وەکو دەفەرموێت:

(أرحم أمتي بامتي أبوبكر وأشدهم في امر الله عمـر وأشـدهم حيـاء عثمـان وأقضاهم علي، واعلمهم بالحلال والحرام معاذ بن جبل وافرضهم زيد بـن ثـابت و أقرؤهم ابي بن كعب ولكل قوم أمين و أمين هذه الأمة أبو عبيدة بـن الجـراح وما اظلت الخضراء ولا أقلت الغبراء اصدق لهجة من ابـي ذر أشـبه عيسـى عليـه السلام في ورعه قال عمر أفنعرف ذلك له يا رسول الله ؟ قال نعم فاعرفوا له).

بـەڵێ لە ئیسلامدا ئا بەو شێوەیە مرۆڤـەکان پۆلێـن دەکرێـن، وەکـو پێغەمبـەر ﷺ دەفـەرموێت: خوایـە لەنەتەوەکـەم خۆشـبیت بـە بـەزەیی (ئەبوبەرکی صديق) وە ئـەوەی کە زۆر لەسـەر فەرمانـەکانی خـوا تونـدو تیـژە (عومـەری کوڕی خەتابـە) بەحـەیاترین و بەشـەرم ترینتـان (عثمـان کـوری عفانـە) وە داد پـەروەرترینتان لـە دادوەریـدا(لـە قـەزاوەتدا) علـی کوڕی ابو طالبـە زاناترینتـان بەحـەرامو حـەڵاڵ کراوەکانی خـوا (معـاذی کوری جەبەل)ە لە ئەرکەکانی بەندایەتی (زەیدی کـوڕی ثابتـە) وە چاکترین کەستان لە قورئاندا خوێندندا (ئوبـەی کـوری کەعبە) وە بۆ هـەموو گەل و نەتەوەیـەك ئـەمین و دەسـت پـاکێك هەیە، وە ئـەمین و دەست پـاكو جـێی

---

[٤٣] متفق عليه، رواه الترمذي عن عمر وبن العاص و عن انفس وابن ماجة عن انس. وهو صحيح الجامع رقم ١٧٧.

متمانەی گەلەکەی من (ابو عبیدەی کوڕی جەراحە) وە(ئەبی ذەریش) زوبان پاراو و ڕەوان بێژبوو بەشێوەی یەك کەس شانی نەداوە لەشانی لەوەرعیشدا هەروەکو حەزرەتی عیسا (علیه السلام) بووە، بۆیە عومەر فەرمووی: ئایا هەر بەو سیفەتە وە بیناسینەوە ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ: فەرموی بەڵێ هەر بەوسیفاتانەوە بیانناسنەوە.

وە هەروەها دەبێت کە شایەتی خەڵکی پەسند بکرێت کە ئیمان دارەو شایەنی ئەو شوێن و جێگایەیە،وچوونە مزگەوتی بە بەردەوامی دەبێتە شایەت و بەڵگەی ئاشکرا بۆئەو کەسە و ناسنامەی ڕاستێتی پێ وەردەگرێت.

وەکو پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرموێت (إذا رأيتم الرجل يرتادوالمساجد فاشهدوا له بالأيمان) واتە: ئەگەر بینیتان یەکێك بە بەردەوامی هات وچۆی مزگەوت دەکات و خوی پێوەگرتووە، ئەوە شایەتی ئیمانی بۆ بدەن.

وە هەروەها ناوشۆرەت و سومعەی چاکی ئەو کەسە و جیهادکردنی لەپێناوی خواداو ڕەفتارە چاکەکانی پێشووی لەکرداری و ڕەفتاری چاکیدا دەبێتە بەڵگە بۆ وەرگرتنی لەپۆستی لێپرسراوێتی دا.

بەڵێ، ئەگەر ئێمە بەم پێوەرانە هەوڵمان دا کە ئەو کەسانەی دەخرێنە ناو ئەو پۆست و وەزارەتانەوە خاوەنی ئەم سیفەتە بەرزو جوانانە بن ئەوە هەرگیز زەرەر ناکەین و ئەوانیش سوود و قازانجی پڕ بەپێستی خۆیان بە کۆمەڵگاو جەماوەر ئەگەیەنن و دەبنەهۆی بەرزکردنەوەی ئاستی ئابووری و ئاوەدانی و ئاکارو ڕەفتاری جوان، و دەبنە نمونەی بێ وێنەی پەروەردەکراوی دەستی ئەم ئیسلامە ناوازەو بێگەردە کە هەزاران پیاوی شیاوی گونجاوی وای بۆ ئەو پۆست و جێگایانە هەڵبژاردووە و پێی گەیاندووە.

بۆیە خەڵکی لەژێر سێبەری دادو یەکسانیاندا حەسانەوە و بوژانەوە و لەدەست زوڵم و زۆرو جەوری ستەمکاران رزگاریان بوو. و چێژی ئیمان و خواپەرستی و عەدالەت و یەکسانیان چەشت، بۆیە تەنها لە ئیسلامدا پیاوانی وا دەتوانن خزمەت بەخۆیان و کۆمەڵگاکەیان بگەیەنن و دەستی نزمی خواروخێچی بەرتیل خۆران بۆکەس پان نەکەنەوە و گیرمانی دونیا ویستی پڕ نەکەن و ئەو هەموو دیاردە دزێوانەی کە ئەمرۆ هەن بنەبڕی بکەن. هەر بۆیە پێویستە لەسەر ڕابونی ئیسلامی ئێستامان هەر بە هەمان پێودانگ و پێوەرو پەیکەر ڕێکخستنی مادیی و سەربازی و هتد.. دابمەزرێنن و بەبەرچاو رۆشنی و بەدوربینییەکی وردبینانەوە کەسانی گونجاو لەشوێنی گونجاوی خۆیان دابنێن

هەتاکو ببنە خاوەنی سوود و قازانج بۆ ئیسلام و موسڵمانان و بۆ خەڵکی بسەلمێنن کە ئیسلام خاوەنی بەرنامەیەکی ئەوەندە ناوازو بێوێنەیە،وخاوەنی ئەزمونێکی پاکو پوختەی نەپساوەیە،وخاوەنی مێژوویەکی پرشنگدار و پڕ لەداد و یەکسانی و هاوکاری و تەبایی و خۆشەویستی‌یە، و تا بیسەلمێنن کە کەسانی دەغەڵو خراپەکارو دونیا ویست و خۆ ساغ نەکەرەوە بۆ خوا جێگایان نابێتەوە و موسڵمانان لەشەڕو نیازیان خۆدەپارێزن.

بەڕێوەبردنی سەرکەوتوو... زیرەکی :-

بێگومان هەموو کەسێك هەوڵ دەدات بۆ کارەکانی (بچوك بێت یان گەورە) کەسانێك هەڵبژێرێت کە لە ڕووی بەڕێوەبردنەوە شارەزاو زیرەك بێت، بۆ ئەوەی بتوانێت کە سودو قازانجی تەواو بە کارەکانی بگەیەنێت و لە لایەنە خراپییەکانی بە دوور بێت ،

وە ئیسلامیش زۆر بە چاکی و بە بێ کەمتەرخەمی گرنگی بەم لایەنی هەڵبژاردنی کەسانی زیرەك و شایستە داوە لە کارەکاندا، هەروەکو پێغەمبەری خوا ﷺ ئاماژەی بۆ دەکات و دەفەرموێت (المؤمن كيس فطن)

واتە: باوەڕدار زیرەك و ورد بینە ، موسوڵمانی هۆشیار بە دوای زیرەکی و هۆشمەندی و سیاسەتی سەرکەوتوودا دەگەڕێت، بۆ ئەوەی کاروبارەکانی بە چاکی بەڕێوەبچێت، وە هەروەها هەموو تواناکانی دەخاتە گەڕ بۆ بەدی هێنانی هیواو ئامانجەکانی لە پێناو بەرژەوەندی خەڵکیدا، و کە بەردەوام بەرنامەو پڕۆژەی ئەوەیە کە لە خزمەتی بەندەکانی خودا بێت.

وە باوەڕداران تەماشای بەرامبەرەکانیان ناکەن کە ئەو ڕە فتاری چۆن بێت ئەمیش هەمان ڕەفتاری هەبێت، بەڵکو ئەم کارانە قەدەغەکراوەو داوای دوورکەوتنەوەیان لێدەکات، وەکو پێشەوای مرۆڤایەتی محمد (صلی الله علیه وسلم) دەفەرموێت:

(لا يكن أحدكم إمعه يقول انا مع الناس إن احسن الناس أحسنت وإن أساءوا أساءت)[٤٥]

---

[٤٥] الترمذي- ضعيف/ ضعيفغ الجامع- ٦٢٧١- للألباني

نابێت موسوڵمان بڵێت من لەگەڵ خەڵکیدا ئەبم ئەگەر چاك بوون ئەوا منیش چاك ئەبم، وە ئەگەر خراپ بوون ئەوا منیش خراپ ئەبم.. لەگەڵ ئەوەشدا ئیسلام قەدەغەی ئەو زیرەکی و لێهاتوویی یەیکردووە کە لە پێناوی نارەوادا بخرێتە کارو ببێتە هۆی هەڵخەڵەتاندنی خەڵکی و چاو لێکردن و فێڵ و تەڵەکەبازی بەکارهێنان وەکو خوای گەورە دەفەرموێت:

(وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ لا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ) (البقرة:١١).

واتە/ کاتێك پێیان دەڵێیت خراپەکاری و پشێوی لەسەر زەویدا بڵاو مەکەنەوە کەچی لە وەڵامدا ئەڵێن: نەخێر ئێمە هەر چاکە خوازین و چاکسازی ئەکەین!.

وە هەروەها پێغەمبەریش (صلى الله عليه وسلم) قەدەغەی کردووە لەوەی کە باوەڕداران توخنی فێڵ و تەڵەکە بازییەکانی گاورو جولەکە بکەون، وەکو دەفەرموێت

(لا ترتكبوا ما ارتكبت اليهود فستحلوا محارم الله بادنى الحيل).

ئێوە وەکو جولەکەکان مەبن کە بە دوای بچوکترین فێڵدا دەگەڕان بۆ حەڵاڵکردنی حەرامەکانی خوای گەورە، بێگومان فێڵ و خەڵەتاندن جۆرێکە لە رەفتارە ناشایستەکانی شەیتان (ئیبلیس) کە موسوڵمان پێی رازی نییەو نایەوێت، وەکو (عومەری کوڕی خەتاب) دەفەرموێت (من فێڵکەرو فێڵباز نیم و فێڵبازیش ناتوانێ بمخەڵەتێنێت، فێڵ لە کەس ناکەم و لە هەمان کاتیشدا ناهێڵم فێڵباز فێڵم لێبکات)..

بەڵێ زیرەکی و لێهاتوویی لە بەڕێوەبردندا کەڵك و سودێکی زۆر دەگەیەنێت بۆ بەرەو پێشبردنی کارو بارەکان و بە چاکی و دروستی بە ئەنجام گەیاندنیان، لەبەر ئەوە پێویستە لەسەر لێپرسراوەکان بە دوای

ئەم خاڵە زۆر گرنگەدا بگەڕێن‌و بە دڵسۆزی کاری بۆ بکەن بۆ ئەوەی زیاتر بتوانن زاڵ بن بەسەر کێشەو گیروگرفتەکانیانداو چارەسەری گونجاوی بۆ بدۆزنەوە، وە ئەو زیرەکی و لێهاتووییەی کە ئێمە بانگەشەی بۆ دەکەین دەبێت ئەو کەسە خاوەنی رەوشت‌و ئاکاری جوان بێت‌و پاشان ئەو زیرەکییەشی تێدا ڕەنگ بداتەوە، بەڵام ئەو کەسانەی کە زیرەکی و لێهاتوویی‌یەکانیان لە شەڕو خراپەو خەڵەتاندن‌و فێڵ‌و گزیدا بەکار دەهێنن ئەوە ئەو خراپەکارییە روی ناشرینی خۆیان دەگرێتەوەو دەبێتە مایەی پشێوی‌و نائارامی بۆ خودی خۆیان، چونکە هەرکەسێك بیەوێت خەڵکی بخەڵەتێنێ، ئەوە لە راستدیا خۆی خەڵەتاندووە، خۆ ئەگەر جارێك‌و دوو جاریش سەرکەوتوو بێت لە فێڵ‌و گزی کارییەکانیاندا، ئەوە ناتوانێت بەردەوام بێت‌و ئاشکرا دەبێت،و لەناو خەڵکیدا سوك‌و ریسوا دەبێت، خوای گەورە ئەفەرموێت:

(وَلا يَحِيقُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِ)(فاطر: من الآية٤٣)

واتە: پیلان‌و شەڕو تاوان‌و فڕوفێڵ هەمیشە بە سەرئەوانەدا دەشکێتەوە کە نەخشەی بۆ دەکێشن.

وە پێغەمبەری خواش ﷺ دەفەرموێت (لا يلدغ المؤمن من جحر واحد مرتين)- واتە/ بڕوادار دوو جار لە کونێکەوە ناگەزرێت..

شاعیری کوردیش بۆ جەختکردنەوە لەسەر فەرموودەکەی پێغەمبەر دەڵێت: بە کەسێك دەڵێن عاقڵ‌و هۆشیار کە دوو جار لە کونێك پێوەی نەدا مار.

پێویسته یاریدەرە لێهاتووەکان هەڵبژێردرێن :-

بێگومان هیچ لێپرسراوێك نییە لەوپەڕی لێپرسراوی و پلە بەرزیشدا بێت پێویستی بە یارمەتیدەرو جێگر (بریکار) نەبێت، بۆ ئەوەی لە کاروبارەکانیدا یارمەتی بدات و ئەو ناڕەحەتی و ئێش و ئازارە بچێژێت لەگەڵیداو دەستیاری لەگەڵدا بکات، بۆ ئەوەی کە زوو لە کاروانی ڕێگادا هیلاك و ماندو نەبێت و بەردەوام لە هاوکاری کردنیدا بێت لە زۆربەی کارو بارەکانیدا، لەکاتێکدا کە ئەو توشی نەخۆشی و ناڕەحەتی و گیرو گرفتێك دەبێت، وە یان شتێکی لەبیر دەچێت، ئەوا جێگرەکەی جێگای دەگرێتەوەو ناهێڵێت لە کارو بارەکان رابوەستێت و بە جێبەجێنەکراوی بمێننەوە، لەبەر ئەوە ئیسلام زۆر گرنگی ئەدات بە هەڵبژاردنی کەسانی چاك و لێوەشاوە بۆ ئەو جێگایە وەکو خوای گەورە ئەفەرموێت:

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لا تَتَّخِذُوا بِطَانَةً مِنْ دُونِكُمْ لا يَأْلُونَكُمْ خَبَالاً وَدُّوا مَا عَنِتُّمْ قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَاءُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ وَمَا تُخْفِي صُدُورُهُمْ أَكْبَرُ قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآيَاتِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ) (آل عمران:١١٨) واتە/ ئەی ئەو کەسانەی باوەڕتان هێناوە بە کەسانی تر متمانە مەکەن و نهێنی خۆتان مەدرکێنن چونکە خەڵکانی تر کۆڵنادەن لە هێنانی گیروگرفت و تەنگانە بۆ تان، ئاواتیان ئازاردان و کێشەیە بۆتان بە ئاشکرا خەشم و رق و کینەیان لێدەبارێت ئەوەی لە سنگیاندا شاردۆتەوە زۆر گەورەترە لەوەی دەری دەبڕن، بێگومان بە نیشانەو بەڵگە بۆمان روونکردوونەوە ئەگەر ژیریتان بخەنە کار.

وە پێغەمبەری خواش ﷺ دەفەرموێت (من ولاه الله أمر المسلمين شيئا فاراد به خيرا جعل له وزير صدق إن نسي ذكره وان ذكر أعانه).

هەرکەسێك کاروباری موسوڵمانانی گرتە دەست، ئەگەر خێری تێدا بێت ئەوە وەزیرو یارمەتیدەرێکی راستگۆو چاك دەکاتە جێگیرو

هاودەمی کە کاتێك شتی لە بیرچووەوە بیری دەخاتەوە، وە وە کاتێك باسکرا ئەوە پشتی دەگرێت هاوکاری دەکات.

خۆ ئەگەر باسی ژیانی پێغەمبەری خوا بکەین ئەوە دەبینین چاکترین‌و راستگۆترین کەسی کردووە بە وەزیرو هاودەنگی خۆی، هەروەکو (سعیدی کوڕی موسەیب) دەڵێت: (ئەبوبەرکری صدیق لەلای پێغەمبەری خوا جێگەی وەزیری پێ بەخشرابوو، وە ڕاوێژی ئەکرد لەگەڵیدا لە هەموو کاروبارەکاندا، وە دووەم کەس بوو لە ئیسلامدا، پاشان هاوەڵی پێغەمبەری خوا ﷺ بوو لە ئەشکەوتەکەدا، وە لە بن ساباتی بەدردا دووەم کەس بوو، دووەم کەسێکیشە کە گۆڕەکەی لەگەڵ گۆڕی پێغەمبەری خوادایە وە پێغەمبەر کەسی پێش ئەبوبەکر (خوای لێ رازی بێت) نە دەخست.)

پاشان جیاکردنەوەی کەسانی چاك‌و خراپ بەوە دەبێت، کە ئەگەر ئەو کەسە فەرمانی بە چاکە کردو بەردەوامبوو لەسەری ئەوە لە چاکە کارانە، خۆ ئەگەر فەرمانی دەکرد بە خراپە ئەوە بێگومان لە خراپە کارانەو پێویستە لابرێ‌و ئەو پۆستەی لی بسەندرێتەوە.

(أبو سعید الخدری)- رەزای خۆی لێبێ- لە پێغەمبەرەوە ﷺ دەگێڕێتەوە کە فەرموویەتی: (ما بعث الله من نبي ولا استخلف من خليفة إلا كانت له بطانتان: بطانة تأمره بالمعروف وتحضه عليه وبطانة تامره بالشر وتحضه عليه فالمعصوم من عصمه الله).

هیچ پێغەمبەرێك نەبووە لە پێغەمبەران کە خوای گەورە ناردبێتی‌و جێنشینێکی نەبووبێت، یەکێکیان بەردەوام فەرمانی بە چاکە کردووەو زۆر پێداگریشی لەسەر کردووە، وە یەکێکی تریان فەرمانی بە خراپە کردووەو پێداگریشی لەسەر کردووە، وە پارێزراو ئەو کەسەیە کە خوای گەورە بیپارێزێت.

(ابن تيميه) دەڵێ: پێویستە لەسەر پێشەوای موسوڵمانان (ولى الامر) كە كەسانی چاك هەڵبژێرن بۆ ژێر دەستەكانیان كە زۆر چالاكانە كارەكانیان بۆ هەڵبسوڕێنێ، چونكە پێغەمبەر ﷺ فەرمویەتی: (من ولي من أمور المسلمين شيئاً فولى رجلاً وهو يجد أصلح للمسلمين منه فقد خان الله ورسوله) لە ڕیوایەتێكی تردا دەفەرموێت: (من ولى رجلا على عصابة وهو يجد في تلك العصابة من هو أرضى لله منه فقد خان الله ورسوله وخان المؤمنين) واتە: ئەوەی كە پیاوێك دابنێت بۆ فەرمانڕەوایی (والی) مسوڵمانان لە سەر دەمارگیری هۆزەكەی لەبەر ئەوەی لە كۆمەڵی خۆیەتی وە وابزانێت ئەم كەسە بۆ ڕەزامەندی خوا باشترە لە خەڵكانی تر، ئەوا بەمە خیانەتی كردووە لە خواو پێغەمبەرو مسوڵمانان، هەركەسێك كاروباری موسوڵمانان بگرێتە دەست، دەبێت كەسانی چاكو هۆشیار هەڵبژێرێت بۆ موسوڵمانان، ئەگەر وا نەبوو ئەوە خیانەتی لە خواو پێغەمبەر ﷺ و موسوڵمانان كردووە،ولە ڕۆژی دواییدا بەرپرسیار دەبێت.

عومەری كوڕی خەتاب ﷺ دەفەرموێت (من ولى من أمر المسلمين شيئا فولى رجلا لمودة أو قرابة بينهما فقد خان الله ورسوله والمسلميين) واتە/ هەر كەسێك كاری موسوڵمانانی گرتە دەست بیەوێت كە كەسانی نزیكو خزمەكانی بكاتە كاربەدەستو فەرمانڕەوا (لەبەر خزمایەتی) ئەوە خیانەتی لە خواو لە پێغەمبەر ﷺولە موسوڵمانان كردووە. كەواتە لە ئیسلامدا نزیكیو خزمایەتی كاری پێ ناكرێت بەڵكو كرداری چاكەو خواپەرستی ڕاستەقینە كاری پێدەكرێت.

هەڵبەتە هەڵبژاردنی جێگری چاكو دەستپاكو زیرەكو خواناس چەندەها سودو قازانجو بەرهەمی دەبێت، بۆ نمونە وەكو:

١-هەست بە لێپرسراوێتی خۆی دەكاتو دەبێتە مایەی خێر بۆ هاوڵاتیان.

٢-فەرمان دەکات بە چاکەو خەڵکیشی لەسەر هان دەدات.

٣-هەڵدەستێت بە جێبەجێکردنی بەرژەوەندییەکانی خەڵکی بەبێ کەمو کورتیو دڵەرۆکێ.

٤-بە فیڕۆنەدانی هەوڵو کۆششەکانی هاوڵاتیان.

٥-نەهێشتنی زوڵمو زۆرداییو ڕاپەڕاندنی حەقو دادویستی.

٦-سوککردنی باری سەرشانی بەردەستەکانیو جێبەجێکردنی داواکانیان.

٧-بەردەوام ئامۆژگاری بە حەقو ئارامگرتن دەکات.

وە لە هەڵبژاردنی جێگری خراپ ئەم خاڵە خراپانەی لێدەکەوێتەوە:

١-جوانکردنی خراپە لەلای کاربەدەستەکەیو هەوڵ دەدا بۆ پیادەکردنی.

٢-تاوانبارکردنی بێ تاوانەکانو ناشرینکردنی پیاو چاکەکانو جوانکردنی پیاو خراپەکان.

٣-داپۆشینی حەقو دادپەروەرییو پێشێلکردنی بەرژەوەندییەکان.

٤-پێش خستنی سودی کەسێتی خۆی بەسەر خەڵکیدا.

٥-خۆ تێرکردنی لەسەر سکی جەماوەرو بە فیڕۆدانی دەستکەوتەکانیان.

بێگومان ئەمانەو چەندەها زەرەرو زیانی تر لە کۆمەڵگاو لە جەماوەر دەکەوێت، ڕۆژگاری ئەمڕۆشمان چاکترین بەڵگەیە بۆ ڕاستێتی ئەم مەسەلەیە، بۆیە پێویستە لەسەرمان کە خواناسە پاکەکانو دەمو دەست پاکو ڕەفتار جوانەکان بکەین بە برا گەورەو سەرگەورەی خۆمانو کاروبارمانی پێ بسپێرین، بۆ ئەوەی کارەکانمان بەرهەمدارو بەرەکەتدار بنو ئەو کەسانەشی بۆ خوا ساغ نەبوونەتەوە نەکرێن بە مشەخۆر بە سەر خەڵکیو بەسەر کاروباری موسوڵمانانەوە، هەتا لەو ڕێگەیەوە خیانەت بە گەلو میللەتو وڵات نەکرێتو داهاتو بەرهەمی خەڵکیش بە تاڵان بەلاش نەبرێتو نەخورێت.

هەڵبژاردنی چاکترین کەس بۆ بەڕێوەبردن:-

بە یەک دەنگی هەموو زانایان بەبێ جیاوازییان لە بەدەسگرتنی ئاستی بەرپرسیارێتیپرادەبێت کەسانی شایستەو لێهاتوو دیاریبکرێت‌و دابنرێت بۆ ئەوەی کە بەسودترین بەرهەم‌و قازانجی هەبێت بۆ کەسانی ژێردەستەکانیان، خۆ ئەگەر بە پێچەوانەوە بێت ئەوا خەڵکی دەکەوێتە ژێر باری نەهامەتی‌و ناڕەحەتی، وە ڕێگاش بۆ زانینی چاکترین لێپرسراو ئەم سێ فەرمانەیە:

ا-زانینی ئەوەی کە مەبەست‌و گرنگە لە سەر ئەو کەسەی کە لێپرسراویەتی پێ دەسپێرێت.

ب-زانینی ئەو ڕێگایەی کە دەمانگەنێتە جێی مەبەست.

ج-زانینی کەسی لێهاتوو شایستەو باش بۆ کاری لێپرسراویەتی.

بۆ نموونە ئەوەی جێی مەبەستمانە ئەوەیە کە ئەو کەسەی بەرپرسیارێتی دادوەری (قضاء) ئەکەوێتە ژێر دەستەوە پێویستە جیاوازی نەخاتە نێوان خەڵکییەوەو هەروەها نەهێشتنی ناخۆشی‌و ناکۆکی لە نێوان خەڵکیدا.

دەبێت ئەم کارانەش بە فەرمانی خوای گەورە جێبەجێ بکات، وە ئەو دوژمنایەتییەی کە دەکەوێتە نێو خەڵکییەوە بەهۆی خوێنڕشتنی یەکتری، وە یان بەهۆی ماڵ‌و سامانەوە، وە یان بە هەر هۆیەکی ترەوە بێت، پێویستە لە سەر دادوەر کە ئەم فەرمانانە هەمووی لە ژێر ڕۆشنایی قورئان‌و فەرمودەی پێغەمبەردا ﷺ بە ئەنجام بگەیەنێت، هەموو مافەکان بگێڕێتەوە بۆ لای خاوەن مافەکان، وە دەستی ستەمکارو زۆردارەکان ببڕێت‌و نینۆکی دەستدرێژان بقرتێنێ. مەبەست لە دادوەری ئەمەیە، کە دەبێت ماف‌و ئەرکی خەڵک پارێزراو بێت.

وه ئەو ڕێگایەی کە دەبێتە هۆی بەرپابوونو بە ئەنجام گەیاندنی دادوەری ئەوەیە کە دەبێت دادوەر (قازی) ئاشناو زانا بێت بە پێگەی ئەو کۆمەڵگایەی کە تیایدا دەژیەنو دەبێت زانستی سەردەمیانەی هەبێت لەو کۆمەڵگایەی کە ژیانی تێدا دەباتە سەر، وه بەر چاوڕوونو شارەزا بێت بە زانستە ئیسلامییەکانو ئەحکامەکانی شەرعی هەتاکو لە نێوان خەڵکدا لەژێر ڕووناکی خۆری قورئانو سوننەتدا فەرمانڕەوایی بکات، بۆ ئەوەی ئارەزوو نەفسو شەیتانی تێکەڵاو نەبێت، وه یان دونیاپەرستیو نادادگەری تێکەڵاو نەکات، و دەبێت دادوەر بە زانستو دادپەروەریو ترسان لە خودا وەسف بکرێت، هەر بۆیە دەبینین خوای گەورە لە قورئانە پیرۆزەکەیدا ئاماژە بەم ڕاستییە دەکاتو دەفەرموێت:

(يَا دَاوُدُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُمْ بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلا تَتَّبِعِ الْـهَوَى فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِنَّ الَّذِينَ يَضِلُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ لَهُمْ عذاب شديد بِمَا نَسُوا يَوْمَ الْحِسَابِ) (ص:٢٦)،

واتە/ ئەی (داود) ئێمە تۆمان کردە جێنشین لەسەر زەویدا، کەواتە تۆش لە نێوانی خەڵکیدا حوکم بە حەقو ڕاستی بکەو شوێنی هەواو ئارەزووەکانت مەکەوە، چونکە ئەگەر شوێنی هواو ئارەزوو بکەویت ئەوا لەسەر ڕێگەی ڕاستی خوا لات دەدات، وه ئەو کەسانەش کە لەسەر ڕێگەی ڕاستی خوا لا دەدەن ئەوە سزای بە ئازاریان بۆ هەیە، و لە ڕۆژی دواییدا لەبیر ئەکرێن، چونکە ئەوان ڕۆژی دواییان لەبیر کردووە، هەر بۆیەش پێغەمبەری خواش ﷺ دەفەرموێت: (القضاء ثلاثة إثنان في النار وواحد في الجنة رجل علم الحق فقضى به فهو في الجنة ورجل قضى للناس على جهل فهو في النار ورجل عرف الحق فجار في الحكم فهو في النار)[٤٦]

---

[٤٦] صحيح انظر صحيح الجامع للألباني رقم ٤٤٤٦

واته/ دادوەرەکان(قازی)یەکان سێ جۆرن:

دوانیان بۆ ئاگری دۆزەخەو یەکێکیان بۆ بەهەشت دەچێت، یەکەمیان پیاوێکە حەق و راستی ناسیوەو دەیزانێ و حوکمی (قەزاوەت)ی پێ دەکات. ئەوە بۆ بەهەشتە، وە یەکێکی تریان ئەوەیە حوکم لەسەر نەفامی و نەزانی دەکات، ئەمەیان بۆ ئاگری دۆزەخە، وە یەکێکی تریان ئەوەیە کە حەق ئەناسێ کەچی لە حوکمەکەیدا کاری پێ ناکات و لە رێگەی راست دەردەچێت، بێگومان ئەمەشیان هەر بۆ ئاگری دۆزەخە.

(ابن تیمیە) "خوای لێ رازی بێت" دەڵێت: (ویقدم فی ولایة القضاء الأعلم الأورع الألفأ) واتە: ئەوەی زۆر گرنگ و پێویستە بۆ دادوەریکردن زاناترین و لە خواترسترین و لێهاتووترین کەس دابنرێت، هەر لەمەشەوە پێوانە ئەکرێت و دەبێت لە هەموو بوارەکانی تردا هەر بەهەمان شێوەبێت، واتە: دەبێت بەرەوشتترین کەس و خواناسترین و بە تەقواترین و دڵسۆزترین کەس بێت و وە.. هتد..، بێگومان ئەمەش لە ئیسلامدا هیچ گرانییەکی تێدا نییە کە کەسانی بەو شێوەیە هەڵ بژێرن بۆ دادوەریکردن، چونکە زۆر زانای بەرێزی بەو شێوەیە هەیە کە شایستەی ئەو جێگە و پلە بێت، بە تایبەتی کە ئەو زانایەخاوەنی زانست و خواناسییە.

هەروەها (ابن تیمیە) رەحمەتی خوای لێبێت- دەڵێت: پێویستە لەسەر کاربەدەستان (ولی الامر)ی موسڵمانان کە هەوڵ بدەن کە چاکترین و خواناسترین و زاناترین دادوەر(قازی) هەڵبژێرن بۆ ئەو جێگایە، تاکو دادوەری بەپێی بەرنامەی خوای پەروەردگار بچێت بەرێوە، و نەفس رەزۆی مرۆڤەکان و شەیتانەکانی تێکەڵاو نەبێت، هەتا هەرکەس مافی تەواوەتی خۆی پێ بدرێت و مافی کەس پێشێل نەکرێت..

ئاگاداربوون لە لێهاتوویی خەیاڵی (وەهمی):

زۆر جاری وا بووە کە کۆمەڵە کەسانێك بۆ ئەوەی کە دەستیان لە پلەو پایەیەك گیر ببێت خۆیان لە جۆرە بەرگێکدا نیشانداوە بە رووکەش، وە لە ناخیشەوە بە شێوەیەکی تر واتە لە ناخەوە شێوەیەکن و لە رواڵەتیشدا شێوەیەکی تر هەر لە بەر ئەوەی کە پلەو پایەکەیان لە دەست نەچێت، وە یان بیانەوێت چنگی تێ گیربکەن و خەڵکانی رەش و رووتی تیابچەوسێنێتەوە.. تەنانەت زۆر جاری وا بووەکە ئەو کاڵا پۆشییەی کە کردوویانەتە بەریان بەناوی ئاین و خواناسی و چاکەکارییەوە بووە، یان بە ناوی تێگەیشتن و ئەمانەت و جوانی بەڕێوەبردن و، وە یان بە ناوی چەندەها شتی ترەوە دەستیان گرتووە بەسەر لێپرسراویەتی و پلەو پایەوەو خۆیان و خەڵکیانە پێ خەڵەتاندووە، لەبەر ئەوە ئیسلام ئاگاداریکردینەوەو هۆشیاری بە مرۆڤایەتی داوە کە وریابن و ئاگاداری ئەم جۆرە ڕواڵەتە ترسناکانە بن وە قورئانی پیرۆز ئەم جۆرە ڕەفتارانەی لە ژێر پەردەی دووڕوویی (منافق) دەرخستووە بۆمان، و پەردەی لەسەر رووهەڵماڵییەوە، وەکو پەروەردگارمان دەفەرموێت:(وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا إِلَى شَيَاطِينِهِمْ قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِئُونَ) (البقرة:١٤).

واتە/ کاتێك ئەو دووڕووانە کە دەگەن بە بڕواداران دەڵێن ئێمە ئیمانداریـن وە کاتێك کە دەچنەوە بۆ لای ئاغا شەیتانییەکان دەڵێن ئێمە لەگەڵ ئێوەداین، ئێمە هەر گاڵتە بە موسوڵمانان دەکەین.

وە لە جێگەیەکی تردا دەفەرموێت (وَإِذَا رَأَيْتَهُمْ تُعْجِبُكَ أَجْسَامُهُمْ وَإِنْ يَقُولُوا تَسْمَعْ لِقَوْلِهِمْ كَأَنَّهُمْ خُشُبٌ مُسَنَّدَةٌ يَحْسَبُونَ كُلَّ صَيْحَةٍ عَلَيْهِمْ هُمُ الْعَدُوُّ فَاحْذَرْهُمْ قَاتَلَهُمُ اللَّهُ أَنَّى يُؤْفَكُونَ) (المنافقون:٤) واتە/ کاتێك بیان بینیت بە

شێوەو روویان سەرسامت دەکەن، ئەگەر قسە بکەن گوێ لە قسەکەیان ئەگریت، ئەڵێی داری هەڵپەسێراوون، وا گومان ئەبەن هەر قسەیەك (چرپەیەك) بکرێت قسەیە لەسەر ئەوان هەر ئەوانن دوژمن خۆتیان لێبپارێزە، خوا لە ناویان بەرێت، چۆن وا روو وەردەگێرن؟!

هەر بۆیەش پێغەمبەری خوا ﷺ باسی لە کۆمەڵێك کەسان کردووە کە ئاین دەکەن بە ئامرازو بەربەستو پەردەپۆشێكو لە ژێریدا کاری دونیایی خۆیانیانی پێ جێبەجێ دەکەن.

بەم کارانەیان دەیانەوێت کە خەڵکی پێ بخەڵەتێننو لەسەر ئەو پلەو پایەی خۆیان بمێننەوە، وەکو (أبو هريره) (خوا لێی ڕازی بێت) دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێت:

(يخرج في اخر الزمان رجال يختلون الدنيا بالدين يلبسون للناس جلود الظأن من اللين ألسنتهم احلى من السكر وقلوبهم قلوب الذئاب يقول الله عز وجل: أبي يفترون أم عليّ يجترؤن؟ فبي حلفت لأبعثن على اولئك منهم فتنة تدع الحليم منهم حيران)[٤٧]

واتە: لە ئاخر زەماندا کۆمەڵە کەسانێك پەیدا دەبن بە ناوی دوونیاوە جلو بەرگی ئاین لەبەر دەکەن، دونیا بە ناوی دینەوە لەبەر چاوی خەڵکی جوان ئەکەن، وە پێستی مەڕ لەبەر دەکەن وە زمانیان لە شەکر شیرینترە، بەڵام لە ناوەوە دڵیان دڵی گورگە، بۆیە خوای گەورەش پێیان دەفەرموێت: (أبي يفترون؟! ام علي يجترئون؟) سوێند بێت بەوەی تۆی ناردووە دەبێت بەڵایەك بنێرمە سەر ئەو جۆرە کەسانە کە مرۆڤی لەسەر خۆ و ئاقڵو ژیر تیایدا سەرسامو حەیران بێت!!

---

[٤٧] ضعيف في ضعيف الجامع للألباني رقم ٦٤١٩

وە هەروەها لە سیفەتو ئاكارە دزێوارەكانی ئەم جۆرە كەسانە ئەوەیە كە بەردەوام حەقو راستی هەڵدەگێڕنەوەو بە پێچەوانەشەوە، و لە هەمان كاتیشدا باوەڕیان بەو هەقە نییە، وەكو خوای گەورە دەفەرموێت:

(وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا إِلَى شَيَاطِينِهِمْ قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِئُونَ) (البقرة:١٤) واتە/ كاتێك كە دەگەن بە بڕوا داران دەڵێن ئێمە ئیمانمان هێناوە، وە كاتێك كە دەچنەوە بۆ لای ئاغاكانیان دەڵێن لەگەڵ ئێوەداین، بەڵكو ئێمە گاڵتە بە موسوڵمانان دەكەین.

وە هەروها لەو پەندو ئامۆژگارییانەی كە لە پێغەمبەری خواوە بۆمان بەجێ ماوە بە توندی ئاگاداریكردوینەوە ئەوەیە كە خۆمان لەو دووڕوانە (منافقین) بپارێزینو بە ڕواڵەتیان نەخەڵەتێینو نەیانكەین بەكاربەدەستو فەرمانڕەوای خۆمانو، بەردەوام لە فێڵو تەڵەكەبازییەكانیان ئاگاداری كردوینیەتەوە، وە هەروەها لەو فرتوفێڵو تەڵەكەبازییانەی كە لە بەرامبەر بە موسوڵمانان دەیكەن، سەرباری ئەوانەی كە باسمانكرد جۆرەها كینەو بوغزاندنو تۆقاندن بەكاردەهێنن دژی باوەڕداران.

وە هاوەڵانی پێغەمبەریش ﷺ هەمان ڕێبازو ڕەوشتیان گرتە بەر بۆ دووركەوتنەوە لە فەرمانڕەوایی خەیاڵیی، بۆیە خواپەرستیو چەسپاوییان ئەكردە پێوەرو پێوانە بۆ بەرپرسیارێتییان لە فەرمانڕەوایەتییدا، وە بەهەمان شێوە لە جیهادو تێكۆشانیشدا، هەروەكو ئیمامی عومەر (خوا لێی ڕازی بێت) لە یەكێك لە ووتارەكانیدا ئاماژەی پێدەكاتو دەڵێت: (ئەی خەڵكینە، ئاگادار بن كە هەتا پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) لە ناوماندا بوو بە هۆی سروشەوە (وحی) هەواڵو

باسی دووڕووەکانمام دەزانی، بەڵام کە ئێستا پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) کۆچی دوایی کردووه سرووش (وحی) نەماوەو کۆتایی پێ هاتووه، دەبێت ئێستا بە شێوازی قسەکردنیان‌و بە هۆی ئەوەی کە گومانی چاکەمان پێ بردون‌و خێرمان لە ناوچەوانیاندا بینی ئەوە کاریان پێ دەکەین، وە ئەگەر گومانی خراپمان پێ بردن بە چاکمان نەزانی ئەوە گوێییان نادەینێ‌و، وە نهێنییەکانی خۆمان با لە نێوانی خواو خۆماندا بمێنێتەوە. بەڕاستی (ئیمامی عومەر)یش یەکێکە لەو کەسانەی کە دەتوانین شوێن پێی هەڵبگرین بیکەینە پێشەوای خۆمان چونکە خاوەنی بەرچاوڕوونییەکی بێ وێنە بووەو، زۆر لە وتەو گوفتارەکانی کە کردوونی لە گەڵ ئایەتەکانی (قورئانی پیرۆز) گونجاوو هاوتەریب بوون!

هەر ئیمامی عومەرە (خوا لێی ڕازی بێت) کە دەفەرموێت (لست بخب ولا خب یخدعنی) واتە/ نە فێڵبازم‌و نە فێڵبازیش دەتوانێ فریوم بدات.

لە پاکژکردنەوەدا پێویستە دەست بە بنەمای خۆگری و پەیوەنداریدا بگرین

لە ئیسلامدا گردتنە دەستی بەرپرسیارێتی ئەوەندە کارێك و ڕێگایەکی ئاسان نییە وەکو ولاخێك وابێت هەر کەس ویستی سواری بێت، وە یان هەر کەس خوازیار بوو یەکسەر بیگاتێ. بە پێچەوانەوە لێپرسراوێتی لە ئیسلامدا خەڵکی لە دەستی را دەکات، وەکو کۆت و زنجیر وایەو نایانەوێت بیخەنە ملییەوە بەزۆر نەبێت، وەکو ملوانکەیەك وایە دەبێت بە زۆر بیکەن بە گەردنییەوە، ئەو دووروووانەی کە موسوڵمانان دەخەڵەتێنن بەوەی کە ئەو پۆستە وەر دەگرن، بەڵکو بەم کارەیان ستەم لە خودی خۆیان و خەڵکی دەکەن ئەوانە ناتوانن ئەو بارە قورسە هەڵبگرن و ئەو ئەمانەتە وەکو خۆی بە جێبهێنن، بەڵکو ئەوانەی کە ئەو بەرپرسیارێتییە بە جێدەهێنن ئەو کەسانەن کە توانستیان هەیە بۆ ئەو کارەو خاوەنی زانست و خۆپارێزن و ژیانی و رابوردوویان پاك و چاکە، پاشان بەردەوامێتی یان هەیەو جوانی بەڕێوەبردنیشیان تیادا بەرجەستەیە. لە بەر ئەوە قورئانی پیرۆزو سونەتی پێغەمبەری خوا (صلی الله علیه وسلم) قەدەغەیکردووە کە بەرگری بکرێت لە کارێك کە کەسێك پێی هەڵسێت هیچ زانستییەکی دەربارەی نەبێت چاك یان خراپ بەڵکو بچێت بە نەزانی بیکات. وەکو خوای کاربەجێ دەفەرموێت (وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَٰئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْؤُولاً) (الاسراء:٣٦) واتە/ لە شتێك مەدوێ کە زانستت دەربارەی نییە چونکە بەراستی بیستنت و بینینت و تێگەیشتنت بەرپرسیاریت لەبەرامبەریدا. ئەمەش مەرجی شەرعییە کە دەبێت موسوڵمان ڕەچاوی بکات لە

پالفتەکردنی دانانی بەرپرسەکاندا کە دەبێت بپالێورێن بە شایەتی ئەو کەسانەی کە شایەتیان لێوەردەگیرێت‌و خاوەنی متمانەن لە ناو کۆمەڵگاکەیاندا، پێغەمبەری ئازیز ﷺ دەفەرموێت (كفى بالمرء كذبا ان يحدث بكل ما سمع)[٤٨] واتە/ بەسە بۆ درۆزنی کەسێك کە هەرچییەکی بیست بڕوای پێ بکات‌و بچێت بیگێڕێتەوە، بەو واتایەی ئەمڕۆ ببێ بە ئامێری بڵاوکردنەوەی پڕوپاگەندەی ناحەزانی ئیسلام بەرامبەر بە موسوڵمانان‌و ئیمانداران لەبەر ئەوە شایەتییەکان بە (ووتی‌و ئەڵێن) وەرناگیرێ‌و متمانەی پێ ناکرێت.

ئیسلام بەرگری‌و قەدەغە دەکات لە پڕو پاگەندەی درۆو وە لە سەر بڵاوکردنەوەی پەخشنامەی درۆو دور لە واقیع‌و راستێتی، بەڵکو باوەڕ دەکات بە بەڵگەی راست‌و دروستی ئەو هەواڵ‌و باسەی کە دەگات، دەربارەی ئەو کەسە، یان دەربارەی هەر مەبەست‌و ئامانجێك بێت، هەر بۆیە دەگێڕنەوە کە عومەری کوڕی خەتاب (خوا لێی ڕزای بێت) جارێکیان گوێی لە پیاوێك دەبێت باسی کابرایەك دەکات بە چاکە، (ئیمامی عومەر)یش بانگی دەکات‌و پێی دەڵێت/ ئایا سەفەرت لەگەڵدا کردووە، پیاوەکە دەڵێ: نەخێر ئیمامی عومەر پێی دەڵێت: تێکەڵاویت لەگەڵیدا هەیە؟ دەڵێت: نەخێر، ئیمامی عومەر پێی دەفەرموێت. سوێندبێت بەو خوایەی کە هیچ خودایەکی تر نییە تۆ ئە کەسە ناناسیت.

لەبەر ئەوە زانایانی ئیسلام زۆر بە گرنگی پێ لەسەر ئەو مەسەلەیە دادەگرن هەر لەبەر ئەوەیە کە (إبن الصلاح) رەحمەتی خوای لێ بێت دەڵێت: هەموو جەماوەری ئیمامەکان‌و ئەهلی فەرموودەو فیقه دەیکەن بە مەرج لەسەر ئەو کەسانە کە دەبێت دادپەروەرو موسوڵمانی بالغ‌و

---

(٤٨) اخرجه مسلم في صحيحه عن ابى هريرة

عاقڵو دوور لە هەموو خراپەیەك بن‌و پاشان زانا بن بە واتای زانای راستەقینەو خاوەنی قسەو بەڵێنی خۆیان بن، ئەگەر ئەم مەرجانەی تێدا بوو ئەوە دەكرێت بكرێتە لێپرسراو، وە بێگومان موسوڵمانان دەپارێزێت لە بەفیڕۆدانی مافەكانیان.

لەبەر ئەوە هیچ كاتێك پشت نا بەسرێت بەو باس‌و خواسانەی كە دەربارەی كەسێك دەكرێت، بەڵكو لێكۆڵینەوەیەكی ووردو زانستیانە لە سەر ووتەكانی‌و رەفتارەكانی‌و خواپەرستی‌و زانایی‌و لێهاتوویی‌و رابوردووی دەكرێت بۆ ئەوەی ئەو كەسە شایستەی ئەو شوێنە بێت كە پێی دەدرێت. و یەكێك لە زاناكانی تر كە ناوی (ابن الازرق)ە دەڵێت: پێویستە دووركەوینەوە لە هەڵخەڵەتاندن بە رووكەش وە سوپاس‌و ستایشێك كە لە جێكەی خۆیدا نییە، وە نابێت بۆ كاری لێپرسراویەتی گوێ بدرێت بە ناوبانگ‌و ناودەركردنی كەسێك چونكە زۆر جار ئەو ناوبانگەی بەهۆی كاسە لێسەكان‌و ئەشۆمبیلا كردنی ناڕەوای خەڵكانی دیوەخانەكان دروست دەبێت بۆ كەسانی بالاتر لە خۆیان بۆ وەدەستخستنی بەرژەوەندییەكی دنیایی.

هەڵبژاردنی لێهاتووەکان و ئەنجامە پەسەندو نایابەکانی:-

بەڵێ هەر کاتێك ئێمە توانیمان کەسانێکی شایستە بۆ ئەو جێگایانە هەڵبژێرین کە شایستەی جێگای خۆیان بن، ئەوە بێگومان بەروبوومو بەرهەمی چاکی دەبێت. چونکە ئەو کاتە مافی هیچ کەسێك ناخورێتو پێشێل ناکرێتو هەموو کەس لە ماڵو سامانی ئەمین دەبێت، دڵەکان ئارام دەبنو فێڵو تەڵەکە بازی بنەبڕ دەبێت لە راپەڕاندنی کارەکاندا، وە بەچاکی داواکارییەکانی پەروەردگار جێبەجێدەکرێتو، لە بەروو بوومی ئەم کەسە چاكو شیاوانەیە کە ئەم خاڵانە دێنە ئەنجامو بەرهەم:-

١-لە پێناوی بەرژەوەندیو سودگەیاندنی خەڵکی هەموو توانایەکی دەخاتە گەڕ.

٢-بەختیاریو کامەرانی باڵ دەکێشێ بەسەر وڵاتدا.

٣-ئەو کەسە دڵخۆش دەبێت بە پاراستنی نەبڕاوەی خوایی کە لەسەر بەجێهێنانی مافەکانی خواو خەڵکی ئەنجامی دگەیەنێت.

٤-حەقو راستی پیادە دەکرێتو دادپەروەری حوکم دەکات.

٥-کۆمەڵگە ئارامیو هێمنی بۆ دەگەڕێتەوە.

٦-کۆمەڵگە بە دوور دەبێت لە ستەمو زوڵمو دەستدرێژی کردنی ناحەزان.

٧-بڕینی دەستی زۆرداران و لە ڕەگكو ریشە دەرهێنانیان.

٨-سەرخستنی ئەو کەسانەی کە مافەکانیان خوراوەو ستەمیان لێکراوە.

٩-یاسا بەرقەرارو بەردەوام دەبێت، وە رێگەی راستو دروستی خۆی دەگرێتە بەر.

١٠-ترس و دڵە راوکێ لە دڵی خەڵکیدا دەڕەوێتەوە.

١١-بنەبڕکردنی خراپەو پشێوی و فەرمانکردن بە چاکەو بەرگریکردن لە خراپە.

١٢-پەیڕەویکردن لە قورئانی پیرۆزو فەرمودەکانی پێغەمبەری پێشەوا ﷺ.

١٣-ئاگری تازە داهێنەرە خراپەکان (بیدعەچییەکان) دەکوژێتەوە.

١٤-دەبێتە مایەی رەواندنەوەی تورەیی خواو بارینی رەحمەتی پەروەردگار بەسەر گشت لایەکدا.

١٥-کۆمەڵگا دەبات بەرەو سەرفرازی و بە دووری دەخات لە ونبوون و لە ناوچوون.

بێگومان ئەمانەو چەندەها سیفەتی چاکتر لە ئەنجامی هەڵبژاردنی کەسانی شایستە بۆ جێگاکانیان بەرپا دەبێت و خۆشی و شادی و بەرەکەت و پیرۆزی لە ناو کۆمەڵگەدا بڵاو دەبێتەوەو باڵی دادو یەکسانی خوای گەورە باڵ دەکێشێت بەسەر وڵاتدا، و بەهۆی ئەمەوە لە رۆژی دواییدا خەڵکی لەگەڵ بەرپرسەکان خاوەنی پاداشت و پلەیەکی بەرز دەبن، چونکە تەنها بەرپرسی ئیماندار دەتوانێت خۆی برسی بکات لە پێناوی ئەوەی خەڵکی تێر بێت، شەونخونی بکێشێ لەبەر ئەوەی خەڵکی بە ئارامی بخەون، و دڵنیاو ئەمین بن لە پاراستنی ماڵ و سامانیان، لەم کاتەشدا مرۆڤی ئیمانداری لێپرسراو چاوەڕوانی هیچ پاداشتێك لە خەڵکی ناکات و ئامادەی بەرتیل و دەم چەورکردنیش نییە لە کەس.

هەڵبژاردنی ناپاکان.. تاوان و ناپاکییە :-

لە کاتی هەڵبژاردنی کەسانێکدا کە نەجێی متمانەو نە لێهاتووشن، کە پۆستە گرنگەکانیان پێ بدرێت و، لە پلەکانی بەرپرسیارێتیدا دامەزرێنرێن، تاکو لەوێوە سەرپەرشتی بەرژەوەندییەکان و کاروباری خەڵکی بکەن، ئەوە بێگومان کۆمەڵێك ئاسەواری لێ دەبێتەوە، وەك:-

١-کەوتنە نێو کاری ناهەمواری و گزیکارییەوە کە ئیسلام قەدەغەی کردووەو کە پێغەمبەری خودا ﷺ لە بارییەوە فەرموویەتی (من غشنا فلیس منا)[٤٩] واتە- (هەر موسوڵمانێك گزیمان لێبکات، لە ئێمە نییە). گەورەترین گزیش کە هیچ گزییەکی تر لەو گەورەتر نەبێت بریتییە لە گزیکردن لە نەتەوە (گەل)، ئەمەش بە هۆی دانانی کەسانی نەشیاو بە سەرکاریان، تاکو کاروباریان بۆ بەڕێوەبرێت.

٢-کەوتنە نێو تاوان و ستەمکارییەوە، چونکە دانان و دامەزراندنی ناپاکان لەو جێگەو شوێنەی، کە شایستەی نین ستەمەو، بەمە تاوانێکی گەورە لەگەڵ و نەتەوە دەکرێت، و کەسانی دەست پاك و شیاو لەو کارانە بێ بەش دەکرێن و لە شوێنی گونجاوی خۆیاندا دانانرێن، بەم رەنگە ستەمێك لەوانیش دەکرێت.

٣-کەوتنە نێو، ئەو سزا سەختەی کە خودا هەڕەشەی لەسەر کردووەو ئەوەش ئەوەیە کە هەر کەسێك گزی لە نەتەوەکەی بکات تێی دەکەوێت و لەناو دەچێت، کە بەو گزیکردنەش کەسانی چاك

---

[٤٩] تەواوکردنی ئەم فەرمودەە: (من عمل علينا السمع فليس منا وغشنا فليس منا) موسلم و ئیبن ماجە ریوایەتیان کردووە لە ئەبو هورەیرەوە وەرگیراوە و لە صەحیحی جامعدا ژمارەی ٦٣١٨

هەڵنابژێرێت تاکو کاروباری خەڵکی بەڕێوە ببات، وەك پێغەمبەریش ﷺ فەرمویەتی (ما من عبد يسترعيه الله يموت يوم يموت و هو غاش لرعيته الا حرم الله عليه الجنة)[٥٠].

واتە/ هەر بەندەیەك کە خودا دەیکاتە سەرپەرشتیاری خەڵکیو تا ڕۆژی دوایی گەر گزی لە خەڵکی ژێر دەسەڵاتی خۆی کردبێتو لە سەر ئەو حاڵەتە مردبێت، ئەوا خوداش بەهەشتی لەسەر حەرام دەکات.

٤-دروستکردنی رقو کینە لە دەروونی خەڵکیدا چونکە بە دانای ناپاکان وەك سەرکاریان رقو کینەیان بۆ دروست دەبێتو وایان لێ دەکات بەربەرەکانیان بکەنو حەزی خۆ لێقوتارکردنیان لە دڵدا دروست دەبێتو حاڵەتێکی پشێویو ملاملانێو نا ئارامیش دەهێنێتە ئاراوە.

٥-هاتنە ئارای دۆخێکی پەرتەوازەییو لێك دابڕانو ئاژاوە، ئەمەش بەهۆی ئەوەی کە کارو بارو مەسەلەکان لە شوێنی شیاوی خۆیاندا دانانرێن، ئیدی راستییەکانیش ئاوەژوو دەکرێنەوەو، خراپە دەبێت بە چاکەو، چاکەش بە خراپە دادەنرێتو، کەسانی متمانەپێکراو بە خیانەت لە قەڵەم دەدرێنو، ئاسودەیی بۆ ستەمکارو رێگرەکان دابین دەبێتو، کەسانی بەدکارو سەرشۆڕ بەهێز دەکرێنو، کەسانی بەهێزو سەربەرزیش سەر شۆڕو بێ دەسەڵات دەکرێن.

بەڕاستی ئەمە حاڵەتێکە بە هۆی ناپاکی کردنو شوێن کەوتنی هەواو هەوەسو کەوتنە نێو ئەو ستەمەی کە ئیسلام قەدەغەی کردووە دروست دەبێت، کە لە قورئانیشدا هاتووەو، خودا فەرمویەتی: (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لا تَخُونُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ وَتَخُونُوا أَمَانَاتِكُمْ وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ) (الأنفال:٢٧). واتە: ئەی

---

[٥٠] متف عليع عن معقل بن يسار في صحيح الجامع رقم ٥٧٤٠.

ئەو کەسانەی باوەڕتان هێناوە خیانەت لە خواو پێغەمبەرەکەی مەکەن وە خیانەت لەو ئەمانەتانە مەکەن کە لە ژێر دەستاندایە وە خۆتان ئاگادارن بەو شتەی کە پێتان سپێردراوە.

وە لە ئایەتێکی تر دەفەرموێت: (وَلَوِ اتَّبَعَ الْحَقُّ أَهْوَاءَهُمْ لَفَسَدَتِ السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ بَلْ أَتَيْنَاهُمْ بِذِكْرِهِمْ فَهُمْ عَنْ ذِكْرِهِمْ مُعْرِضُونَ) (المؤمنون:٧١) واتە/ (ئەگەر حەق و حەقیقەت شوێنی ئارەزووی ئەوانە بکەوتایە ئاسمانەکان و زەوی هەموو ئەوانەی تیایاندایە دەشێواو تیا دەچوو سەرگەردان دەبوو، لە حاڵێکدا ئێمە قورئانێکمان بۆ رەوانە کرادوون (کە یادخەرەوەی هەموو چاکەیەکە) کەچی ئەوانە لە بەرانبەر ئەو یاد خەرەوانەدا سەرکەش و یاخین و پشتی تێدەکەن). (وَمَا ظَلَمَهُمُ اللَّهُ وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ)(النحل: من الآية٣٣) واتە/ خوا ستەمی لێ نەکردوون، بەڵکو هەر خۆیان ستەمیان لە خۆیان کردووە.

*　　*　*

قال رسول الله (صلى الله عليه وسلم):

(المسلم من سلم المسلمون من يده ولسانه)

وقال

(إنما بعثت لأتمم مكارم الاخلاق)

ئاسەوارە خراپەکانی دانانی کەسانی ناپاک:-

١-ئەو کەسە نەشیاوو متمانە پێنەکراوانە دەبنە سەرچاوەی بەڵاو کارەسات بۆ نەتەوە، هەروەها بارودۆخی خەڵکی و پێداویستی و داواکارییەکانیان ژێر پێ و پەردەپۆش دەکەن و هەرگیز رووکاری راستەقینەی حاڵەتە جۆر بەجۆرەکانی خەڵکی و سکاڵاو مەینەتییەکانیشیان ناخەنە روو.

وە خەڵکیش لە ژێر سایەی ئەم جۆرە ناپاکانەدا بە دەست ستەم و زۆرداریی ئەمان و خۆبەخۆی یەکتر دەناڵێنن و کەسێکیش نا بینن کە دادەوەرییان بکات و، لە نێوانی سەرپەرشتیارو سەرپەرشتکراواندا مافیان دەخورێت، لەوانەشە خەڵکی پەیڕەوی سیاسەتی چەواشەکردن و پەیمانی درۆ بکەن و، بەم شێوەیەش کاتیان بە فیڕۆ دەدەن و، چەندین ساڵیش لە تەمەنیان بە بێ سود دەڕوات.

٢-نەمانی ئامۆژگاری و، بزربوونی کارکردن بە چاکەو رێگرتن لە خراپە، چونکە ئەو جۆرە سەرپەرشتیارە نەشیاوانە هیچ بایەخێك بەم لایەنە نادەن، بەڵکو لەوانەیە بە پێچەوانەشەوە رەفتار بکەن و، خراپە جوان بکەن و چاکەش ناشرین بکەن. لەمەوە ئیسلام هاتووەو جەختی کردۆتە سەر گرنگی بەجێگەیاندنی فەرمانڕوایەتی وەك خۆی، پاراستنی ئەمانەتی خەڵکی و گێڕاندنەوەیان بۆ کەسانی شیاویان. وەك خوداش دەفەرموێت (إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَى أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ)(النساء: من الآية٥٨).

واتە/ خودا فەرمانتان پێ دەكات كە سپاردەكان بە خاوەنی خۆیان بگەیەنن‌و ئەگەر حوكمیشتان لە نێو خەڵكیدات كرد بە دادپەروەری بە ئەنجامی بگەیەنن.

٣-هەر لە ئاسەوارە ناشرینەكانی دانانی كەسانی ناپاك، گەیاندنی خەڵكییە بە شكست‌و نوشست‌و نا ئومێدی‌و نەبوونی‌و هەژاری‌و سەرشۆڕی‌و لاوازی، كە بەم دەردە كوشندەش نەتەوەی ئیسلام لە كاروانی شارستانییەت‌و پێشكەوتنی گەلان دوا دەكەوێت، ئیدی پەرتەوازەیی‌و رەوتی چینایەتی‌و لاوازیی لە نێو ریزەكانی گەلدا بڵاو دەبێتەوە.

*   *   *

عومەری كوڕی خەتاب (خوا لێی رازی بێت) دەفەرموێت:

ئەگەر یەكێك لە ئاسمانەوە بانگ بكات:
خەڵكینە ئێوە هەمووتان دەچنە بەهەشتەوە
تەنها یەكێكتان نەبێت، دەترسم ئەو یەكە من
بم.
وە ئەگەر یەكێك بانگ بكات:
خەڵكینە ئێوە هەمووتان دەچنە دۆزەخەوە
تەنها یەكێكتان نەبێت، وا دەزانم ئەو كەسە
منم!

فەرمانڕەوایی بەو کەسە نادرێت کە داوای دەکاتو هەوڵی بۆ دەدات:-

پلەی بەرز لە چەمکی بەڕێوەبردنی ئیسلامیدا سپاردەیەکی سەرشانە، نەك گەرەیی و شکۆمەندی، و هیچ کەسێکیش توانای لە ئەستۆنانی ئەو سپاردەیەی نییە تەنها ئەو کەسە نبێت کە بە زانستێکی بەکەڵكو ئاکارێکی تۆکمەو حەوسەڵەیەکی گەورەو، قوربانی دانێکی راستگۆیانەوە خۆی بۆ ئامادە کردبێت.. جا لەبەر ئەوەی زۆربەی خەڵکی بە جۆرێکی دی بۆ پلەو پایە بەرزەکان دەڕوانن، کە گوایە بەختەوەرییەکی گەورەیە لە دەسەڵاتو سەروەریو ماڵو ساماندا، بە هۆیەوە لە نیازە راستەقینەییەکەی بەرپرسیارێتی دەردەچن کە لە کورتترین مانایدا (بەرپرسیارێتی راستەقینە) واتە شەونخونی بۆ پاراستنی بەرژەوەندییەکانی خەڵکی، بەجێگەیاندنی مافەکانیانو دڵخۆشکردنیان لە بژێویو گوزەرانیانداو، هاندانو پابەندکردنیان لە سەر گوێڕایەڵی فەرمانەکانی خودا.

ئا بەم شێوەیە فەرمانڕەوایی ڕاستەقینە دێتە دی، بۆیە لە حیکمەتەکانی ئیسلامیشدا هاتووە کە ڕێ نادات بە مرۆڤی موسوڵمان داوای سەرۆکایەتیو بەرپرسیارێتی بکات بەشێوەیەکی ناڕەوا. لەم بارەیەوە لە (عبدالرحمنی کوڕی سمرە)وە (خوای لێ رازی بێت)- گێڕدراوەتەوە کە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی (**یا عبدالرحمن لا تسأل الآمارة فأنك إن أعطيتها عن مسالة وكلت اليها وإن اعطيتها من غير مسألة اعنت عليها**).

واتـه/ ئـەی -عبدالرحمـن- داوای پلـەو پایـەی سـەرۆکایەتی مەکـە چونکە ئەگەر بە داوای خۆت پێت بسپێردرێت ئەوا خودا تەنها تەسلیمی خۆتت دەکات، بەڵام ئەگەر بەبێ داوای خۆی ئەو پلەیەت پێ بسپێردرێت ئەوا لە لایەن خودا کۆمەك و پشتگیریت لێدەکرێت.

هەروەها لە ژیانی پاکی پێغەمبەر ﷺ هەیە کە داکۆکی کردووە لەسەر ئەوەی هەر کەسێك داوای پلەی فەرمانڕەوایی هەرێمێك بکات ئەوا بـە پێی یاسای ئیسلام پێی نادرێت، وەك لەو فەرمودەیەدا کە (ابـو موسـی اشعری) خوا لێی رازی بێت گێڕاویەتەوەو گوتوویەتی (من و دوو پیـاوی هۆزەکەم چووینە لای پێغەمبـەری خـودا ﷺ یـەکێکیان پێـی گـوت: (ئـەی پێغەمبـەری خـوا بمکە بە ئەمیر، ئـەوی تریشـیان هـەمان داوای لێکـرد، پێغەمبـەریش ﷺ فەرموی (ئێمە ئەم کارە ناسـپێرین بەو کەسـەی داوای دەکات یان سورە لە سەری).و کاتێك هاوەلێکی بەڕێزی وەك (ابو ذر)یش ئەو داوایەی لێکردووە، پێغەمبەر ﷺ پێی فەرمووە (یا أبا ذر إنـك ضعیـف وإنها أمانة وإنها یوم القیامة خذی وندامة إلا من أخذها بحقها وأدی الذی علیـه فـیها). واتـە/ (ئـەی ئـەبو زەر تـۆ لـەم بـوارەدا لاوازیـت و، ئـەو پلـەی ئەمیرایەتیەش ئەمانەت و سپاردەیەو، لە رۆژی قیامەتیشـدا سەرشۆڕی و پەشیمانی بەسەر خاوەنەکەیدا دێنێت، تەنها ئەو کەسە شایستەیەتی کە هـەقی تـەواوی خـۆی پێـی دەدات و ئـەو مافانـەی لەسـەر خۆیشـیەتی بەشێوەیەکی راست جێبەجێی دەکات).

لە فەرمودەیەکی تریشدا هاتووە دەفەرموێت (لا تطلب الامارة فـانك ان طلبتها باستشراف نفس وکلت إلیـها) واتـە/ داوای ئەمیرایـەتی مەکە، چونکە ئەگەر بە داوای سەرپەرشتی خۆت پێت بسپێردرێت ئـەوا نەفسـی خۆت تەنها دەدرێتە دەست خۆت و لە لایەن خوداوە کۆمەك ناکرێیت.

(ابـن تيميــه)ش- رەحمــەتی خــوای لێبێــت- هــۆو حیکمــەتی ڕەتکردنــەوەی داواکــاری ئــەو کەســە کــە داوای (ســـەرۆکایەتی)و لێپرسراوێتی (أمارة) دەکات، ڕوون کردۆتەوەو، گوتوویەتی:-

(چونکە ژیانی زۆربەی خەڵکی تێك دەچێتو کـاتێك مـاڵو سـامان بکەوێتە دەست سەرۆکێکی هەل پەرست.)

-و کعب کوڕی مالك-یش لە پێغەمبەر ﷺ دەگێڕێتەوە کە فەرمویەتی (ما ذئبان جائعان أرسلا في زريبة غنم بأفسد لها من حـرص المـرء علـى المـال والشـرف لدينـه). واتـە/ دوو گورگی برســیو هـار گـەر بکەونـە نێـو ڕانـە مەڕێکەوە، هێندەی سووربوونی ئەو کەسە هەل پەرستە خراپ تێکدەر نییە کـە لـە ئاکـامی داواکردنـی پلـەو پایـەو مـاڵو سـامان دینەکـەی خۆی تێك دەدات.

کە وابوو بزانە: بێگومان سووربوونی مرۆڤ لەسەر داواکردنی مـاڵو پلەو پایە وەك ئەو دوو گورگە برسییە یان لێ دێتو بەڵکو زیاتر لەو دوو گورگە برسییە کە پـەرژینی ڕانە مەڕەکـە دەشێوێننو پـەلاماریان دەدەنو لێیـان دەخـۆنو کەلـە پارچـەیان دەکـەنو لێیـان وون دەکـەن خراپترو تێکدەر ترن.

لەگــەڵ ئــەم ڕێگرتــنو قەدەغــەکردنی داوای لێپرســـراویەتی (ئەمیرایەتی)یەشدا، زانایانو، گوتوویانە (بێگومان ڕێگرتن لە داواکاری ئەمیرایـەتیو ســووربوون لەسەریشــیو، قەدەغـەکردنی ئـەو کـارە لــە خوازیارەکـەی، لـە بارودۆخـە ئاســاییەکانداو، واتــە لــەو حاڵەتانــەدا (ســەردەمی بالادەســتی حوکمــی ئیســلامدا) کـەوا کەســانی شایســتە لەوانەی مەرجەکانی لێهاتوویان تێدا بێت، هەبنو دیارو ڕێزلێگیراو بن، بـەڵام ئەگـەر هیـچ کەسـێك نـەبوو تەنـها یـەك کەسـی کارامـەو لێــهاتوو

نەبێتو، ئەگەر بە دانانی کەسانی تر زیان بە موسوڵمانان بگەیەنرێت، ئەوا لەو جۆرە کاتانەدا، وەك فەرزێکی تەواو (فرض عین) لەسەر خۆی دەبێت کە پێویستە کارەکە لە ئەستۆ بگرێت، سا ئیتر بە داواکاری خۆیشی بێت، یاخود بە دامەزراندنی لە لایەن فەرمانڕەواوە، خۆ ئەگەر داواشی بکات، پێویستە فەرمانڕەوا بە دەم داواکاریەکەیەوە بچێت، چونکە لەو کاتەدا بەرژەوەندی خەڵکی ئاوا بەدی دێت.. لەسەر ئەم بۆچوونەش زانایان داواکارییکی (یوسف)یان، سڵاوی خوای لێبێت- بۆ بەرپرسیارێتی گەنجینەکانی وڵات لە (عزیزی مصر) بە رەوا داناوە، ئەوەبوو داوای ئەو بەرپرسیارێتییەی کردو کەسی دی توانای ئەوە جێگەیەی نەبوو، بەم هۆیەوە بووە خاوەنی پلەی شایستەی خۆی لە وڵاتدا، وەك لە پێشدا بە عەزیزی گوتبوو:- بمکە بە سەر کاری گەنجینەکانی زەوی لە وڵاتداو منیش بێگومان پارێزەریان دەبمو زاناشم لە بارەیانەوە، وەك خوای گەورە لە زمانی (یوسف پێغەمبەر)ەوە دەفەرموێت: (قَالَ اجْعَلْنِي عَلَى خَزَائِنِ الْأَرْضِ إِنِّي حَفِيظٌ عَلِيمٌ) (یوسف:٥٥)..

واتە/ یوسف وتی: حەز دەکەم بمکەیت بە لێپرسراوی سامانی سەر زەوی ئەم وڵاتە چونکە من لە خۆم رادەبینم کە شت بپارێزمو زاناشم کە چۆن دەیپارێزم..

بە یارمەتی خودا تەواو بوو

و آخر دعوانا أن الحمد لله رب العالمين.

ناوەڕۆك

المسؤولية الإدارية في الإسلام

تأليف: حمد حسن رقيط

ترجمة: محسن سيد گولّ

چاپەمەنی سیما - سلێمانی - شەقامی مەولەوی